

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ
ΥΠΕΡΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΛΟΓΩ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Α. ΚΙΟΡΟΓΛΟΥ

A.M. 45268

Αθήνα 30/10/2022

Η διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/α	ΟΝΟΜΑΕΠΩΝΥΜΟ	ΨΗΦΙΑΚΗΥΠΟΓΡΑΦΗ
1.	Αιμιλία Κονδύλη	
2.	Κοσμάς Καββαδίας	
3.	Χριστιάννα Παπαποστόλου	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Κιόρογλου Ευάγγελος του Αλέξανδρου, με αριθμό μητρώου 46145268 φοιτητής/τρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Μηχανικών του Τμήματος Μηχανολόγων Μηχανικών, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο Δηλών Ε.Α. Κιόρογλου

Περιεχόμενα

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	2
Πίνακες	5
Διαγράμματα.....	5
Εικόνες.....	5
Κεφάλαιο 1 ^ο : Νησιωτικός χώρος.....	6
1.1. Ορισμός	6
1.2. Διαχωρισμός.....	8
1.3. Ελληνικός νησιωτικός χώρος.....	10
1.3.1. Χαρακτηριστικά ελληνικού νησιωτικού χώρου	10
1.3.2. Ταξινόμηση των ελληνικών νησιών.....	12
Κεφάλαιο 2 ^ο : Τουρισμός	14
2.1. Ορισμός και εξέλιξη του τουρισμού	15
2.2. Ελληνικός τουρισμός.....	16
2.2.1. Ιστορική εξέλιξη.....	16
2.2.3. Σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην παγκόσμια τουριστική επιχείρηση	22
2.3. Εναλλακτικός Τουρισμός.....	27
2.4. Το θεσμικό πλαίσιο στη διατήρηση και διαχείριση του τοπίου	30
2.5. Το τοπίο και η τουριστική ανάπτυξη.....	33
2.6.1. Οι φυσικοί πόροι των νησιών.....	35
2.6.2. Παράδειγμα αλλοίωσης τοπίου στην Ελλάδα: Η περίπτωση της Μυκόνου και της Πάρου	38
2.6.3. Το παράδειγμα της Σαντορίνης.....	40
Κεφάλαιο 3 ^ο : Βιώσιμη ανάπτυξη	43
3.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης στην αντιμετώπιση του υπερτουρισμού.....	43
3.2. Η σπουδαιότητα του οικοτουρισμού.....	46
3.2.1. Ο οικοτουρισμός ως πιθανή λύση στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων στα νησιά. 48	
3.3. Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.....	49
3.3.1. Οικοτουρισμός και Αγροτουρισμός.....	51
3.3.2. Τα προβλήματα του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.....	52
3.4. Ο Οικοτουρισμός στα Ελληνικά Νησιά.....	56
3.5. Προτάσεις αντιμετώπισης υπερεκμετάλλευσης φυσικών πόρων και υποδομών	60
3.6. Κυκλική Οικονομία.....	63
3.6.1. Γιατί να στραφούμε προς μια κυκλική οικονομία;.....	63
3.6.2. Κυκλική Οικονομία και Νησιωτικότητα.....	64
Κεφάλαιο 4 ^ο : Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία.....	73

Πίνακες

Πίνακας 1.1	Τύποι νησιών	σελ.12
Πίνακας 2.1	Αφίξεις τουριστών 2019-2022	σελ.23
Πίνακας 2.2	Διαφορά αφίξεων τουριστών 2019-2022	σελ.23
Πίνακας 2.3	Αριθμός ξενοδοχείων-δωματίων – κλινών 2014-2021	σελ.24
Πίνακας 2.4	Αριθμός καταλυμάτων βραχυχρόνιας μίσθωσης 2010-2022	σελ.25
Πίνακας 2.5	Εξέλιξη κοινοτικής πολιτικής για τον τουρισμό	σελ.26

Διαγράμματα

Διάγραμμα 2.1	Αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα	σελ.16
Διάγραμμα 2.2	Διεθνείς τουριστικές αφίξεις,1950-2020	σελ.21
Διάγραμμα 2.3	Διεθνείς τουριστικές αφίξεις,2010-2022	σελ.22
Διάγραμμα 3.1	Τρίγωνο Hinterberger και Luks	σελ.42
Διάγραμμα 3.2	Απεικόνιση βιώσιμης ανάπτυξης	σελ.43
Διάγραμμα 3.3	Βιώσιμη ανάπτυξη κατά Τσαντίλη	σελ.43

Εικόνες

Εικόνα 2.1	Δορυφορικές εικόνες GoogleEarth	σελ.37
Εικόνα 2.2	Ηλιοβασίλεμα στην Οία , φωτογραφία από την Καθημερινή	σελ. 40
Εικόνα 3.1	Το μοντέλο της Κυκλικής Οικονομίας , φωτογραφία από Ε.Κ.	σελ. 62

Κεφάλαιο 1^ο: Νησιωτικός χώρος

1.1. Ορισμός

Η φυσιογνωμία του νησιού απέχει πολύ από το να είναι ομοιογενής, καθώς είναι χτισμένο από διαφορετικές δομές, καθεμία από τις οποίες έχει τα δικά της χαρακτηριστικά. Οι δομές αυτές του προσφέρουν, έναντι της ηπειρωτικής χώρας, μια ξεχωριστή και ανεξάρτητη μορφή, όχι μόνο στον κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα αλλά και στον οικονομικό.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιωτικών περιοχών είναι άμεσο αποτέλεσμα της φυσικής τους θέσης, η οποία υπαγορεύει και τον ρόλο που διαδραματίζουν στα αντίστοιχα έθνη τους αλλά και στην Ευρώπη ως σύνολο, τα οποία περιλαμβάνουν, αλλά δεν περιορίζουν, την περιφερειακότητα, την απομόνωση, την έλλειψη βασικής υποδομής κ.λπ. Δηλαδή, πρόκειται για χαρακτηριστικά που, όπως επισημαίνει ο Βαβούρας (2005), απαιτούν την ανάγκη πλήρους ανάλυσης των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων των εν λόγω εθνών. Είναι σημαντικό, σε αυτό το στάδιο της έρευνας, να αναλυθούν τα διακριτικά στοιχεία των νησιών, οι ιδιότητες που καθιστούν απαραίτητη την υιοθέτηση μιας μοναδικής προσέγγισης για την αντιμετώπισή τους.

Αρχικά, ο όρος «νησί», σύμφωνα με μια ετυμολογική προέλευση, προέρχεται από τη λατινική λέξη «insula», που σημαίνει «απομόνωση», ρίζα που δηλώνει το κυριότερο χαρακτηριστικό των νησιών που είναι η απομόνωση, και υποδηλώνει το όριο που υφίσταται, καθώς και τον περιορισμό που επιβάλλεται στα πράγματα (Σεχρεμέλη, 2009:22).

Ο ορισμός επιδέχεται ποικίλες προσεγγίσεις, ωστόσο αυτός που ταξινομεί ως νησί κάθε κομμάτι γης που δεν έχει χερσαία σύνορα -δηλαδή εκείνο το τμήμα του πλανήτη που περιβάλλεται από ωκεάνια, θαλάσσια, ποτάμια ή λιμναία ύδατα- είναι ο πλέον κοινός και απλός να κατανοηθεί, ενώ άλλες ερμηνείες είναι πιο περίπλοκες. Σαφώς, όμως, αυτός ο ορισμός είναι ιδιαίτερα ελλιπής καθότι αναφέρεται αποκλειστικά στη γεωγραφία της περιοχής, ενώ υστερεί στον καθορισμό του νησιού αυτού καθ' εαυτού, καθώς θα μπορούσε να συμπεριληφθεί σε αυτόν μια ήπειρος αλλά και μια βραχονησίδα, χωρικές περιοχές απόλυτα διαφορετικές μεταξύ τους και, εξαιτίας αυτού, δεν σέβεται κριτήρια κοινωνικοοικονομικά, αναπτυξιακά, πληθυσμιακά (Sofoulis and Spilanis, 1992 - Σεχρεμέλη, 2009:22), τα οποία δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με κοινό πλαίσιο μελέτης.

Δεδομένου ότι ο όρος «νησί» περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα πολυπλοκοτήτων, μια ολοκληρωμένη και ακριβής ερμηνεία αυτής της έννοιας πρέπει να λάβει υπόψη ένα ευρύτερο φάσμα πτυχών, όπως οι γεωμορφολογικές, οι δημογραφικές και οι κοινωνικοοικονομικές (Μπεριάτος&Παπαγεωργίου, 2013α:49). Συνεπώς, λοιπόν, με αυτή την εξέταση είναι και ο ορισμός που έχει διατυπώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση (Eurostat, 1994), η οποία αναφέρει ότι ως νησί θεωρείται οποιοδήποτε έδαφος έχει δημιουργηθεί με φυσικό τρόπο και πληροί τα ακόλουθα κριτήρια:

- 1) Έχει έκταση τουλάχιστον ενός τετραγωνικού χιλιομέτρου.
- 2) Βρίσκεται σε απόσταση τουλάχιστον ενός χιλιομέτρου από την ηπειρωτική χώρα.
- 3) Έχει μόνιμο πληθυσμό τουλάχιστον πενήντα κατοίκων.
- 4) Δεν έχει μόνιμη σύνδεση με την ηπειρωτική χώρα μέσω κάποιων υποδομών, όπως π.χ. γέφυρα.
- 5) Δεν βρίσκεται σε πρωτεύουσα κράτους μέλους της ΕΕ.

Ως εκ τούτου, η Αγγλία και η Ιρλανδία που έχουν στο έδαφός τους και οι δύο τις πρωτεύουσες των κρατών, καθώς και το νησί της Δήλου, στις Κυκλάδες, που είχε μόνο 24 άτομα το 2011, αλλά και οι ακατοίκητες βραχονησίδες στο Αιγαίο Πέλαγος δεν μπορούν να κριθούν ως νησιά σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό.

Και οι δύο αυτοί ορισμοί, όταν αξιολογούνται από γεωμορφολογικής άποψης, δίνουν έμφαση στις διαστάσεις του νησιού ως προς το μέγεθός του και τη συνολική του έκταση. Σύμφωνα με τον καθηγητή Π. Παυλόπουλο (2009:23), πρέπει να εξεταστεί και ένα τρίτο κριτήριο για τον ορισμό των νησιωτικών περιοχών, το οποίο έχει να κάνει με το ανάγλυφο του εδάφους, και αφορά την αναλογία μεταξύ της επιφάνειας και του όγκου. Σε μια προσπάθεια να συμβιβάσει τα μεγέθη του πληθυσμού του και τον βαθμό στον οποίο η ύπαρξη μιας ελάχιστης διοικητικής δομής, δηλαδή μιας κύριας μονάδας τοπικής αυτοδιοίκησης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί στην περιοχή ως νησί, ο Γάλλος γεωγράφος E. Kolodny (1974) επέκτεινε τα κριτήρια ταξινόμησης ή μη νησιών, με σκοπό να εκτιμηθεί εάν πρέπει να θεωρηθούν νησιά ή όχι (Μπεριάτος& Παπαγεωργίου, 2013α, σελ. 55).

Κάτι που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι κανένας από τους διάφορους ορισμούς που έχουν, κατά καιρούς, προταθεί δεν έχει προσπαθήσει να διερευνήσει τρόπους με τους οποίους μπορούν να ξεπεραστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νησιωτικές κοινότητες. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αποκλείει τις ακραίες νησιωτικές συνθήκες, η αντιμετώπιση των νησιωτικών

ενοτήτων που είναι άνισες είναι αποδεκτή (Γρυλλάκη, 2003). Επειδή διαφορετικές ανάγκες και στόχοι απαιτούν διαφορετικές προσεγγίσεις, είναι εσφαλμένο να υποθέσουμε ότι οι μεθοδολογίες επίλυσης προβλημάτων μπορούν να χρησιμοποιηθούν ομοιόμορφα σε ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων (Σεχρεμέλη, 2009:23).

1.2. Διαχωρισμός

Η απομόνωση είναι από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα των νησιών.

Η νησιωτικότητα είναι αποτέλεσμα της μόνιμης εδαφικής ασυνέχειας του νησιού και ποικίλλει σε σχέση με την απόσταση της ηπείρου και το μέγεθός του (Hache, 1998 και Tzannatos, 2010 σε Μπεριάτος & Παπαγεωργίου, 2013α:50).

Ως γενική έννοια, ο «νησιωτισμός» αναφέρεται στα μοναδικά χαρακτηριστικά του φυσικού και χρονικού περιβάλλοντος ενός συγκεκριμένου νησιού, καθώς και στον πολιτισμό του, σύμφωνα με τα λόγια του Σεχρεμέλη (2009).

Η νησιωτικότητα ορίζεται από τον Codaccioni ως «εκείνη η συγκεκριμένη ποιότητα αντίληψης και συμπεριφοράς που έχει αγγιχτεί από την ιδιόμορφη μορφή μιας νησιωτικής περιοχής».

Σύμφωνα με τους Σοφούλη και Δαλάκου (σελ. 4-5, 1992), «Η απόσταση, η απομόνωση και ο κατακερματισμός του νησιωτικού χώρου επηρεάζουν την υιοθέτηση ομοιογενών στάσεων, συνηθειών και άλλων κοινωνικό-πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων σε ένα νησί, ενισχύοντας την αίσθηση ταυτότητας», και σύμφωνα με τον Γρυλλάκη (2003:21, 1987). «Αλλά όταν επιχειρείται να αλλάξουν αυτά τα πρότυπα, οι αντιδράσεις τείνουν να γίνονται πιο έντονες λόγω της αίσθησης των ορίων στον νησιωτικό χώρο», προσθέτει ο Κοκκώσης (2003).

Σύμφωνα με τους Παπαδασκαλόπουλο, Μέργο και Χριστοφάκη (2005, στους Μπεριάτος & Παπαγεωργίου, 2013α:50), ο διαφορετικός βαθμός νησιωτικότητας κάθε νησιού βασίζεται στην απομόνωσή του, την απόστασή του από την ακτή και το μέγεθός του.

Σύμφωνα με τους ανωτέρω ορισμούς, η νησιωτικότητα ποικίλλει, καθώς αντικατοπτρίζει όχι μόνον τις πραγματικές ιδιότητες του νησιού (γεωγραφική θέση και μέγεθος) αλλά και τις υποκειμενικές του προοπτικές. Οι πληροφορίες σχετικά με τις εμπειρίες και τις προοπτικές των ανθρώπων του νησιού, καθώς αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον, είναι μοναδικές για κάθε άτομο και, ως εκ τούτου, δύσκολο να προσδιοριστούν ή να ποσοτικοποιηθούν (Γρυλλάκη,

2003:21). Συνεπώς, υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη νησιωτικότητας, λόγω των διαφορετικών προοπτικών και εμπειριών που διαθέτουν οι νησιώτες.

Εκτός από τα μοναδικά ανθρώπινα και περιβαλλοντικά περιβάλλοντα, η νησιωτική περιοχή είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη για το πόσο έντονα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Κοκκώσης, 2000β:81). Σύμφωνα με τη λέξη *νησιωτισμός*, αυτό το χαρακτηριστικό, που σχετίζεται κυρίως με την αίσθηση της απομόνωσης, μπορεί να οδηγήσει σε δομικά προβλήματα και να καταπνίξει κάθε πρόοδο (Σεχρεμέλη, 2009:24). Επιπλέον, σύμφωνα με τον Κοκκώση (2000β:81), η ευθραυστότητα της νησιωτικής οικονομίας είναι αποτέλεσμα του χαρακτήρα του νησιού: περιορισμένοι φυσικοί πόροι, απομόνωση και μικρή τοπική αγορά που περιορίζουν την οικονομική ανάπτυξη. Η εξωτερική πολιτιστική και κοινωνική αστάθεια επιδεινώνεται από τον κατακερματισμό της νησιωτικής περιοχής και οι οικολογικές ευαισθησίες επιδεινώνονται λόγω της απομόνωσης (η απομόνωση και η απόσταση από την ηπειρωτική χώρα διασφαλίζει την προστασία της βιοποικιλότητας των νησιωτικών οικοσυστημάτων, καθιστώντας τα ιδιαίτερα ανελαστικά σε οποιαδήποτε οικολογική διαταραχή).

Πέρα από αυτά, όμως, ο *νησιωτισμός* είναι μια έννοια που μπορεί εύκολα να αντικρουστεί ή ακόμη και να ανατραπεί με τις κατάλληλες συνθήκες (Σπιλάνης, 1993). Για να επιτευχθεί αυτό, είναι ζωτικής σημασίας για την αναπτυξιακή οδό των νησιών, να απομακρυνθεί όχι μόνον από το κυρίαρχο παράδειγμα ανάπτυξης αλλά και από την παραδοσιακά στενή οικονομική προσέγγισή της, και να αγκαλιάσει άλλους αναπτυξιακούς παράγοντες (Γρυλλάκη, 2003:22-23).

Κάνοντας μια αναδρομή στη Σύνοδο Κορυφής της Ρόδου, το 1988, γίνεται σαφές ότι η έννοια του νησιωτικού χαρακτήρα γεννήθηκε και άλλαξε ριζικά το καθεστώς των νησιών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το 1997, ωστόσο, η Συνθήκη του Άμστερνταμ την διέυρνε. Το νέο Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 106, παράγραφος 1, αντιμετωπίζει το ζήτημα της νησιωτικότητας σύμφωνα με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και στοχεύει στη βελτίωση της οικονομίας «ορειών, νησιωτικών και συνόρων περιοχές». Ως αποτέλεσμα, δημιουργήθηκε ένα νομοθετικό πλαίσιο που θα καθοδηγούσε τη συνεχή ανάπτυξη και εφαρμογή υπηρεσιών υποστήριξης για τις νησιωτικές κοινότητες (Ρουμελιώτου και Παπάνης, 2007).

Στην πραγματικότητα, αρκετά ελληνικά νησιά κατάφεραν να διατηρήσουν τους φυσικούς πόρους και την οικονομική τους δραστηριότητα με αυτόν τον τρόπο για αρκετό καιρό, επιδεικνύοντας αυτάρκεια και πυκνό πληθυσμό.

Σύμφωνα με τη Σεχρεμέλη (2009:24), η λέξη *νησιωτισμός* για την Ελλάδα μπορεί να θεωρηθεί ως βοηθητική και όχι απαραίτητα συνδεδεμένη με καθυστέρηση, σύμφωνα με τον Μπεριάτο (2001). Καθώς ο τουρισμός και η εγκατάλειψη άλλων οικονομικών τομέων, όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία, οδήγησαν σε εξάρτηση από την ηπειρωτική χώρα, η φράση απέκτησε αρνητικό νόημα και αρνητική χροιά στην κοινωνικοοικονομική δομή των νησιών (Σπιλάνης, 1993, Μπεριάτος, 2001).

Με λίγα λόγια, η έννοια της νησιωτικότητας συμβολίζει τις όποιες δυσκολίες σχετίζονται με την ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, διότι εξαρτώνται από την ηπειρωτική χώρα λόγω περιορισμένης προσβασιμότητας. Αν και είναι υψίστης σημασίας να τεθεί σε εφαρμογή μια ευέλικτη και ικανή να λαμβάνει υπόψη τις περιφερειακές ιδιαιτερότητες στρατηγική για το νησί, είναι εξίσου σημαντικό να εφαρμοστεί ένα μοντέλο ανάπτυξης που θα επαναφέρει την ισορροπία που υπήρχε κάποτε μεταξύ των οικονομικών, κοινωνικών, και περιβαλλοντικών τομέων (Σπιλάνης, 1993).

1.3. Ελληνικός νησιωτικός χώρος

1.3.1. Χαρακτηριστικά ελληνικού νησιωτικού χώρου

Λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της γεωμορφολογίας του εδάφους της, η Ελλάδα είναι, ως επί το πλείστον, θαλάσσια και νησιωτική χώρα. Η Ελλάδα έχει τη μεγαλύτερη μεσογειακή ακτογραμμή, με συνολική έκταση 131.957 τετραγωνικά χιλιόμετρα και ακτογραμμή, περίπου 15.000 χιλιόμετρα. Τα 3.053 νησιά που διανύουν 7.700 χιλιόμετρα ακτογραμμής είναι ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό αυτής της παράκτιας ζώνης, η οποία είναι κατά προσέγγιση χωρισμένη μεταξύ ηπειρωτικών και νησιωτικών εθνών (Σπιλάνης και συνεργάτες, 2011). Όσον αφορά το μήκος της ακτογραμμής, τα 3.053 νησιά της Ελλάδας ευθύνονται για το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής επιτυχίας της χώρας.

Το 19,10% της χερσαίας έκτασης της Ελλάδας καταλαμβάνεται από νησιά και το 14% των κατοίκων της είναι νησιώτες, σύμφωνα με τους Μπεριάτο & Παπαγεωργίου (2013α:51). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πάνω από τα 2/3 των κατοικημένων νησιών της Μεσογείου βρίσκονται στην Ελλάδα (124 από τα 190). Η πλειονότητα των ελληνικών νησιών έχουν έκταση μικρότερη από 100 τετραγωνικά χιλιόμετρα και βρίσκονται σε ακτίνα 200 χιλιομέτρων, είτε από την ηπειρωτική Ελλάδα είτε μεταξύ τους.

Δεδομένου ότι υπάρχουν λίγα μεγάλα νησιά και μεγάλος αριθμός μικρότερων και μεσαίων νησιών που «αγκαλιάζονται» από την ηπειρωτική χώρα, η Ελλάδα είναι μια καλή εκπρόσωπος της περιοχής της Μεσογείου. Η Σεχρεμέλη (2009:44) υποστηρίζει ότι το μικρό μέγεθος, η μεγάλη διασπορά, η εγγύτητα με την ηπειρωτική χώρα, η σταθερή γεωμορφολογία και το ομοιόμορφο κλίμα της ελληνικής νησιωτικής αλυσίδας είναι τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά του αρχιπελάγους.

Τα μόνα πλεονεκτήματα που έχουν τα ελληνικά νησιά έναντι του υπόλοιπου κόσμου είναι η εκπληκτική φυσική ομορφιά και η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά τους. Εκτός από τον εκεί μεγάλο αριθμό φυτικών και ζωικών ειδών (πολλά από τα οποία είναι σπάνια), το μοναδικό φυσικό τους περιβάλλον μπορεί επίσης να υπερηφανεύεται για μια εκπληκτική σειρά από οικολογικούς θησαυρούς. Η πολιτιστική κληρονομιά κάθε νησιού, που περιλαμβάνει όχι μόνον ιστορικές και μνημειακές δομές αλλά και τις εθιμικές πρακτικές των κατοίκων, ενισχύει αυτό το μοναδικό φυσικό σκηνικό (Κοκκώσης, 2001).

Ωστόσο, παρά τις προαναφερόμενες θετικές ιδιότητες των ελληνικών νησιών, τα τμήματα της ελληνικής επικράτειας αντιμετωπίζουν διακριτά αναπτυξιακά εμπόδια. Οι Μπεριάτος & Παπαγεωργίου υποστηρίζουν ότι η έλλειψη στρατηγικής για τα ελληνικά νησιά εμποδίζει την επέκταση της χώρας (2013α:54). Ως συνέπεια της αδυναμίας των κυβερνητικών και διοικητικών φορέων να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις, αυτή η στρατηγική θεωρείται κρίσιμη για τη «χαλάρωση» των σχέσεων εξάρτησης μεταξύ των νησιών και της ηπειρωτικής χώρας, καθώς και για την αξιοποίηση των ευρωπαϊκών αναπτυξιακών προγραμμάτων (Σεχρεμέλη, 2009:44-45).

Συνεπώς, ανακαλύπτεται ότι η συνολική κατηγοριοποίηση του ελληνικού νησιωτικού χώρου επιτείνει τα προβλήματά του.

Υπάρχουν τύποι ταξινόμησης νησιών με βάση την άνιση ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων, όπως τουριστικά νησιά υψηλής ανάπτυξης και νησιά χαμηλής ανάπτυξης. Η αποψίλωση των δασών και η αύξηση του πληθυσμού εμποδίζονται από αντικρουόμενες χρήσεις γης, την υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την υποβάθμιση ενός ήδη εύθραυστου φυσικού περιβάλλοντος, ειδικά στα μικρότερα νησιά, όπου ο πληθυσμός είναι πιο εύάλωτος.

Αυτές οι περιοχές αντιμετωπίζουν μια μεγάλη πρόκληση όσον αφορά τις διασυνδέσεις και τις μεταφορές, που επηρεάζονται σημαντικά από τις καιρικές συνθήκες, μεταξύ άλλων παραγόντων. Το γεγονός ότι η τοπική οικονομία εξαρτάται τόσο πολύ από τον τουρισμό, που,

με τη σειρά του, προκαλεί ανησυχίες για την κοινωνική και πολιτιστική συνοχή των νησιών ως συνέπεια της κυκλικής φύσης των τουριστικών προϊόντων, είναι ίσως το πιο δύσκολο εμπόδιο που πρέπει να ξεπεράσουν αυτές οι περιοχές (Κομνηνίδης, 2001).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η δημιουργία οριζόντιων πολιτικών είναι απαραίτητη για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών και για την επιδίωξη των προαναφερθέντων στόχων. Αυτοί οι στόχοι περιλαμβάνουν την αντιμετώπιση των θεμάτων που περιγράφηκαν παραπάνω. Σύμφωνα με Κοκκώση (2001), αυτές οι πολιτικές θεωρούν τα νησιά ως ένα δίκτυο και λύνουν δυσκολίες που σχετίζονται τόσο με την τεχνική υποδομή (όπως οι μεταφορές και τις επικοινωνίες) όσο και με τις κοινωνικές υποδομές (όπως υγεία και εκπαίδευση).

Επιπλέον, σύμφωνα με την Καραγεωργίου (2005:101), «κρίνεται απαραίτητη η υιοθέτηση μοντέλων ολοκληρωμένου σχεδιασμού και διαχείρισης του νησιωτικού χώρου και των παράκτιων περιοχών». Αυτό είναι απαραίτητο για να ξεπεραστούν τυχόν προβλήματα που προκαλούνται σε αυτούς τους τομείς από την αποσπασματική διαχείριση και να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ των ανταγωνιστικών χρήσεων, χωρίς να υπερβεί την φέρουσα ικανότητα αυτών των ευαίσθητων οικοσυστημάτων. Επιπλέον, αυτό είναι απαραίτητο για να ξεπεραστούν τυχόν προβλήματα που προκαλούνται σε αυτούς τους τομείς από την αποσπασματική διαχείριση. Τέλος, είναι υψίστης σημασίας να τονιστεί το γεγονός ότι το Σύνταγμα της Ελλάδας θεσπίζει ειδικά μέτρα για την περιφερειακή ανάπτυξη των νησιωτικών εδαφών, επιβάλλοντας έτσι τη διακριτική μεταχείρισή τους από το υπόλοιπο έθνος.

1.3.2. Ταξινόμηση των ελληνικών νησιών

Τα ελληνικά νησιά, λόγω των ξεχωριστών χαρακτηριστικών τους, όπως το μέγεθος, τα φυσικά χαρακτηριστικά, ο αριθμός πληθυσμού ή η κοινωνικοοικονομική δομή τους είναι δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν.

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες κατηγοριοποίησης. Όλα ξεκίνησαν από τον γεωγράφο E. Kolodny, ο οποίος ταξινόμησε τα νησιά ανάλογα με το πόσες κρατικές υποδομές είχαν.

Αυτή η μεθοδολογία ως ολοκληρωμένο μεθοδολογικό σχέδιο, απαιτεί τη συμμετοχή ενός βασικού φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης. Με αυτό το κριτήριο, έχουν αξιολογηθεί 8017 νησιωτικές μονάδες και προέκυψαν τέσσερις κατηγορίες νησιωτικών μονάδων με βάση το μέγεθος:

- 0-50 km² (45% της συνολικής νησιωτικής έκτασης). Σε αυτά τα νησιά χρησιμοποιείται μια ενιαία κοινοτική δομή. Όλο το νησί βρίσκεται υπό τον έλεγχο του διοικητικού οργάνου του νησιού (π.χ. Πόρος, Αντικύθηρα, Γαύδος κ.λπ.).
- 50-250 km² (35% της συνολικής νησιωτικής έκτασης). Αυτά τα νησιά αποτελούνται κυρίως από πολλούς οικισμούς, και αντικατοπτρίζουν την κλασική νησιωτική οργάνωση (π.χ. Τήνος, Σκόπελος κ.λπ.).
- Μεγάλα νησιά με έκταση 250-500 km² τα οποία διακρίνονται ανάλογα είτε με τον πληθυσμό είτε με την έκτασή τους.

Σύμφωνα με τον πληθυσμό τους διακρίνονται σε εκείνα τα νησιά που έχουν

- ✓ έως 2.000 κατοίκους και διαθέτουν αγροτικό ή ημιαστικό ή αστικό κέντρο και υπάρχει βασικό δίκτυο στέγασης.
- ✓ έως 10.000 κατοίκους (Κύθηρα, Ικαρία, Σάμος κ.λπ.) και έκταση τουλάχιστον 500 τετραγωνικών χιλιομέτρων (8%). Τα νησιά αυτά έχουν πολύπλοκη διοικητική δομή. Πρόκειται για νησιά σε επίπεδο νομού με καλά ανεπτυγμένη διοικητική και οικιστική οργάνωση, που περιλαμβάνουν μεγάλο αστικό κέντρο και θυγατρικές ημιαστικές συνοικίες (Εύβοια, Χίος, Κέρκυρα κ.λπ.).
- ✓ Η Κρήτη είναι το μοναδικό νησί το οποίο έχει μεγάλη έκταση, μεγάλο πληθυσμό και διοικητική δομή με πολλούς νομούς.

Τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου, σύμφωνα με έρευνα του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), έχουν μια δεύτερη δέσμη αναπτυξιακών προοπτικών.

Μικρά και μεσαία νησιά με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης (Κύθηρα, Κέα, Νάξος) και μικρά νησιά με σχετικά υψηλό ρυθμό (Άγιος Ευστράτιος, Σχοινούσα, Κάσος) αναδύονται (Αυγερινού-Κολώνια, 1996, όπως αναφέρεται στην Σεχρεμέλη, 2009:46).

Στο σημείο αυτό, η πιο ενημερωμένη κατηγοριοποίηση είναι αυτή του Σπιλάνη (2011:11), από την οποία προκύπτουν τέσσερις τύποι/ομάδες νησιών με βάση το επίπεδο ανάπτυξής τους, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Τύποι νησιών	Τάσεις-ανάγκες
1η ομάδα	<p>Σημαντική τουριστική δραστηριότητα σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο Αυξανόμενες περιβαλλοντικές πιέσεις Πληθυσμιακή αύξηση και συγκέντρωση Άμεση ανάγκη ελέγχου του είδους της ανάπτυξης</p>
2η ομάδα	<p>Αυξανόμενη τουριστική ανάπτυξη Ύπαρξη εκμεταλλεύσιμων πόρων και άλλων πλην τουρισμού παραγωγικών δραστηριοτήτων Ανάγκη για αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων Αποτροπή της εξάρτησης από τη μονόπλευρη τουριστική ανάπτυξη</p>
3η ομάδα	<p>Νησιά με σχετική μικρή γεωγραφική έκταση Σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης Συνεχής μείωση πληθυσμού Σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές και κατάλληλες συνδέσεις Ανεπάρκεια ή ελάχιστος βαθμός αξιοποίησης των πόρων Αισθητή γεωγραφική απομόνωση</p>
4η ομάδα	<p>Νησίδες με πολύ μικρή γεωγραφική έκταση και ελάχιστους κατοίκους Αισθητή γεωγραφική απομόνωση Σχεδόν παντελής έλλειψη υποδομών Ανάγκη για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και άρση της απομόνωσης</p>

Πίνακας 1.1 Τύποι Νησιών

2.1. Ορισμός και εξέλιξη του τουρισμού

Η έννοια του τουρισμού ορίζεται με ποικίλους τρόπους στο υπάρχον σώμα ακαδημαϊκής έρευνας. Μερικές από αυτές τις ερμηνείες είναι οι εξής:

- Η συσσώρευση γεγονότων και αλληλεπιδράσεων που προκύπτουν από την επίσκεψη και την παραμονή μη ντόπιων σε μια συγκεκριμένη περιοχή (Hunziker&Krapf, 1941)
- Η συλλογή ανθρώπινων κινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν από αυτές και διαμορφώνονται από την εξωτερίκευση και την έκφασή τους σε διάφορους βαθμούς και εντάσεις σε κάθε άτομο ξεχωριστά (International PappasTourismAcademy, 2008:3).
- Οι δραστηριότητες των ανθρώπων που εγκαταλείπουν το συνηθισμένο περιβάλλον τους για μια περίοδο μικρότερη του ενός έτους, προκειμένου να επιδιώξουν προσωπικούς, επαγγελματικούς ή άλλους στόχους, σε έναν τόπο διαφορετικό από τον τόπο που ζουν συνήθως (ΣΕΤΕ, 2015:9).
- Οι δραστηριότητες του ατόμου που ικανοποιούν την ανάγκη του να «δραπετεύσει» από το οικείο περιβάλλον, τις καθημερινές ευθύνες του και στη μορφή (κέλυφος) του περιβάλλοντος (Gospodini, 2001:926).

Σύμφωνα με τους Mill&Morrison (1992:47), ο τουρισμός ορίζεται ως «η δραστηριότητα που καλύπτει οτιδήποτε σχετίζεται με την προετοιμασία και την εκτέλεση ενός ταξιδιού, καθώς και τη διαμονή, την επιστροφή και την ανάμνησή του». Αυτή η δραστηριότητα έχει λάβει πολλές διαφορετικές μορφές κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας.

Πιο συγκεκριμένα, οι μεγάλες μεταναστεύσεις των ανθρώπων ξεκίνησαν από την αρχαιότητα, είτε για θρησκευτικές είτε για αθλητικούς λόγους, ενώ η επέκταση του χερσαίου και, αργότερα, του θαλάσσιου εμπορίου είναι ένα από τα κύρια κίνητρά τους για μετακίνηση. Σε όλη τη χρονική περίοδο του Μεσαίωνα, τα ταξίδια γίνονταν μόνο για θρησκευτικούς σκοπούς. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι συνθήκες διαβίωσης ήταν τόσο άσχημες και επικίνδυνες που ήταν αδύνατο να πάει κάποιος διακοπές. Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, ξεκινάει μια αλλαγή σχετικά με τους λόγους που οι άνθρωποι ταξιδεύουν, καθώς η νεοσύστατη αστική τάξη ταξιδεύει, επιδιώκοντας την πολιτιστική και πνευματική διαφώτιση, καθώς και μια μεγαλύτερη κατανόηση του άγνωστου. Η ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς και η Βιομηχανική Επανάσταση, που σημειώθηκε κατά τον 19^ο αιώνα και είδε, για πρώτη φορά στα αστικά κέντρα,

μια κατανομή του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου για το εργατικό δυναμικό, οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των ομαδικών εκδρομών που είχαν κυρίως ψυχαγωγικό σκοπό, και ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την αναμενόμενη εδραίωση του τουρισμού τα επόμενα χρόνια.

Η εμφάνιση του μαζικού τουρισμού, τον 20^ο αιώνα, θεωρείται ότι επιτάχυνε την ανάπτυξη του φαινομένου, το οποίο σταδιακά μετατρέπεται σε τουριστικό προϊόν (Κουτσοβασίλη, 2013:17).

Η ανάπτυξη των σύγχρονων μαζικών κοινωνιών αφενός και αφετέρου το γεγονός ότι το 1936, λίγο πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου, στη Γαλλία, ψήφισε νόμο που παρείχε σε κάθε εργαζόμενο το δικαίωμα ετήσιας άδειας ενός μηνός μετ' αποδοχών, για ανάπαυση, αλλαγή περιβάλλοντος και ταξίδια συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη του τουρισμού (Μοσχονάς, 2007:13). Κατά συνέπεια, τεράστιες εισροές παραθεριστών από την Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων των πρώτων Γάλλων εποίκων, άδειασαν τις πόλεις και μετανάστευσαν, κυρίως στη λεκάνη της Μεσογείου, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Δεν έλειψαν όμως και αυτοί που επέλεγαν και τις ορεινές περιοχές.

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1950, ο ετήσιος αριθμός των τουριστών ανήλθε σε χιλιάδες, μετά σε εκατομμύρια και κατόπιν σε δισεκατομμύρια. Ενώ ο τουρισμός είναι ένας από τους πιο δυναμικούς και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας, από το 1970 (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001:21), έχει επίσης μια σημαντική κοινωνική συνιστώσα, ειδικά αν λαμβάνει κανείς υπόψη τις ανθρώπινες διασυνδέσεις, την επικοινωνία και την ανταλλαγή των πολιτιστικών ιδεών.

2.2. Ελληνικός τουρισμός

2.2.1. Ιστορική εξέλιξη

Ο τουρισμός στην ελληνική ύπαιθρο άρχισε να απογειώνεται τη δεκαετία του 1980, παρέχοντας μια νέα πηγή οικονομικής ανάκαμψης, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε παραλίες και νησιά αρχικά, και κατόπιν σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές (Τσάρτας, 2009:407). Είναι ευρέως αποδεκτό ότι ο τουριστικός τομέας ήταν το σημαντικότερο έργο οικονομικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού της Ελλάδας, από το 1950 έως το 2010, σύμφωνα με τον Νικολακάκη (2015:48).

Η επέκταση της ελληνικής τουριστικής επιχείρησης, σύμφωνα με τη Χάρτα (2010), γίνεται σε τρία στάδια.

Η Ελλάδα αρχίζει να δέχεται τα μεγάλα τουριστικά ρεύματα από το 1950, όμως δεν αποτελεί νέο τουριστικό προορισμό, γιατί, εκτός από τον ήλιο και τη θάλασσα, προσφέρει τον πολιτισμό και την ιστορία της. Η Ρόδος και η Κέρκυρα, κατάλληλα εξοπλισμένες από την Ιταλική Κατοχή, δέχτηκαν τα πρώτα ρεύματα και ακολούθησαν άλλες περιοχές της χώρας ιστορικού ενδιαφέροντος.

Η Ελλάδα προσφέρει πλούσιο παραλιακό τουρισμό και είναι σημαντικό το ότι ακόμα και σήμερα υπάρχουν ζώνες που δεν τις έχει αγγίξει ο μαζικός τουρισμός, όπως η Δυτική Πελοπόννησος, η Νότια Κρήτη και τα νησιά κοντά στην Τουρκία.

Από τον εσωτερικό τουρισμό σε όλη τη χώρα του 1900 πέρασε στον παραλιακό της μεταπολεμικής περιόδου.

Από τα αρχαία χρόνια ευδοκίμωσε ο ομαδικός τουρισμός στην Ελλάδα με αφορμή τις γιορτές και τα προσκυνήματα.

Οι πρώτες οργανωμένες εκδρομές αρχίζουν το 1900, όμως οι δύο πόλεμοι τις εξαφάνισαν. Το 1950, η Ελλάδα τελείως εξαντλημένη από τους πολέμους βρίσκεται χωρίς πρόγραμμα, η βιομηχανοποίηση απαιτεί χρόνο και έτσι ο τουρισμός δίνει γρήγορες λύσεις στο οικονομικό της πρόβλημα, μια και διαθέτει τις κατάλληλες προϋποθέσεις, όπως το καλό κλίμα, οι φυσικές καλλονές, η τέχνη και η ιστορία. Με την αρωγή του κράτους αρχίζει η τουριστική ανάπτυξη. Κατασκευάζονται δρόμοι, καλυτερεύουν οι επικοινωνίες και αρχίζουν οι δανειοδοτήσεις για την κατασκευή ξενοδοχείων, μοτέλ, κάμπινγκ, ενώ, παράλληλα, ιδρύονται σχολές τουριστικών επαγγελματιών, διοργανώνονται κρουαζιέρες στα νησιά, φεστιβάλ και παράγονται έργα Λαϊκής Τέχνης.

Από το 1953, αρχίζει μια συνεχής αύξηση του τουριστικού ρεύματος προς την Ελλάδα που σταθεροποιείται από το 1965 και μετά.

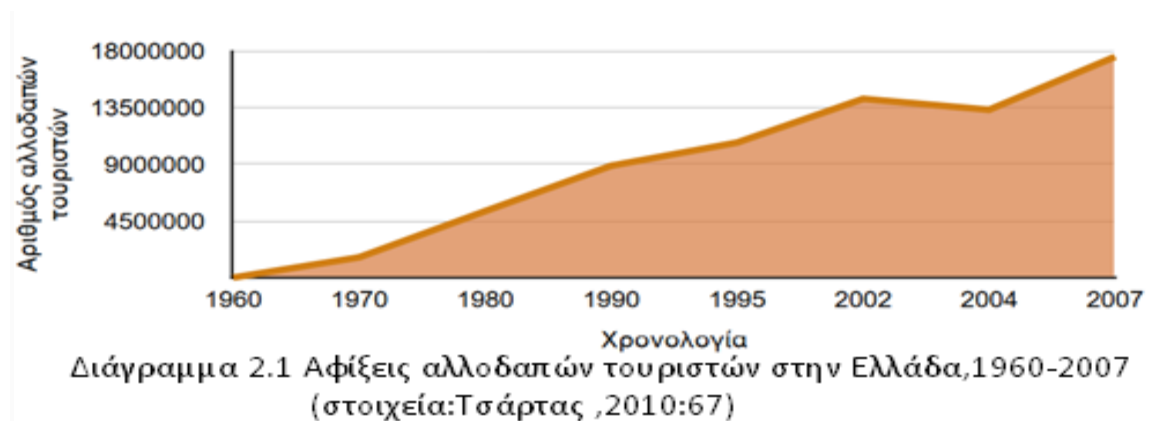
Από το 1965 μέχρι το 1985, βρισκόμαστε στο δεύτερο στάδιο ανάπτυξης. Ο τουρισμός των καλοκαιρινών διακοπών έχει αναπτυχθεί, ως αποτέλεσμα μοντέλων ξένων τουριστών που δίνουν έμφαση στην αναψυχή και την απόλαυση.

Ο τουρισμός αναπτύσσεται σε μεγάλη κλίμακα. Οι τουριστικές υποδομές (διαμονή, πρακτορεία και δίκτυα) επεκτείνονται και σε λιγότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές ως επακόλουθο του αυξανόμενου αριθμού των τουριστών.

Ως αποτέλεσμα, ο τουρισμός μπορεί πλέον να ενταχθεί στο ΑΕΠ της χώρας μας ως διακριτός οικονομικός τομέας.

Την ίδια, περίπου, περίοδο, ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού επανιδρύεται με τη βοήθεια εθνικών και διεθνών τεχνοκρατών και ειδικών. Χρησιμοποιώντας ένα δίκτυο εγκαταστάσεων που βοηθούσαν στη δημιουργία ενός επιθυμητού προφίλ για τους ξένους τουρίστες, ο πρωταρχικός στόχος αυτού του οργανισμού ήταν να αξιοποιήσει στο έπακρο τους εγχώριους φυσικούς πόρους, όπως το ήπιο κλίμα, το όμορφο τοπίο και τους ιστορικούς - αρχαιολογικούς θησαυρούς, καθώς και να προωθήσει τη χρήση και εκμετάλλευσή τους. (Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Κουτσοβασίλη. 2013, σελ. 19-21).

Η τουριστική βιομηχανία της Ελλάδας βρίσκεται σε σταθερή κατάσταση επέκτασης από το 1985, όταν οι διακοπές που προσέφεραν πλήρες πακέτο έγιναν ο κανόνας. Έκτοτε, ο αριθμός των τουριστών αυξάνεται διαρκώς, ξεπερνώντας συχνά το σύνολο του πληθυσμού της χώρας. Οι μεγάλες πόλεις της έχουν μετατραπεί σε πύλες εισόδου. Ο ελληνικός τουριστικός τομέας προώθησε τον μαζικό τουρισμό σε βάρος της ποιότητας, προκειμένου να φανεί αντάξιος των προσδοκιών, ενώ επωφελήθηκε γρήγορα από το ευπρόσδεκτο και απροσδόκητο κέρδος. Το 3S (sun-sea-sand) περιορίζει την αγορά-στόχο του, η οποία είναι εποχιακή και συγκεντρώνεται σε ζώνες διακοπών γύρω από την ακτογραμμή (Βαρβαρέσος, 2000:231).

Δεδομένου ότι η Ελλάδα θεωρείται πλέον ως ένας ώριμος τουριστικός προορισμός, η χώρα πρέπει να εφαρμόσει ειδικές τακτικές για να αποφύγει πιθανή πτώση του τουρισμού (Δημητρακοπούλου, 2012:88). Η δημιουργία υποδομών και καταλυμάτων όλο τον χρόνο, καθώς και η προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι μερικές από τις πρωτοβουλίες που χρησιμοποιούνται για την παράταση της τουριστικής περιόδου.

Το σχέδιο για την προώθηση του τουρισμού στη χώρα πραγματοποιήθηκε με τα ακόλουθα βήματα.

Ως αποτέλεσμα του τέλους του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1918, με τον ν. 1698/16 Δεκ. 1918 (ΦΕΚ1/Α) συστάθηκε Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων. Ο ΕΟΤ ιδρύθηκε αρχικά το 1929, με σκοπό την προώθηση του τουρισμού, μαζί με την τουριστική αστυνομία, το Γραφείο Εξωτερικών και Εκθέσεων, το οποίο αργότερα αναδείχθηκε σε πλήρες κυβερνητικό όργανο, το 1929 (Κολώνας, 2015:63).

Όσον αφορά τη μεταπολεμική αύξηση της τουριστικής κίνησης, όπως προαναφέρθηκε, συνοδεύεται από διαρκώς αυξανόμενη κρατική παρέμβαση που υλοποιεί ως αρμόδιος φορέας ο ΕΟΤ σε συνεργασία με 23 υπουργεία, καθώς και το θεσμικό πλαίσιο, που καθιερώθηκε την πρώτη μεταπολεμική περίοδο και όρισε τα ποιοτικά κριτήρια κατασκευής και λειτουργίας των τουριστικών εγκαταστάσεων.

Επίσης, σύμφωνα με τον Ζαχαράτο (2015:55), «η τουριστική ανάπτυξη, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, προχωρούσε χωρίς να υποστηρίζεται από ένα συνολικό αναπτυξιακό σχέδιο ή προγραμματική κατεύθυνση, παρά μόνο με το πρόσχημα πέντε γενικότερων βιομηχανικών επεκτάσεων της χώρας, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού». Ένας αυξανόμενος αριθμός αναπτυξιακών και επενδυτικών νόμων ψηφίστηκαν μετά το πρώτο «Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Ανάπτυξης του Έθνους, 1960-1964», (ΕΝΑ. 543/1968), που οδήγησε στη μεγαλύτερη συσσώρευση τεράστιων ξενοδοχειακών μονάδων σε σύντομο χρονικό διάστημα, (Α.Ν.Ε. 95/14.10.1975), καθώς και οι αναπτυξιακοί νόμοι 1116/1981 και 1262/1982 αποτελούν τη σημαντικότερη νομοθεσία, από το 1960 έως 2000. Ο νόμος 1892/1990, ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από τον ν. 2234/1994 ως μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας απελευθέρωσης τη δεκαετία του 1980, έβαλε σημαντικούς περιορισμούς στις επιδοτήσεις και καθιέρωσε ένα σύστημα ανταγωνισμού μεταξύ των εταιριών που ζητούν οικονομική βοήθεια.

Όπως αναφέρεται στον αναπτυξιακό νόμο 2601/1998, τα τουριστικά αγαθά πρέπει να βελτιωθούν για την προσέλκυση επισκεπτών υψηλού εισοδήματος, τη διατήρηση του περιβάλλοντος και την εδραίωση των επιχειρήσεων αιφόρου τουρισμού, θέτοντας τις βάσεις για την ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων μεγάλης κλίμακας. Διάφορα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης βοηθούν τον τουριστικό τομέα της Ελλάδας, από το 2000, ιδιαίτερα με την ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού και το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης έθεσαν σε εφαρμογή ένα εθνικό σχέδιο τουρισμού, το 2004. Μετά τους αυστηρότερους κανόνες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις κρατικές ενισχύσεις, ψηφίστηκε, το 2006, ο ν. 3522/2006.

Το σκεπτικό του προγράμματος ΕΣΠΑ έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένα διαφορετικό επενδυτικό κλίμα σε σύγκριση με τα κίνητρα του προηγούμενου νόμου, κάτι που είναι σημαντικό να επισημανθεί (Ζαχαράτος, 2015:57).

Για παράδειγμα, σύμφωνα με το ΕΣΠΑ, το σχέδιο για τον ελληνικό τουρισμό τονίζει τόσο την ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος όσο και τη μείωση της εποχικότητας (Αυγερινού-Κολώνια, 2013:37), την αύξηση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος της χώρας, αξιοποιώντας το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των φυσικών πόρων της Ελλάδας με ταυτόχρονη μείωση των επιπτώσεων της εποχικότητας.

Το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (2009/2013), παρέχει 25 κατευθυντήριες γραμμές, κανόνες και κριτήρια για τη χωρική δομή, οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα, καθώς και τις απαραίτητες υποδομές.

Προκειμένου να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των τουριστικών αγαθών, η προστασία και η διατήρηση των φυσικών πόρων και η υποστήριξη των δραστηριοτήτων περιφερειακής ανάπτυξης, δημιουργήθηκε αυτό το πλαίσιο. Για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων στο Ειδικό Πλαίσιο Τουρισμού, ο εθνικός χώρος χωρίζεται σε ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες τουριστικές περιοχές, περιοχές με μειονεκτήματα και περιοχές κυρίαρχες.

Μαζί με τους προαναφερθέντες νόμους, το θεσμικό πλαίσιο για τον τουρισμό περιέλαβε πρόσφατα και μια σειρά αποφάσεων που αφορούν την προώθηση του τουρισμού, όπως η Στρατηγική για την Προώθηση του Τουρισμού (η «Στρατηγική»), η οποία αντιμετωπίζει ζητήματα όπως η χωρική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας, η ποιότητα υπηρεσιών, η βιωσιμότητα προϊόντων οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, καθώς και οι επενδυτικές διαδικασίες.

2.2.2. Περιγραφή του ελληνικού τουριστικού μοντέλου

Όπως αποδεικνύεται από το Ειδικό Χωρικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό, που αποτελεί ξεχωριστή κατηγορία εθνικού χώρου, τα γενικά πρότυπα τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, καθώς και η ιδιαιτερότητα των νησιών καθιστούν σκόπιμο να αναφερθεί συνοπτικά το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης που ακολουθείται από την πλειοψηφία των ανεπτυγμένων νησιωτικών περιοχών. Η «πρώιμη ζωή» του νησιού, ως τουριστικού προορισμού, ήταν ένας συνδυασμός πόρων πολιτιστικής κληρονομιάς, κλίματος και ακτογραμμής (Σαραντάκου, 2010:113). Με τη βοήθεια της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού τους περιβάλλοντος, τα μέρη αυτά μπόρεσαν να «ενεργοποιήσουν» την τουριστική τους δραστηριότητα, προσελκύοντας μεγάλο αριθμό ανθρώπων και αποκτώντας ερείσματα στην παγκόσμια τουριστική σκηνή. Το παράδειγμα του τουρισμού - διακοπών που βασίζεται στον ήλιο και τη θάλασσα έχει επικρατήσει σε αυτές τις τοποθεσίες, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Ο κλασικός πολιτισμός, σταδιακά, απομακρύνεται από τα φώτα της δημοσιότητας προς όφελος νεότερων έργων τέχνης αιχμής. Όμως, παρόλο που αυτό το μοντέλο σχεδιάστηκε για να τονώσει τον μαζικό τουρισμό, παρέμεινε στη θέση του για δεκαετίες, αποτρέποντας κάθε λογική και οργανωμένη κατασκευή εναλλακτικών προτύπων (Μπακαούκας, 2008:50).

Αν θέλετε να ξεφύγετε από τη φασαρία της καθημερινής ζωής και να απολαύσετε λίγο χρόνο μακριά από το άγχος της δουλειάς και του σπιτιού, πιθανότατα κοιτάτε τον μαζικό τουρισμό (Λαγός, 2005, αναφορά στον Χατζηιωαννίδης, 2014, σελ. 21). Ακόμη και όπως επισημαίνει ο Ζλατούδης (2009:8), η άνοδος του μαζικού τουρισμού σε νησιωτικές τοποθεσίες έχει ως αποτέλεσμα την αγνόηση των ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων, καθώς και ενός ευρέος φάσματος φυσικών παραγόντων σε κάθε νησί ή παράκτια κοινότητα. Κατά συνέπεια, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι κύριες επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού στις νησιωτικές κοινότητες είναι τόσο κοινωνικοοικονομικές όσο και περιβαλλοντικές. Υπάρχουν αρκετές ακούσιες συνέπειες του μαζικού τουρισμού, σύμφωνα με τον Μπακαούκα (2008:51), συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής μονοκαλλιέργειας, της εξάντλησης των πόρων, της εγκατάλειψης ή υπερεκμετάλλευσης των πόρων και της ανεξέλεγκτης οικιστικής ανάπτυξης και της αλλαγής χρήσης γης, ως αποτέλεσμα υπερεπενδύσεων σε υποδομές και τουριστικές εγκαταστάσεις. Σημαντική συνέπεια του ελληνικού νησιωτικού μαζικού τουρισμού - καλοκαιρινών διακοπών είναι η έντονη εποχικότητα του προϊόντος του. Αυτό σημαίνει ότι οι φυσικοί και ανθρωπογενείς πόροι καταπονούνται κατά τους μήνες αιχμής και

αχρηστεύονται κατά τη διάρκεια του χειμώνα και ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού απασχολείται εποχιακά εξαιτίας αυτού (Ikkos, 2015:1).

Μια άλλη πτυχή που υποστηρίζει την ελληνική τουριστική επιχείρηση των νησιών είναι η τάση «allinclusive», η οποία επιτρέπει στους παραθεριστές να ικανοποιούν όλες τις ανάγκες τους σε ένα ξενοδοχείο μέσω ταξιδιωτικών πρακτόρων και ενιαίο οικονομικό πακέτο ταξιδιού. Αυτό θα οδηγούσε σε μείωση του αριθμού των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, γεγονός που θα επιβάρυνε την εξάρτηση της χώρας από τους διεθνείς τουριστικούς πράκτορες.

Κατά συνέπεια, αυτό το μοντέλο τουριστικής επέκτασης θεωρείται ξεπερασμένο αφού έχει φτάσει στο λογικό του τέλος και δεν παρέχει εφικτές μελλοντικές επιλογές. Αν και άλλα νησιά και παράκτιες περιοχές της Μεσογείου έχουν υιοθετήσει αυτήν την προσέγγιση, τα ελληνικά νησιά πρέπει να απομακρυνθούν από αυτό προς νέα και δημιουργικά τουριστικά προϊόντα. Η ανάπτυξη ενός ελκυστικού και διεθνώς ανταγωνιστικού προϊόντος υψηλής ποιότητας που ταιριάζει με τις ξεχωριστές δυνατότητες και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας σε φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους είναι απαραίτητη για την επιδίωξη της χώρας για ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη, σύμφωνα με τον Κομίλη (1995).

2.2.3. Σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην παγκόσμια τουριστική επιχείρηση

Ο τουρισμός θεωρείται ως η μεγαλύτερη βιομηχανία στον κόσμο, με ολοένα αυξανόμενο αντίκτυπο στην οικονομική και κοινωνική ζωή κάθε προορισμού, όπως φαίνεται από την σύντομη αξιολόγηση των παγκόσμιων τουριστικών δραστηριοτήτων που έγινε στην αρχή αυτής της ενότητας. Με τα χρόνια, ο τουρισμός έχει εκτεθεί τόσο στην αστάθεια της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής όσο και στις διακυμάνσεις της παγκόσμιας οικονομίας (EOT, 2011:5). Στις συνέπειες περιλαμβάνονται οι διακυμάνσεις στον αριθμό των τουριστών ανά εποχή (UNWTO, 2014), συμπεριλαμβανομένου του αριθμού των επισκεπτών (βλ. γράφημα 2.2) και της ποσότητας των χρημάτων.

Διάγραμμα 2.2 Διεθνείς τουριστικές αφίξεις, 1950-2020 (UNWTO, 2014:14)

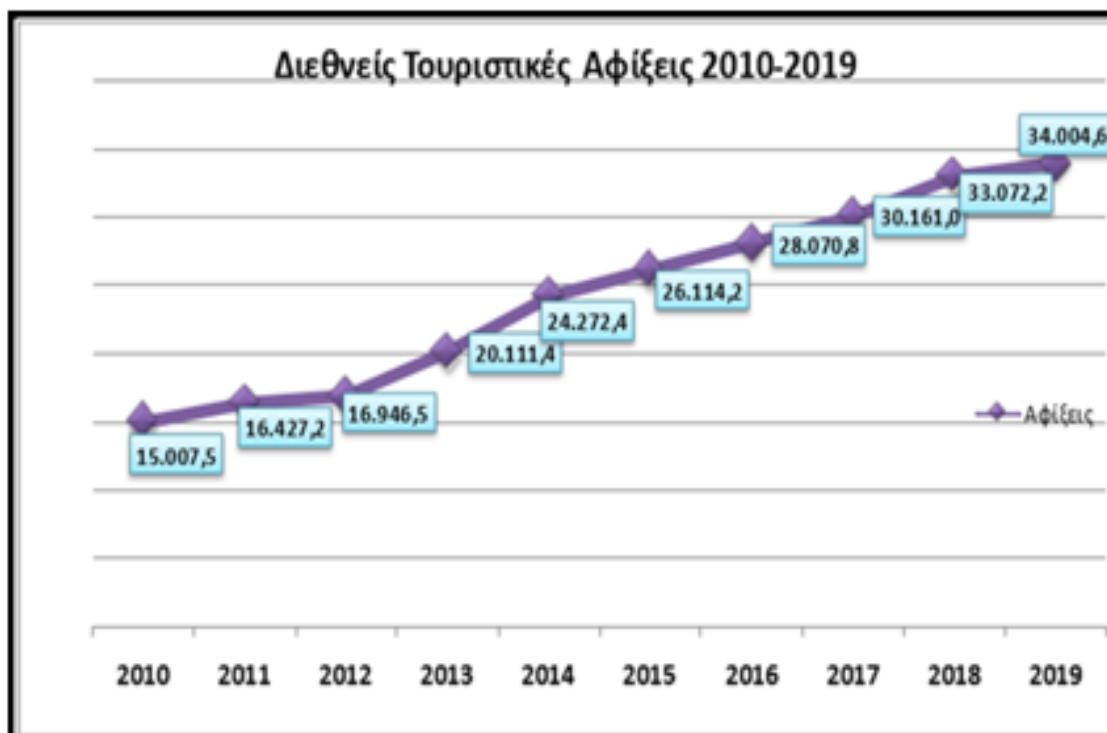
Είναι απολύτως σαφές, εξάλλου, ότι η επέκταση του τουρισμού δεν εξαρτάται μόνο από τις υπάρχουσες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες αλλά και από τις ανάγκες των τουριστών και το τουριστικό προϊόν που τους διατίθεται.

Ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι άνθρωποι ταξιδεύουν για ποικίλους λόγους, όπως επαγγελματικούς, αναψυχής, για να επισκεφτούν φίλους ή συγγενείς, για λόγους που σχετίζονται με την υγεία τους ή απλώς για να περάσουν καλά και να ξεφύγουν από την καθημερινότητά τους (Χατζηιωαννίδης, 2014:40), η πιο κοινή μορφή τουρισμού που έχει αναπτυχθεί στην συντριπτική πλειονότητα των χωρών είναι γνωστή ως μαζικός τουρισμός.

2.2.4. Στατιστικά στοιχεία για τον ελληνικό τουρισμό μέχρι σήμερα

Σύμφωνα με την έρευνα συνόρων που πραγματοποιεί σε ετήσια βάση η Τράπεζα της Ελλάδος, η τουριστική ανάπτυξη της πατρίδας μας παρουσιάζει ανοδική πορεία την τελευταία δεκαετία. Για το 2019 σημειώνεται αύξηση 2,8% σε σχέση με το 2018 που αντιστοιχεί σε 34.005.000 ταξιδιώτες έναντι 33.072.000.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται η ανοδική τάση της τουριστικής κίνησης στη χώρα μας, η οποία την προηγούμενη δεκαετία υπερδιπλασιάστηκε.

Διάγραμμα 2.3 Διεθνείς Τουριστικές Αφίξεις 2010-2019

Την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου 2022, η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση μειώθηκε κατά 15,1%, και διαμορφώθηκε σε 7.983 χιλ. ταξιδιώτες, έναντι 9.407 χιλ. ταξιδιωτών την αντίστοιχη περίοδο του 2019. Κατά την υπό μελέτη περίοδο, η ταξιδιωτική κίνηση από τις χώρες της ΕΕ-27 διαμορφώθηκε σε 4.793 χιλ. ταξιδιώτες, παρουσιάζοντας μείωση κατά 9,1% σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2019, ενώ η ταξιδιωτική κίνηση από τις χώρες εκτός ΕΕ-27 μειώθηκε κατά 22,8% και διαμορφώθηκε σε 3.191 χιλ. ταξιδιώτες. Η ταξιδιωτική κίνηση από τις χώρες της ευροζώνης αυξήθηκε κατά 0,8%, ενώ η ταξιδιωτική κίνηση εκτός ευροζώνης μειώθηκε κατά 29,4%.

Τουριστικές αφίξεις στη χώρα μας την περίοδο 2019 και 2022

2022	Χώρες ΕΕ - 27	Χώρες ζώνης Ευρώ	Γαλλία	Γερμανία	Χώρες εκτός ζώνης Ευρώ	Λοιπές Χώρες	Ην. Βασίλειο	ΗΠΑ	Ρωσία	Σύνολο Ερ. Συνόρων
Ιανουάριος	198	149	16	54	49	144	33	11	2	341
Φεβρουάριος	187	119	10	42	68	130	23	6	5	317
Μάρτιος	208	153	28	55	55	207	35	21	1	414
Απρίλιος	601	472	92	150	130	435	123	42	3	1056
Μάιος	1334	1072	159	437	262	871	411	95	0	2205
Ιούνιος	2265	1596	225	684	669	1384	592	121	4	3649
Ιούλιος										
Αύγουστος										
Σεπτέμβριος										
Οκτώβριος										
Νοέμβριος										
Δεκέμβριος										
Τρέχον Έτος	4793	3560	530	1422	1233	3191	1218	325	16	7983
2019	Χώρες ΕΕ - 27	Χώρες ζώνης Ευρώ	Γαλλία	Γερμανία	Χώρες εκτός ζώνης Ευρώ	Λοιπές Χώρες	Ην. Βασίλειο	ΗΠΑ	Ρωσία	Σύνολο Ερ. Συνόρων
Ιανουάριος	346	176	11	68	170	314	38	25	102	660
Φεβρουάριος	226	132	14	40	93	278	54	19	8	504
Μάρτιος	358	207	30	70	151	415	51	60	11	773
Απρίλιος	537	389	66	107	149	445	64	51	12	982
Μάιος	1412	1072	167	477	340	975	348	132	26	2387
Ιούνιος	2397	1554	240	591	843	1705	546	135	85	4102
Ιούλιος	3376	1943	285	589	1434	2297	644	173	106	5673
Αύγουστος	4264	2310	338	718	1954	2498	741	192	129	6762
Σεπτέμβριος	3176	1693	233	653	1483	1935	655	195	81	5111
Οκτώβριος	1663	1151	129	595	512	1110	283	124	82	2773
Νοέμβριος	490	248	16	72	242	439	50	43	19	930
Δεκέμβριος	309	196	13	47	113	384	25	29	12	692
Σύνολο	18554	11071	1542	4026	7482	12795	3499	1179	583	31348
Τρέχον Έτος	5275	3530	528	1352	1745	4132	1101	422	153	9407

Πίνακας 2.1 Αφίξεις τουριστών 2019-2022

Δ2022/2019	Χώρες ΕΕ - 27	Χώρες ζώνης Ευρώ	Γαλλία	Γερμανία	Χώρες εκτός ζώνης Ευρώ	Λοιπές Χώρες	Ην. Βασίλειο	ΗΠΑ	Ρωσία	Σύνολο Ερ. Συνόρων
Ιανουάριος	-42,90%	-15,40%	38,20%	-19,90%	-71,40%	-54,20%	-12,10%	-56,90%	-78,60%	-48,30%
Φεβρουάριος		-10,40%	-27,80%	4,50%	-26,70%	-53,20%	-57,40%	-68,50%	-40,40%	-37,00%
Μάρτιος	-41,90%	-26,20%	-6,20%	-20,60%	-63,50%	-50,20%	-31,40%	-65,40%	-87,40%	-46,40%
Απρίλιος	11,90%	21,30%	40,60%	40,00%	-12,70%	2,20%	93,50%	-17,90%	-75,10%	7,50%
Μάιος	-5,50%	0,00%	-4,90%	-8,30%	-22,80%	-10,60%	18,10%	-28,20%	-100,00%	-7,60%
Ιούνιος	-5,50%	2,70%	-6,20%	15,70%	-20,60%	-18,80%	8,50%	11,70%	-94,80%	-11,00%
Ιούλιος										
Αύγουστος										
Σεπτέμβριος										
Οκτώβριος										
Νοέμβριος										
Δεκέμβριος										
Τρέχον Έτος	-9,10%	0,80%	0,40%	5,20%	-29,40%	-22,80%	10,60%	-23,00%	-89,50%	-15,10%

Πίνακας 2.2 Διαφορά Αφίξεων τουριστών 2019-2022

Ξενοδοχειακές μονάδες και καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης

Παρ' όλα ταύτα όμως, ανεξάρτητα από τη μικρή μείωση της τουριστικής κίνησης που παρατηρείται την τελευταία διετία, και η οποία οφείλεται κατά βάση στον covid-19, τις ανατιμήσεις που έχει προκαλέσει, αλλά και τον πόλεμο στην Ουκρανία, βλέπουμε ότι ο τουρισμός βρίσκεται σε ιλιγγιώδη ανάπτυξη, πράγμα που αποδεικνύεται και από την ανάπτυξη που υπάρχει στις ξενοδοχειακές μονάδες σε ολόκληρη την επικράτεια.

Σύμφωνα λοιπόν με την έρευνα που διενέργησε το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) για λογαριασμό του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδος (Ξ.Ε.Ε.) το 2019, η χώρα μας διαθέτει συνολικά 9.971 ξενοδοχειακές μονάδες, οι οποίες, με τη σειρά τους, διαθέτουν συνολικά 433.689 δωμάτια και 856.347 κλίνες. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζεται η εξέλιξη του ξενοδοχειακού δυναμικού, για το διάστημα 2014-2021.

Έτος	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνες
2014	9701	403226	777906
2015	9728	404567	781090
2016	9730	407146	788553
2017	9783	414127	806045
2018	9873	425973	835773
2019	9971	433689	856347
2020	10006	437924	866523
2021	10098	441536	879255

**Πίνακας 2.3 Αριθμός Ξενοδοχείων-Δωματίων-Κλινών
2014-2021**

Στις 31/12/2021, η χώρα μας διαθέτει 10.098 ξενοδοχειακές μονάδες με 441.536 δωμάτια και 879.255 κλίνες.

Εκτός όμως από τις οργανωμένες ξενοδοχειακές μονάδες, αύξηση παρουσιάζουν και τα καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης (τύπου Airbnb). Διευκρινίζεται ότι σαν τέτοιου είδους καταλύματα, μετράμε κάθε κατάλυμα που έχει βρει θέση σε κάποια διαδικτυακή πλατφόρμα κρατήσεων όπως Airbnb, Booking, TripAdvisor κ.α.

Στον παρακάτω πίνακα, απεικονίζεται ο συνολικός αριθμός καταλυμάτων, έως και το 2022.

Έτος	Καταλύματα
2010	132
2011	747
2012	2298
2013	5390
2014	12063
2015	26455
2016	57307
2017	96217
2018	126231
2019	142716
2020	154753
2021	167972
2022	187695

Πίνακας 2.4 Αριθμός Καταλυμάτων βραχυχρόνιας μίσθωσης 2010-2022

2.3. Εναλλακτικός Τουρισμός

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, υπήρξε μετατόπιση στη ζήτηση των τουριστικών προϊόντων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, νέοι τύποι τουρισμού, οι οποίοι συλλογικά αναφέρονται ως εναλλακτικός τουρισμός, να έχουν αναδυθεί σε μια προσπάθεια να προσεγγίσουν τον επισκέπτη και να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις του, καθώς αναζητά μια διαφορετική εμπειρία διακοπών.

Αυτοί οι νέοι τύποι τουριστικής ανάπτυξης χρειάζονται την ενεργό συμμετοχή του τουρίστα σε όλες τις δραστηριότητες. Κύριο μέλημα των συμμετεχόντων θα πρέπει να είναι η προστασία του περιβάλλοντος και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Χατζηωαννίδης, 2014:40).

Ειδικότερα, το Ειδικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό (2009/2013) ορίζει τον «εναλλακτικό» ως τον τουρισμό που διαφέρει από το κυρίαρχο μοντέλο μαζικού τουρισμού ως προς τους πόρους που χρησιμοποιεί, τον βαθμό συγκέντρωσης στον χώρο, τα μέσα και την τοποθεσία διάθεσης και τη διάρκεια της ανάπτυξής του. Αυτός ο ορισμός βρίσκεται στο άρθρο 2 του Ειδικού Πλαισίου για τον Τουρισμό.

Είναι δυνατόν να συναχθεί το συμπέρασμα ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με τη γνωστή μορφή μαζικού τουρισμού, τα κύρια χαρακτηριστικά της οποίας, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είναι η περιβαλλοντική επιβάρυνση, η μείωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και η μεγιστοποίηση του κέρδους σε βάρος των τοπικών κοινωνιών,

του περιβάλλοντος και της οικονομίας. Σε αυτή τη συγκυρία, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι από τη δεκαετία του 1970, επιστήμονες και οργανισμοί από όλον τον κόσμο προειδοποιούν ότι οι τάσεις της τουριστικής ανάπτυξης θα είχαν αρνητικό αντίκτυπο σε μέρη που είναι σημαντικά οικολογικά, πολιτιστικά ή σε συνδυασμό των δύο. Ως αποτέλεσμα αυτών των προειδοποιήσεων και μετά από εκτενή μελέτη για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας, η Ευρώπη, που είναι πλέον ο πιο δημοφιλής τουριστικός προορισμός στον κόσμο, βρίσκεται στη διαδικασία ανάπτυξης ενός νέου ρυθμιστικού πλαισίου για τον ευρωπαϊκό τουρισμό. Αυτή η προσέγγιση είναι στενά συνδεδεμένη με τη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών αλλά και τη διαφύλαξη του περιβαλλοντικού παράγοντα.

Τέλος, όσον αφορά την τρέχουσα τάση του εναλλακτικού τουρισμού τονίζονται, εν συντομία, οι σημαντικότερες μορφές έκφρασης (Αυγερινού-Κολώνια, 2013:14, ΕΟΤ, 2014·Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001:78-88,·Κοκκώσης κ.ά, 2011·Κοντίτση, 2010:40-48, Χατζηιωαννίδης, 2014:40-41).

A) Ταξίδια με βάση την οικονομική δυνατότητα

Οι διακοπές για τους φτωχούς, τους ανέργους και τις πολύτεκνες οικογένειες με περιορισμένη περίοδο διακοπών είναι από τις πιο κοινές μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Η συνάφεια του τύπου έγκειται στο γεγονός ότι επιτρέπει στα άτομα που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να ταξιδέψουν να συμμετάσχουν σε κάποιου είδους απόδραση.

B) Οικοτουρισμός

Οι τουρίστες με οικολογική συνείδηση και οι τουριστικοί πράκτορες περιλαμβάνονται και οι δύο στον όρο «οικοτουρισμός». Για να εξισορροπηθεί σωστά η σχέση μιας χώρας με τους μαζικούς τουρίστες και τις δυσκολίες τους, αυτό το είδος τουριστικής ανάπτυξης θεωρείται σημαντικό. Οι τοποθεσίες οικοτουρισμού καλύπτουν οτιδήποτε, από παραδοσιακά χωριά μέχρι εθνικά πάρκα και οικοσυστήματα.

Γ) Αγροτουρισμός

Για να οριστεί ο αγροτουρισμός πρέπει να τον σκεφτούμε ως την ανάπτυξη υπαίθριων δραστηριοτήτων αναψυχής και τουρισμού που ενσωματώνονται άπογα στο τοπικό περιβάλλον και τον τρόπο ζωής. Περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα τουριστικών δραστηριοτήτων που είτε είναι συμπληρωματικές είτε ανταγωνιστικές με άλλες περιφερειακές δραστηριότητες, όπως οικονομικές και κοινωνικές.

Δ) Ο πολιτιστικός τουρισμός

Ο ορισμός του πολιτιστικού τουρισμού είναι «ένα εναλλακτικό είδος τουρισμού που στόχος του δεν είναι μόνο η ανακάλυψη μνημείων, συνόλων και τοποθεσιών αλλά και η διατήρηση και προστασία τέτοιων τόπων» (Cultural Tourism Charter, 1976, Αυγερινού-Κολώνια, 2013:14). Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι παράγοντας γνώσης και κοινωνικής ανάπτυξης, αλλά θα πρέπει να προωθείται εντός της φέρουσας ικανότητας (το μέγιστο δηλαδή επίπεδο ενός πληθυσμού που μπορεί να υποστηριχθεί από ένα συγκεκριμένο οικοσύστημα) για ευαίσθητους τόπους πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς ώστε να μην μετατρέπεται σε στοιχείο αρνητικής πίεσης. Ωστόσο, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει στην πράξη.

Ε) Θρησκευτικός τουρισμός

Τόσο οι προσκυνητές όσο και οι τουρίστες που επισκέπτονται θρησκευτικούς - λατρευτικούς - ιερούς χώρους για μη θρησκευτικούς λόγους εμπíπτουν στην ομπρέλα του θρησκευτικού τουρισμού.

Στ) Θεραπευτικός-ιαματικός τουρισμός, ή τουρισμός υγείας

Οι συμμετέχοντες στον θεραπευτικό τουρισμό παρακινούνται για να βελτιώσουν ή να διατηρήσουν την υγεία τους ή να αναρρώσουν από ένα ευρύ φάσμα καταστάσεων, καθιστώντας τον μια από τις πιο βασικές μορφές τουρισμού. Χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο όγκο συμμετεχόντων, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι μεταξύ 60 και 70 ετών, καθώς και από μια συγκεκριμένη περιοχή όπου προσφέρονται υπηρεσίες, όπως οι ιαματικές πηγές.

Z) Αθλητικός τουρισμός

Σε αυτόν, οι τουρίστες ταξιδεύουν σε έναν συγκεκριμένο προορισμό, είτε για να δουν ένα σημαντικό αθλητικό γεγονός, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες ή ένα διεθνές τουρνουά είτε για να ασχοληθούν με ένα άθλημα, όπως η ποδηλασία, η ιππασία, το γκολφ ή οι καταδύσεις κ.ά.

H) Τουρισμός με πλοίο

Λαμβάνοντας υπόψη την πλεονεκτική γεωγραφική θέση της Ελλάδας στη Μεσόγειο, ο τουρισμός κρουαζιέρας είναι μια επιλογή που πρέπει να εξεταστεί.

Υπάρχουν διάφοροι τύποι εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων που μπορούν να επιδιωχθούν εκτός των παραδοσιακών τουριστικών προορισμών.

2.4. Το θεσμικό πλαίσιο στη διατήρηση και διαχείριση του τοπίου

Η διατήρηση και διαχείριση του τοπίου είναι βασικό μέλημα για την κοινωνία, γι' αυτό και υπάρχει πληθώρα σχετικών μελετών και δημοσιεύσεων, τις τελευταίες δεκαετίες, όπως ο Χάρτης της Βενετίας (1964), η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975), οι Συστάσεις της UNESCO για τον ρόλο των ιστορικών τοποθεσιών (1976), η Σύμβαση της Γρανάδας (1985) και η Χάρτα για τη Διατήρηση των Ιστορικών Πόλεων (1990). Σύμφωνα με τους Μπεριάτο & Παπαγεωργίου (2013α), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Τοπίου είναι η πρώτη επίσημη δήλωση πολιτικής για τον σχεδιασμό τοπίου στην Ευρώπη (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2000). Το πιο πρόσφατο έγγραφο είναι η σύνοψη της Διεθνούς Συνόδου Κορυφής, με θέμα «Πολιτιστικά Τοπία στις περιοχές Natura 2000: Προς μια νέα στρατηγική ολοκληρωμένης διαχείρισης πολιτιστικών και φυσικών αγαθών», η οποία πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα και τη Στυμφαλία στις 10 και 11 Οκτωβρίου 2014 (Διακήρυξη Στυμφαλίας, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2014). Σε αυτήν συνοψίζονται οι βασικές θέσεις που διατυπώθηκαν σχετικά με τις απαραίτητες ενέργειες που πρέπει να γίνουν για το τοπίο, επειδή έχουν εντοπιστεί σοβαρές ελλείψεις όσον αφορά τη διαχείρισή του, τη γνώση της κοινωνίας ως προς τα προβλήματα που το διέπουν, αλλά και η ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης από την πολιτεία, όπως και ενημέρωσης των πολιτών.

Ενώ το τοπίο αποτελούσε ένα μεγάλο ζήτημα στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1950, οι Έλληνες ενδιαφέρθηκαν περισσότερο για την ένταξή του ή τη «διακριτική μεταμόρφωση», από το 1953 έως το 1963. Αυτή η δήλωση έγινε από τον Σημαιοφορίδη (2005:362). Συστάθηκε μια επιτροπή από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος (Τ.Ε.Ε.), με την ονομασία Επιτροπή Τοπίου,

αποστολή της οποίας ήταν η διατήρηση της ιστορικής, φυσικής και πολιτιστικής αξίας του ελληνικού τοπίου, καθώς και η ευαισθητοποίηση του κοινού για τη σημασία του, ενέργεια που έδωσε ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα της δέσμευσης του ΤΕΕ για τη διατήρηση του τοπίου (Σημαιοφορίδης, 2002:53). Διάσημοι αρχιτέκτονες, όπως ο Δημήτρης Πικιώνης, μίλησαν στις συνεδριάσεις αυτής της Επιτροπής, εκφράζοντας τις απόψεις τους για την παρέμβαση στο φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον, ο χαρακτηρισμός αρκετών περιοχών ως «Τοπία εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς» σημειώθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου. Το 2000, η Ελλάδα ήταν μία από τις πρώτες χώρες στο Συμβούλιο της Ευρώπης που επικύρωσε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Τοπίου. Παρ' όλα αυτά, το ελληνικό κοινοβούλιο χρειάστηκε μια δεκαετία για να επικυρώσει τη συμφωνία, καθιστώντας την νόμο της χώρας (Μπεριάτος& Παπαγεωργίου, 2013α:16).

Οι γενικές αρχές που διέπουν όλες τις προαναφερθείσες εργασίες για τη διατήρηση και διαχείριση του τοπίου είναι δυνατό να ερμηνευθούν ως συνδυασμός των κατευθύνσεων για την ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση τόσο των φυσικών όσο και των πολιτιστικών πόρων (Μπεριάτος, 2015). Η θεσμική δομή της Ελλάδας για την προστασία και διαχείριση τόσο των φυσικών όσο και των πολιτιστικών οικοτόπων θα πρέπει να συζητηθεί, εν συντομία, σε αυτό το σημείο της παρούσας έρευνας.

Οι νόμοι 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος και 3937/2011 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, που επικαιροποιούν τον ν. 1650/1986 για να συμπεριλάβουν νέες απαιτήσεις, παρέχουν το νομικό πλαίσιο της χώρας για την προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος (Μπεριάτος& Παπαγεωργίου, 2013β:83). Βάσει αυτών των δύο νομοθετικών πράξεων, δημιουργούνται ζώνες προστασίας, οι οποίες προβλέπουν τη διαχείριση πολλών εδαφών με διαφορετικά επίπεδα προστασίας, μεταξύ άλλων.

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, οι περιοχές προστασίας της φύσης περιλαμβάνουν τις Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της Φύσης, τις Περιοχές Προστασίας της Φύσης, τα Φυσικά Πάρκα, τα οποία διακρίνονται περαιτέρω σε εθνικά και περιφερειακά πάρκα, περιοχές διατήρησης οικοτόπων και ειδών, και προστατευόμενες περιοχές και πρόσφυγες άγριας ζωής (που όλα υπάγονται στην ομπρέλα των Περιοχών Ειδικής Προστασίας). Ένα αξιοσημείωτο στατιστικό στοιχείο είναι ότι 2.160.498,51 εκτάρια προστατευόμενης γης στην Ελλάδα, εξαιρουμένων των περιοχών απόλυτης προστασίας και προστασίας της φύσης, αξιολογούνται από τις κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών της εθνικής νομοθεσίας (Παπαγεωργίου κ.ά., 2010:802).

Από το ευρωπαϊκό δίκαιο και διεθνείς συμβάσεις προστατεύονται στην Ελλάδα πολλά μέρη, όπως οι υγρότοποι Ραμσάρ, τα αποθέματα βιόσφαιρας (Σύμβαση της Βαρκελώνης) και τα Βιογενετικά Αποθέματα (Παπαγεωργίου κ.ά., 2010:802).

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι αν και η ίδρυση προστατευόμενων περιοχών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς, δεν αρκεί, αφού και αυτές οι περιοχές πρέπει να συντηρούνται καλά. Για τον λόγο αυτό, με τον νόμο 2732/1999 ιδρύθηκαν Φορείς Διαχείρισης, για την επίβλεψη της διαχείρισης και τη διαχείριση περιοχών και στοιχείων φυσικού και τοπίου, καθώς και συνόλων τοπίων και συνόλων φυσικών στοιχείων.

Σημειωτέον ότι έχουν ψηφιστεί νόμοι για τη διατήρηση και διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών, όπως ο ν. 3028/2000, για τη διατήρηση των αρχαιοτήτων και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο οποίος κρίθηκε ως ο πιο αποτελεσματικός από αυτήν την άποψη (Μπεριάτος& Παπαγεωργίου, 2013β:121-122). Σύμφωνα με αυτόν, η πολιτιστική κληρονομιά χαρακτηρίζεται ως Αρχαιολογικοί Χώροι εκτός οικισμών και, συγκεκριμένα, στις Ζώνες Προστασίας Α' και Β', Αρχαιολογικοί Χώροι εντός οικισμών, Ενάλιοι Αρχαιολογικοί Χώροι, Ιστορικοί Χώροι και μεμονωμένα Μνημεία (κινητά ή ακίνητα).

Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν σημαίνει τη «μουσειοποίηση» μνημείων και άλλων πολιτιστικών αγαθών, αλλά μάλλον τη διασφάλιση ότι οι μελλοντικές γενιές θα μπορούν να τα απολαύσουν και να τα εκτιμήσουν μέσω της διατήρησης, της χρήσης και της ανάδειξής τους. «Εκμεταλλευτείτε την κατάσταση», συστήνει ο Παυλογεωργάτος (2003). Διάφοροι διεθνείς και μη κυβερνητικοί οργανισμοί σε όλο τον κόσμο έχουν ιδρυθεί με αυτή τη μέθοδο (Μπεριάτος& Παπαγεωργίου, 2013b:119), για να σχεδιάσουν τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθήσει κάθε κράτος για την ολοκληρωμένη διαχείριση, εκμετάλλευση και προστασία των πολιτιστικών πόρων. Η UNESCO, το ICCROM, το WMF και ο ICOMOS είναι οι σημαντικότεροι στον τομέα της διατήρησης και αποκατάστασης πολιτιστικών αγαθών (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χωρών).

Όπως επισημαίνουν, επίσης, οι Δοξιάδης και Λιβέρη (2013:4-5), το γενικό συμπέρασμα είναι πως το καθεστώς διατήρησης του τοπίου είναι ανεπαρκές, αφού η εθνική πολιτική επικεντρώνεται, σε μεγάλο βαθμό, στο δομημένο περιβάλλον και στην ψήφιση κανονισμών, σε χωρικό, αστικό και αρχιτεκτονικό επίπεδο.

2.5. Το τοπίο και η τουριστική ανάπτυξη

Μπορεί να τεθεί η ισχυρή υπόθεση ότι η διατήρηση και η διαχείριση του τοπίου είναι κρίσιμες, διότι δεν αποτελούν μόνο μια πειστική ανάγκη για τις μελλοντικές γενιές, αλλά είναι επίσης σπουδαίας σημασίας για την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας κάθε περιοχής.

Επειδή το περιβάλλον μεταδίδει τον τοπικό του χαρακτήρα, που αποτελεί σημαντικό οικονομικό πόρο στο πλαίσιο του τουρισμού, οι κοινωνίες αναφοράς δίνουν μεγάλη σημασία σε αυτό.

«Η κρίση ταυτότητας τραβά την κοινωνία προς τις παλιές αναγνωρισμένες σταθερές αξίες», παρατήρησε στα γραπτά του ο Castels (1993, αναφορά στον Gospodini, 2014). Η σύνδεση μεταξύ της διατήρησης του παρελθόντος για χάρη του και της χρήσης του ως πόρου για τη σύγχρονη κοινότητα ως εμπορικής επιχείρησης βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτιστικής κληρονομιάς (Ashworth&Tunbridge, 1990:24). Ομοίως, κρίσιμο να έχουμε στο νου μας στους σύγχρονους πολιτισμούς ότι η ταυτότητα ενός τόπου διαμορφώνεται όχι μόνον από την πολιτιστική του παράδοση αλλά και από την τεχνολογική υποδομή της σημερινής κοινωνίας. Η τοπική ταυτότητα, σύμφωνα με τον Gospodini (2014), είναι ένα αναμφισβήτητο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων για την επέκταση της προοπτικής ανάπτυξής τους, ιδίως στον τουριστικό τομέα, ενώ, παράλληλα, ενισχύει τους πόρους για ένα ευρύ φάσμα εμπορικών λειτουργιών (Ashworth, 1994:14). Ως εκ τούτου, η ταυτότητα ενός τόπου είναι ταυτόχρονα ένα σημείο ενδιαφέροντος για τους τουρίστες που αναζητούν κάτι «διαφορετικό» από το κανονικό τους περιβάλλον (Gospodinietal, 2007:151) και μια σημαντική πηγή για τις αναδυόμενες βιομηχανίες πολιτισμού και αναψυχής (Gospodini, 2001). Σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις, από την αρχή, η επέκταση του ελληνικού τουρισμού βασίστηκε στην ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας, στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος, όπως επισημαίνει ο Χατζηδάκης (1995:88). Το ελληνικό τουριστικό προϊόν αποτελείται από αυτά τα συστατικά, τα οποία προβάλλονται σε διαφημίσεις και ταινίες για «κατανάλωση» (Αίσωπος, 2015:115).

Δεν πρέπει να υπάρξει αμφιβολία ότι η τοπική ταυτότητα κάθε χώρας που προσφέρεται για την προσέλκυση τουριστών δεν αντικατοπτρίζει πάντα την «πραγματική», καθώς συχνά δημιουργούνται με έμπειρο τρόπο και είναι μια πολύ προβληματική πραγματικότητα (Hampton, 2005:736). Η σύγχρονη ταυτότητα ενός έθνους διαμορφώνεται καλύτερα μέσω της κατασκευής τουριστικών τοπίων (όπως ξενοδοχεία, θέρετρα, μουσεία, δημόσιος εξωραϊσμός και άλλες μορφές τοπίων υποδομής) (Ευριπιώτη&Ευριπιώτη, 2014). Όμως, όπως αναφέρεται

στις κοινές δηλώσεις του ΠΟΕ και του UNEP, το 1982, «η ορθολογική διαχείριση των τουριστικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη διατήρηση και ανάπτυξη του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς» (σε Lickorish&Jenkins, 1997:86).

2.6. Οι Φυσικοί Πόροι και οι πιέσεις που δέχονται

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα που μαστίζουν την κοινωνία, τον 21^ο αιώνα, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην άπληστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων από τον άνθρωπο. Τέτοιοι πόροι είναι τα ορυκτά καύσιμα, τα μεταλλεύματα, το νερό, το έδαφος και η βιοποικιλότητα. Όσο περνάνε τα χρόνια, καθίσταται σαφές ότι το οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης που επικρατεί στη χώρα μας, αλλά και στην Ευρώπη γενικότερα – το οποίο μοντέλο στηρίζεται στη μεγάλη κατανάλωση πόρων, στην παραγωγή αποβλήτων και στη ρύπανση – έχει ημερομηνία λήξης. Σήμερα, η ελληνική και ευρωπαϊκή οικονομία γενικότερα, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές σε προϊόντα και ενέργεια, για να καλύψει την όλο και αυξανόμενη ζήτηση. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ευρώπη τη δεδομένη χρονική στιγμή, χρειάζεται συνολική έκταση διπλάσια της πραγματικής της για να καλυφθεί η ζήτηση πόρων. Πολλοί από τους πόρους που καταναλώνονται, χρησιμοποιούνται για σύντομο χρονικό διάστημα ή δεν αξιοποιούνται σωστά (χάνονται από την οικονομία) μέσω της υγειονομικής ταφής απορριμμάτων αλλά και της υποβαθμιστικής ανακύκλωσης τους – η υποβαθμιστική ανακύκλωση συνεπάγεται με μείωση της ποιότητας του ανακυκλούμενου προϊόντος κατά τη διαδικασία των εργασιών ανάκτησης/«επαναφοράς» του – πράγμα που επηρεάζει όχι μόνο το περιβάλλον αλλά και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Η οικονομία της χώρας μας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης της οποίας είμαστε μέλος, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην απρόσκοπτη ροή φυσικών πόρων και υλικών. Τέτοιοι είναι η ξυλεία, τα δομικά υλικά, τα μεταλλεύματα, η ενέργεια τα οποία καλύπτονται με εισαγωγές που εξυπηρετούν μεγάλο μέρος των εν λόγω υλικών. Σε αυτό βέβαια παίζει ρόλο η παγκόσμια κατανομή των φυσικών πόρων η οποία προφανώς είναι ανισομερής. Το γεγονός αυτό, καθιστά πολλές φορές την πρόσβαση σε υλικά περιορισμένη και τις τιμές να μεταβάλλονται διαρκώς ανάλογα με τη ζήτηση, το κόστος μεταφορών και τις διακρατικές σχέσεις, κάνοντας ορατό τον κίνδυνο εμφάνισης συγκρούσεων για γεωπολιτικούς και ενεργειακούς λόγους. Το θολό τοπίο σχετικά με τις τιμές εκτός από αβεβαιότητα, μπορεί να ωθήσει επιχειρήσεις και βιομηχανίες στο λουκέτο καθώς η επιβίωσή τους καθίσταται αδύνατη από την αύξηση των τιμών και την

συρρίκνωση των κερδών τους αλλά και να τροποποιήσουν επενδύσεις ή παύσουν την παροχή υπηρεσιών που διέθεταν έως σήμερα προς τους υπαλλήλους τους και την κοινωνία.

Συγχρόνως, η ιλιγγιώδη αύξηση της εξόρυξης και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων δημιουργεί ένα εύρος περιβαλλοντικών ζητημάτων και επιπτώσεων παγκοσμίως. Οι ρύποι που παράγονται θέτουν σε κίνδυνο την βραχυπρόθεσμη, μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη οικονομική και κοινωνική ευημερία.

Η αποδοτικότερη παραγωγή και χρήση πόρων είναι ένα ζήτημα ουσιαστικής σημασίας για την στήριξη αλλά και την πρόοδο της κοινωνίας και της οικονομίας. Όμως, σε έναν πλανήτη που οι φυσικοί πόροι αλλά και οι φέρουσες ικανότητες των οικοσυστημάτων είναι πεπερασμένοι δεν επαρκεί. Αυτό άλλωστε δεν βελτιώνει σε καμία περίπτωση το πρόβλημα που είναι ο περιορισμός της χρήσης πόρων και παραγωγής ρύπων και δεν εγγυάται τη μείωση των περιβαλλοντικών πιέσεων σε επίπεδα που στο μέλλον να είναι βιώσιμα παγκοσμίως.

Τέλος, καθίσταται σαφές ότι η βιωσιμότητα των συστημάτων παραγωγής και κατανάλωσης πρέπει να εξετάζεται όχι μόνο από την βέλτιστη αξιοποίηση των πόρων, αλλά και από την παράλληλη μείωση της χρήσης αυτών.

Όλα τα προϊόντα έχουν παραχθεί με πόρους που έχουν δημιουργηθεί από τη φύση. Η παγκόσμια οικονομία εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από τους φυσικούς πόρους. Με τους σημερινούς ρυθμούς κατανάλωσης, την υποβάθμιση και εξάντληση τους, καθώς και τη δημιουργία αποβλήτων, οδεύουμε προς ένα δυσοίωνα πιθανό μέλλον στο οποίο οι μελλοντικές γενιές θα έχουν μικρότερο μερίδιο πόρων από αυτό που θα έπρεπε να δικαιούνται.

Στην περίπτωση που η ανθρωπότητα συνεχίσει να καταναλώνει τους φυσικούς πόρους με τον ίδιο τρόπο, μέχρι το 2050 θα χρειάζονται 3 πλανήτες σαν τη Γη για να εξασφαλιστεί ο τρόπος ζωής της ανθρωπότητας. Τα κλιματικά ζητήματα σε συνδυασμό με τους ήδη πεπερασμένους πόρους έχουν καταστήσει αναγκαία τη μετάβαση από ένα τρόπο ζωής που βασίζεται στο μοντέλο «κατασκευή -> κατανάλωση -> απόρριψη», σε μία κοινωνία κλιματικά ουδέτερη, με μικρότερο κλιματικό αποτύπωμα και πλήρη χρήση της κυκλικής οικονομίας, απαλλαγμένη από τον άνθρακα και τους τοξικούς ρίπους.

2.6.1. Οι φυσικοί πόροι των νησιών

Τα χαρακτηριστικά των ελληνικών νησιών που αναλύθηκαν στο Κεφάλαιο 1, χαρακτηρίζονται από περιορισμένα εδάφη με πολλαπλές χρήσεις, περιορισμένους υδάτινους πόρους, υψηλή

ενεργειακή εξάρτηση από ορυκτά καύσιμα και υψηλό κόστος μεταφορών. Επίσης, τα οικοσυστήματά τους χαρακτηρίζονται από μεγάλη ευπάθεια και εξασθένηση.

Τα νησιά του Ελλαδικού χώρου πλήττονται επίσης από την όλο και αυξανόμενη κατοίκηση της γης. Λόγω του ρυθμού δόμησης σε αρκετά νησιωτικά συμπλέγματα, ακόμα και σε νησιά πολύ μικρής εδαφικής έκτασης, παρατηρούνται φαινόμενα ταχύτερης και πιο ορατής συμφόρησης.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, τα νησιά εξαρτώνται ενεργειακά από την ηπειρωτική Ελλάδα και εν γένει από άλλες χώρες για τον εφοδιασμό τους με ορυκτά καύσιμα. Το κόστος μεταφοράς της ενέργειας στα νησιά πολλές φορές μπορεί να είναι υπερτριπλάσιο του αντίστοιχου κόστους στην ηπειρωτική χώρα.

Παράλληλα, τα νησιά είτε διαθέτουν περιορισμένους υδάτινους πόρους είτε δεν διαθέτουν καθόλου. Όπου υπάρχουν αυτοί οι πόροι, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες που τα αποθέματα σε νερό είναι από τη φύση τους περιορισμένα, παρατηρούνται φαινόμενα υπεράντλησης και ρύπανσης του νερού. Τα τελευταία χρόνια, η ανάγκη εύρεσης πόσιμου ή αρδευτικού νερού έχει οδηγήσει στη δημιουργία όλο και περισσότερων γεωτρήσεων, οι οποίες με τη σειρά τους είναι υπεύθυνες για τη δημιουργία υφάλμυρου νερού, καταστρέφοντας με αυτό τον τρόπο τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα.

Αρκετά από τα νησιά έχουν επιλέξει την αφαλάτωση ως μηχανισμό υδροδότησης, όμως ο κεντρικός άξονας της διαχείρισης των υδάτων, θα πρέπει να είναι στενά συνδεδεμένος με τις τάσεις ζήτησης που υπάρχουν, όπως η εξοικονόμηση, η εκ νέου χρήση, η αποδοτικότερη χρήση και η καλύτερη κατανομή των πόρων του νερού, αλλά και να εφάπτεται με πολιτικές διατήρησης, προστασίας και ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτινων πόρων.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η λεκάνη της Μεσογείου αποτελεί ένα σημείο μεγάλης βιοποικιλότητας και αποτελεί σταθμό για εκατοντάδες ενδημικά ήδη ζώων. Αρκετοί από τους πληθυσμούς αυτών κινδυνεύουν εξαιτίας της πίεσης που δέχονται από τους ανθρωπογενείς παράγοντες, της υποβάθμισης τους και την «εισβολή» νέων ειδών που αποσταθεροποιούν τα Οικοσυστήματα. Παράδειγμα τέτοιας εισόδου νέων ειδών στη λεκάνη της Μεσογείου ήταν το λιονταρόψαρο, το οποίο είναι αρπακτικό ψάρι που συναντάται κυρίως στον Ινδικό και Ειρηνικό ωκεανό, κοντά σε κοραλλιογενείς υφάλους, λιμνοθάλασσες και βραχώδης επιφάνειες. Το λιονταρόψαρο είναι γνωστό για το δηλητηριώδες άκανθές του και η ισχύς του δηλητηρίου του μπορεί να σκοτώσει ακόμα και άνθρωπο. Θεωρείται βέβαιο πως το λιονταρόψαρο κατάφερε να εισέλθει στη λεκάνη της μεσογείου μέσω της διώρυγας του Σουέζ (1869, Α διάνοιξη) εκτοπίζοντας και εξολοθρεύοντας τους «ντόπιους» πληθυσμούς ψαριών που τους

ανταγωνίζονταν. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του ότι τα ψάρια της Μεσογείου δεν έχουν αναπτύξει αμυντικούς μηχανισμούς για το συγκεκριμένο είδος, γιατί πολύ απλά δεν έχουν ξαναέρθει σε επαφή μαζί του, με αποτέλεσμα να μην το αντιμετωπίζουν σαν θηρευτή.

Η οικονομική δομή των νησιών στηρίζεται στους φυσικούς πόρους που το νησί παράγει, τόσο στον πρωτογενή τομέα με την κτηνοτροφία, τη γεωργία και την αλιεία όσο και στον τριτογενή τομέα, όπως είναι ο τουρισμός. Η δομή αυτή καθιστά τα νησιά εξαιρετικά ευπαθή και δημιουργεί ένα εξαιρετικά ανταγωνιστικό κοινωνικοοικονομικό γίνεσθαι. Σε αυτή τη δομή, είναι εξαιρετικά σημαντική η ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα, προκειμένου να καταστούν οι φυσικοί πόροι περισσότερο βιώσιμοι, τόσο για τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις που καλύπτουν όσο και για την πηγή τροφίμων που παρέχουν.

Η κρίση του covid-19 και τα lockdown που ακολούθησαν, δημιούργησαν ακόμα μεγαλύτερο επισιτιστικό πρόβλημα και την ανάγκη αναδιαμόρφωσης του αγροδιατροφικού τομέα των νησιών, καθώς ο πρωτογενής τομέας παρέμεινε καθηλωμένος, με μόνη διόδο για τη διασφάλιση επισιτιστικής επάρκειας να είναι η εισαγωγή πόρων από την ηπειρωτική χώρα. Σε συνδυασμό όμως με το υψηλό κόστος μεταφοράς των προϊόντων και ειδών πρώτης ανάγκης, αυτές οι οικονομίες βρίσκονται κάτω από αδιάκοπη πίεση .

Παράλληλα, πρέπει να επισημανθεί ότι λεηλασία των φυσικών πόρων των νησιών δημιουργεί η ανεξέλεγκτη ιχθυοπαραγωγή και ιχθυοκατανάλωση, με αποτέλεσμα, πρώτον, να έχουν εξασθενήσει αρκετοί από τους πληθυσμούς των ψαριών που βρίσκονται σε ελεύθερα κοπάδια στη θάλασσα – όπως η τσιπούρα και το λαβράκι, τα οποία έχουν μετατραπεί σε ήδη που βρίσκονται μόνο σε αιχμαλωσία (ιχθυοκαλλιέργεια) – και δεύτερον, δημιουργείται μόλυνση στα ύδατα και στις ακτές εξαιτίας της παλαιότητας του στόλου των αλιευτικών που διαθέτει η χώρα μας, τα οποία εκτός από ιδιαίτερα ρυπογόνα για το περιβάλλον, καταναλώνουν πολύ μεγαλύτερες ποσότητες diesel από τα αντίστοιχα σύγχρονά τους.

Τα νησιά εξαιτίας της εμπορικότητάς τους και το ότι αποτελούν μοναδικούς τουριστικούς προορισμούς για τουρίστες από όλο τον κόσμο, τα έχει κάνει πόλο έλξης για την δημιουργία εξοχικών κατοικιών. Αυτή η ανάγκη στέγασης, με τη σειρά της, έχει δημιουργήσει πρόβλημα τόσο στον πρωτογενή τομέα των υλικών όσο και συνολικό πρόβλημα στις υποδομές του εκάστοτε νησιού. Σε ότι αφορά το πρόβλημα των υλικών, επειδή τα περισσότερα σπίτια παραδοσιακά με τους αντίστοιχους πόρους που υπάρχουν στα νησιά, η δομή τους αποτελείται κυρίως από σοβά και πέτρα. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται άνοδος στην τιμή και των δύο αυτών υλικών, καθώς τα λατομεία δεν επαρκούν για να καλύψουν τη ζήτηση, με αποτέλεσμα

την αύξηση των τιμών. Στο κομμάτι των υποδομών παρουσιάζεται το παράδειγμα της Πάρου και της Μυκόνου, δύο κατ' εξοχήν τουριστικών νησιών που αναλύεται παρακάτω.

2.6.2. Παράδειγμα αλλοίωσης τοπίου στην Ελλάδα: Η περίπτωση της Μυκόνου και της Πάρου

Στην περίπτωση των επιφανών τουριστικών προορισμών της Μυκόνου και της Πάρου, το περιβάλλον έχει αλλάξει δραματικά, ως συνέπεια της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης της χώρας. Και τα δύο νησιά έχουν αλλοιωθεί από την ταχεία κατασκευή κατοικιών επειδή δεν έχει υπάρξει μέριμνα για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος ή της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η κατασκευή εκτός σχεδίου εξοχικών κατοικιών και ξενοδοχειακών μονάδων καθώς και παραθαλάσσιων υπηρεσιών (εστιατόρια, καφετέριες, beachbar) είχε ως αποτέλεσμα την ασάφεια των φυσικών και ανθρωπογενών ορίων. Η αστικοποίηση, από την άλλη, έθεσε σε κίνδυνο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών (Σεχρεμέλη, 2009:49). Η παρούσα εκτός ελέγχου κατάσταση σε αυτά τα δύο νησιά μπορεί να γίνει κατανοητή απλά παρατηρώντας αεροφωτογραφίες. Μια απρόσεκτη «φθορά» του τοπίου ήταν το αποτέλεσμα της απουσίας δράσης καθώς έγιναν δημοφιλή τουριστικά αξιοθέατα. Η διάσπαρτη οικιστική ανάπτυξη που ενσωματώνει υπάρχουσες κοινότητες με απρογραμματίστες νέες αποικίες καλύπτει πλέον το τοπίο και των δύο νησιών, σε αντίθεση με τα αρχαία παραδοσιακά χωριά που είχαν εναλλαγή μεταξύ πυκνοκατοικημένων και φυσικών περιοχών.

Εικόνες που τραβήχτηκαν από τον αέρα δείχνουν ότι ολόκληρη η ακτογραμμή τους καταλαμβάνεται πλέον από κτίρια κατοικιών χωρίς επαρκή σχεδιασμό. Η διάκριση μεταξύ ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος γίνεται όλο και πιο δύσκολη. Ως συνέπεια της ανακατασκευής που βασίζεται σε ιδέες κτιρίων εκτός σχεδίου, τα ανθρωπογενή περιβάλλοντα που δημιουργούνται είναι πιο διαδεδομένα ενώ οι καθαρές φυσικές καταστάσεις είναι λιγότερο συχνές (Gospodini, 2007).

Εικόνα 2.1 Δορυφορικές εικόνες Μυκόνου(α) _Πάρου-Παροικιά(β) και Νάουσα(γ) στις οποίες αποτυπώνεται η ανεξέλεγκτη κατάσταση που επικρατεί στα δύο νησιά (Google Earth,2015)

Οι αεροφωτογραφίες ενός τουριστικού νησιού μπορεί επίσης να δείχνουν τις «πυκνώσεις» και «αραιώσεις» ενός δομημένου περιβάλλοντος, προκειμένου να δημιουργηθεί μια κοινή, γραφική εικόνα (Gospodini, 2007:37). Διαπιστώθηκε ότι και στις δύο περιπτώσεις έχει δημιουργηθεί ένας ενιαίος χώρος γεμάτος λευκά σπίτια, τα οποία έχουν τοποθετηθεί χωρίς φυσικό και πολιτιστικό χωροταξικό σχεδιασμό και πολιτική (Στεφάνου και Μιτούλα, 2003).

Έχει πραγματοποιηθεί σημαντική μετατόπιση από την παραδοσιακή οικιστική χρήση γης, με τα κτίρια να χρησιμοποιούνται για διάφορους εμπορικούς σκοπούς (Romanos, 2013), συμπεριλαμβανομένων ξενοδοχείων, μπαρ, εστιατορίων και καταστημάτων δώρων, τα οποία είναι συνήθως κλειστά για το μεγαλύτερο μέρος του χειμώνα, λόγω της εποχικότητας του τουριστικού προϊόντος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές αλλαγές στον τρόπο χρήσης, εξοπλισμού και εμπορίας του δημόσιου χώρου. Ο χειμερισμός των αρχαίων χωριών και η δημιουργία τεράστιων αστικών θυλάκων ερήμωσης είναι συνέπεια αυτής της εποχικής δραστηριότητας και η επακόλουθη μετεγκατάσταση των ντόπιων σε νέες κατοικίες στα προάστια (Gospodini, 2007:37). Σύμφωνα με τον Papairis (1995) στην έρευνά του σχετικά με τον κύκλο ζωής του τουριστικού προϊόντος, η γεωργική γη εξαντλείται ταυτόχρονα με την

υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ιδίως στην οικολογική και φυσική ικανότητα της Μυκόνου.

Αυτό είναι ένα παράδειγμα τουριστικού προορισμού όπου η διατήρηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος είναι στην καλύτερη περίπτωση ανεπαρκής και γίνονται μόνο προσπάθειες για την κατασκευή ολοένα και περισσότερων τουριστικών μονάδων για την κάλυψη της αυξανόμενης ζήτησης για τουρισμό, διατηρώντας μόνο το λευκό χρώμα σε αυτές τις κατασκευές, καθώς πολλοί πιστεύουν ότι είναι το παραδοσιακό στοιχείο που επαρκεί για να δημιουργήσει την ανάλογη εικόνα στον υποψήφιο επισκέπτη.

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, οι φυσικοί πόροι των νησιών πιέζονται ιδιαίτερα λόγω των αυξανόμενων αναγκών, του τουρισμού και του κόστους μεταφοράς ορυκτών καυσίμων, υλικών και αγαθών. Το πρόβλημα όμως γίνεται έντονο μόνο κατά τους θερινούς μήνες καθώς το χειμώνα τα περισσότερα νησιά μας «υπολειπώνονται». Οι μόνιμοι κάτοικοι των νησιών είναι λίγοι, οι συνθήκες διαβίωσης δύσκολες και ο κρατικός μηχανισμός απόμακρος. Η επικοινωνία με τα μεγάλα αστικά κέντρα δυσχεραίνεται εξαιτίας των κλιματολογικών συνθηκών και ειδικά σε όσα νησιά θεωρούνται άγονη γραμμή από το υπουργείο ναυτιλίας πολλές φορές η μεταφορές ανθρώπων και αγαθών μπορεί να πραγματοποιούνται και σε εβδομαδιαία βάση. Αυτό δημιουργεί μία εντελώς αντίθετη εικόνα ως προς την κατάσταση που επικρατεί στα ίδια νησιά κατά τους θερινούς μήνες.

2.6.3. Το παράδειγμα της Σαντορίνης

Για παράδειγμα, η Σαντορίνη είναι ένας τόπος 76 τετραγωνικών χιλιομέτρων που βρίσκεται στο νότιο άκρο των Κυκλάδων, και σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2011 διαθέτει 15.550 μόνιμους κατοίκους. Θα ήταν λογικό, οι υποδομές του νησιού να έχουν κατασκευαστεί με βάση αυτό τον αριθμό, που το καλοκαίρι διπλασιάζεται με όλους τους εποχικούς εργαζόμενους που ασχολούνται με τον τουρισμό (15.000 περίπου εποχικοί εργάτες).

Αντ' αυτού όμως, η Σαντορίνη υποδέχεται περισσότερα από 7 εκατομμύρια τουρίστες σε ετήσια βάση, με αποτέλεσμα πλέον να αντιμετωπίζει αστικού τύπου προβλήματα, όπως ένα ανυπόφορο κυκλοφοριακό και σοβαρό πρόβλημα επάρκειας νερού. Η συνεχή ζήτηση οδηγεί σε συνεχή δόμηση του νησιού, η πυκνότητα της οποίας αυτή τη στιγμή μπορεί να συγκριθεί πλέον μόνο με της Αττικής. Η εν λόγω δόμηση γίνεται υπό θολά όρια και γραμμές, με μικρότερες ή μεγαλύτερες παρανομίες, αφού η πολεοδομία του νησιού καλύπτει και έξι (6)

γύρω νησιά, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να διεκπεραιώσει τις όλο και αυξανόμενες υποχρεώσεις που προκύπτουν. Η ζήτηση για καταλύματα διαμονής, οδήγησε στη ραγδαία εξάπλωση του Airbnb που διπλασίασε τις κλίνες των επισκεπτών μέσα σε μία τουριστική περίοδο (2017-2018), την κατανάλωση νερού και ρεύματος, όπως και την παραγωγή σκουπιδιών. Αυτή τη στιγμή υπολογίζεται ότι στο νησί υπάρχουν 60.000 κλίνες σε ξενοδοχειακά συγκροτήματα, 12.000 κλίνες σε ενοικιαζόμενα δωμάτια και 23.000 κλίνες σε Airbnb.

Παράλληλα με τις κλίνες και τους διαμένοντες σε καταλύματα στο νησί, μέσα σε όλα αυτά προστίθενται καθημερινά χιλιάδες ολιγόωροι επισκέπτες από τα κρουαζιερόπλοια και τα πλοία της γραμμής οι οποίοι απλά παραλύουν τα πάντα. Κατά μέσο όρο, η Σαντορίνη δέχεται 3 κρουαζιερόπλοια των 5.000 ατόμων σε ημερήσια βάση και 3 πλοία της γραμμής που αποβιβάζουν περί τα 800 άτομα σε κάθε δρομολόγιο.

Ο τουρισμός του νησιού όμως, τα τελευταία χρόνια, δέχεται περίπου 2 εκατομμύρια αφίξεις ετησίως (αεροπορικώς & ακτοπλοϊκώς), που πραγματοποιούν πάνω από 6 εκατ. διανυκτερεύσεις, έναντι 750 χιλ. αφίξεων το 2012 (+150%) με 3.3 εκατ. διανυκτερεύσεις. Αυτή η εκρηκτική αύξηση στον τουρισμό δημιουργεί μόνο προβλήματα, αλλά ο τζίρος του νησιού που ξεπερνάει το 1 δις ευρώ κάνει τους πολίτες να μην αντιλαμβάνονται τους κινδύνους που αυτή η αύξηση οδηγεί. Το νησί αυτή τη στιγμή έχει καλυφθεί σε ποσοστό 18% από δόμηση με περίπου 300 καινούργιες οικοδομές να χτίζονται αυτή τη στιγμή.

Εικόνα 2.2 Ηλιοβασιλέμα στην Οία , φωτογραφία από την Καθημερινή

Η αύξηση του τουρισμού έχει δημιουργήσει απίστευτη πίεση στις υποδομές του νησιού, έχοντας αυξήσει την κατανάλωση νερού 60% από το 2012 ως το 2017. Παράλληλα, στη Σαντορίνη, το 2013, συνέβη blackout γιατί το δίκτυο της ΔΕΗ δεν ήταν σε θέση να καλύψει τη ζήτηση των 32,5 MW για 1,5-2 μήνες. Το 2019, η Σαντορίνη χρειάστηκε 52 MW για 4 μήνες δείχνοντας τον δρόμο του κορεσμού που έχει δημιουργηθεί.

Συγχρόνως, το κράτος αποφασίζει να παραμείνει αμέτοχο, ενισχύοντας το πρόβλημα, καθώς δεν υπάρχει κανένας ελεγκτικός μηχανισμός. Όπως εξηγεί ο Δήμαρχος του νησιού σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Καθημερινή, «στην πολεοδομία υπάρχει ένας μηχανικός και στην αστυνομία υπηρετούν 29 αστυνομικοί». Υπάρχουν στο νησί 391 καταγγελίες για πολεοδομικές παραβάσεις, οι οποίες όμως δεν μπορούν να ελεγχθούν λόγω του φόρτου εργασίας και της υποστελέχωσης της πολεοδομικής υπηρεσίας. Η ζήτηση για κλίνες και στέγη οδηγεί σε μία άναρχη ανοικοδόμηση χωρίς αρχή, μέση και τέλος.

Η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στη Σαντορίνη έχει ευτελίσει τον χαρακτήρα του νησιού. Οι τουρίστες αντιμετωπίζουν την Οία, που έχει ένα από τα πιο όμορφα ηλιοβασιλέματα στον κόσμο, όχι σαν χωριό αλλά σαν κάποιου είδους σκηνικό βγαλμένο από ταινία ή την Disneyland, θα έλεγε κανείς. Είναι μία εξαιρετικά στρεσογόνα και θλιβερή κατάσταση να μην μπορείς να περπατήσεις μέχρι το σπίτι σου ή να πας στο σχολείο σου, από το πλήθος των στοιβαγμένων

τουριστών που θέλουν να απολαύσουν αυτό το μαζοποιημένο αλλά μαγευτικό κατά τα άλλα τοπίο. Κοινώς, φαίνεται καθαρά ότι εκτός από τη φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος που έχει αρχίσει να επηρεάζεται σημαντικά, υπάρχει και αξιακή αλλά και κοινωνική κρίση που όσο περνούν τα χρόνια διαφαίνεται όλο και πιο έντονα.

Τέλος, η αδυναμία δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης στερεών αποβλήτων και η αδυναμία εξυγίανσης των Χ.Υ.Τ.Α. (Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων), χωρίς παράλληλα να γίνεται ανακύκλωση δημιουργεί συμφόρηση στους τομείς καθαριότητας, ιδίως λόγω της πίεσης και του όγκου των σκουπιδιών που υπάρχει κατά τους θερινούς μήνες, δημιουργώντας πολλές εστίες ρύπανσης και μόλυνσης, τόσο του εδάφους όσο και του νερού. Σύμφωνα με τον δήμαρχο του νησιού, το 2010, το νησί διαχειριζόταν 15χιλ. τόνους σκουπιδιών έναντι 40 χιλ. τόνων το 2017 (+166%).

Κεφάλαιο 3^ο: Βιώσιμη ανάπτυξη

3.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης στην αντιμετώπιση του υπερτουρισμού.

Η αειφόρος διαβίωση είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια της ζωής και, ειδικότερα, με την επιβίωση των οργανισμών/ατόμων στην κοινωνία και το περιβάλλον. Η αειφόρος ανάπτυξη γίνεται θέμα ενδιαφέροντος για τους ερευνητές, σε πολλούς τομείς και όχι μόνο για τους περιβαλλοντολόγους, και κάθε θέμα έχει τις δικές του συστάσεις για τον τρόπο επίτευξής της. Η αειφόρος ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνον εάν όλοι αυτοί οι τομείς συνεργαστούν μεταξύ τους (Μιτούλα, 2006:27).

Η ανάγκη συμπερίληψης περιβαλλοντικών εκτιμήσεων στη διαδικασία ανάπτυξης οδήγησε στη δημιουργία της σύνδεσης μεταξύ βιωσιμότητας και ανάπτυξης (Σεχρεμέλη, 2009:26). Όπως αναφέρθηκε από τους Schmandt&Ward (2000), αυτή η ανάπτυξη μπορεί να διατηρηθεί, καθώς συνδυάζει την οικονομική επιτυχία με τη διατήρηση του περιβάλλοντος σε ένα ενιαίο σύστημα, ενώ οι Χριστοπούλου και Σαλάτα προβληματίζονται επί του ζητήματος (2009:423).

Σύμφωνα με τους ανωτέρω, αυτό αποτελεί επίσης μια από τις σοβαρές ευθύνες, από κοινού με την εξισορρόπηση της οικονομικής ανάπτυξης, την προστασία του περιβάλλοντος και την κοινωνική ισότητα. Η αειφόρος ανάπτυξη δεν μπορεί να θεωρηθεί απλή ή μονοδιάστατη, αφού συνδυάζει θεωρητικές-φιλοσοφικές βάσεις, με μια πραγματιστική απάντηση για το ευρύ φάσμα

των δυσκολιών στις οποίες εφαρμόζεται. Έτσι, αν και πρόκειται για μια εξαιρετική κατάσταση, δημιουργεί και μια δυσκολία στην εφαρμογή των τρεχουσών αναπτυξιακών στρατηγικών (Χριστοπούλου και Σαλάτα, 2009:423). Η έκθεση Brudtland, «Το κοινό μας μέλλον», ένα σημαντικό ορόσημο στη διαμόρφωση της ιδέας της βιώσιμης ανάπτυξης, αντανακλά την επιστημονική προσέγγιση για την κατανόηση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης. Η αειφόρος ανάπτυξη ορίζεται ως «η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις απαιτήσεις του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες» σε αυτή την έρευνα (Παγκόσμια Διάσκεψη για την Εκπαίδευση και την Ανάπτυξη (WCED, 1987:38).

Η περιγραφή του πέμπτου προγράμματος δράσης για το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προστέθηκε λίγα χρόνια αργότερα. Η αειφόρος ανάπτυξη ορίζεται ως «στρατηγική και σχέδιο για συνεχή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη που δεν οδηγεί στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων από τους οποίους εξαρτώνται οι ανθρώπινες δραστηριότητες».

Ο συγγραφέας Παπακωνσταντίνου (2005:161) έγραψε:

Η αειφόρος ανάπτυξη μπορεί να χωριστεί σε τρία μέρη, με βάση τα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια που παρέχονται από αυτές τις δύο επιστημονικές έννοιες. Τα εξαρτήματα χωρίς «a priori, προτεραιότητα» βρίσκονται σε αρμονία και ισορροπία. Μια σύντομη ματιά στις συνθέσεις που καθιέρωσαν οι ειδικοί του κλάδου θα μπορούσε να βοηθήσει στην αποσαφήνιση της σχέσης μεταξύ των τριών πυλώνων της αειφόρου ανάπτυξης.

Οι Hinterberger&Luks έκαναν την πρώτη απόπειρα να οπτικοποιήσουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, ως ένα τρίγωνο. Οι κορυφές του τριγώνου αντιπροσωπεύουν καθεμία από τις προαναφερθείσες διαστάσεις, ενώ οι πλευρές του τριγώνου δείχνουν πώς συνδέονται. Το ότι οι άκρες του τριγώνου καταλήγουν σε βέλη αποτελεί σημάδι των διασυνδέσεων που υπάρχουν στον κόσμο (Τσαντίλης, 2003:48).

Διάγραμμα 3.1 Βιώσιμη ανάπτυξη κατά Hinterberger και Luks (Τσαντίλης 2003:48)

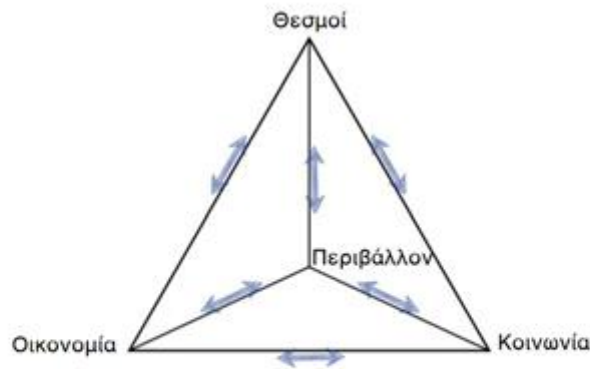
Εκτός από την απεικόνιση των Hinterberger&Luks, στην παγκόσμια βιβλιογραφία σχετικά με αυτό το θέμα, το διάγραμμα Venn απεικονίζει τη βιώσιμη ανάπτυξη ως τομή τριών κύκλων, καθένας από τους οποίους συμβολίζει μια διάσταση (Forum for Economics&Environment στον Γρυλλάκη, 2003:17). Διαγραμματικά, και οι τρεις κύκλοι διασταυρώνονται στο ίδιο σημείο, υπονοώντας ότι τα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα πρέπει να αλληλοεπιδράσουν για να επιτευχθεί ένα βιώσιμο μέλλον.

Διάγραμμα 3.2 Απεικόνιση βιώσιμης ανάπτυξης ως τρεις τεμνόμενοι κύκλοι διάγραμμα Venn (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/70/sustainable_development.svg/480px-Sustainable_development.svg.png)

Ο Τσαντίλης (2003:58) υποστηρίζει ότι η εναρμόνιση αυτών των τριών συνιστωσών και η επίτευξη ισορροπίας δεν είναι αυτόματη και προσθέτει μια επιπλέον διάσταση στη συζήτηση. Ισχυρίζεται πως η πραγμάτωσή τους δεν γίνεται αυτόματα. Ο θεσμός είναι ο παράγοντας που θεωρείται σημαντικός και έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως βάση για τους υπόλοιπους. Ως αποτέλεσμα, οποιαδήποτε αλληλεπίδραση μεταξύ των άλλων διαστάσεων θα αναπτυχθεί

και θα πρέπει να αξιολογηθεί. Αυτή η προοπτική προκύπτει από μια ανάλογη εκδοχή του τριγώνου των Hinterberger&Luks, στο οποίο η τέταρτη διάσταση τονίζεται μετατρέποντάς την σε πυραμίδα. Το τρίγωνο των Hinterberger&Luks είχε αρχικά συλληφθεί ως παράλληλο τρίγωνο (Σεχρεμέλη, 2009:30-31).

Διάγραμμα 3.3 Βιώσιμη Ανάπτυξη κατά Τσαντίλη (2003:59)

Συμπερασματικά, για να επιτευχθεί μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα, πρέπει να επανεξεταστεί το σημερινό αναπτυξιακό παράδειγμα, όπως και οι στόχοι της αναπτυξιακής στρατηγικής, με άλλα λόγια, η εν λόγω κοινωνία.

3.2. Η σπουδαιότητα του οικοτουρισμού

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης έχει αποκτήσει δημοτικότητα στις τουριστικές συζητήσεις, ως λύσης για τον συμβιβασμό των εντάσεων μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης από τη μια πλευρά και της διατήρησης του περιβάλλοντος από την άλλη.

Αυτό συνεπάγεται ότι, εάν ο τουρισμός πρόκειται να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη, τότε πρέπει να είναι οικονομικά επιτυχημένος, περιβαλλοντικά ευαίσθητος και πολιτιστικά κατάλληλος (Wall, 1997). Ωστόσο, παραμένουν κρίσιμα ζητήματα, το πώς θα εξελιχθεί αυτή η κίνηση προς τον αειφόρο τουρισμό καθώς μεταφράζεται από μια θεωρητική έννοια σε σύνολα κανονιστικών δραστηριοτήτων και πώς αυτή η διαδικασία θα μπορούσε να επηρεάσει την κοινωνική, πολιτική και περιβαλλοντική αλλαγή.

Η έννοια του οικοτουρισμού κερδίζει έδαφος στις συζητήσεις για τον αειφόρο τουρισμό, ως άμεσο αποτέλεσμα των ανησυχιών που τέθηκαν παραπάνω. Ο οικοτουρισμός περιγράφεται ως η πρακτική του ταξιδιού σε φυσικές περιοχές με υπεύθυνο τρόπο, με στόχο να βοηθήσει τις προσπάθειες διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος. Από αυτή την άποψη, ο οικοτουρισμός

θα πρέπει να έχει ελάχιστη επίδραση στο περιβάλλον, ένα μικρό οικολογικό «αποτύπωμα» και να συμβάλλει στη διατήρηση, μέσω άμεσων προσπαθειών, όπως η αναδάσωση και η αποκατάσταση των οικοτόπων. Θα πρέπει, επίσης, να συμβάλλει στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της τοπικής κοινότητας, μέσω οικονομικών οφελών, όπως ευκαιρίες απασχόλησης από παράγωγα προϊόντα διατήρησης του φυσικού οικοσυστήματος. Οι προστατευόμενες περιοχές, για παράδειγμα, αποτελούν σημαντικό μέρος του τομέα του οικότουρισμού. Ωστόσο, υπάρχουν εμπειρικά στοιχεία που υποδηλώνουν ότι οι σχεδιαστές και διαχειριστές προστατευόμενων περιοχών αντιμετωπίζουν αυξανόμενα ζητήματα όσον αφορά τον έλεγχο της τουριστικής έλξης αυτών των περιοχών, ενώ, παράλληλα, προσπαθούν να διασφαλίσουν ότι διατηρούν τη βιολογική τους ακεραιότητα.

Επιπλέον, η ασαφής περιγραφή του μετασχηματισμού του τουρισμού, στο πλαίσιο του διαλόγου για την αειφορία, έχει εγείρει ανησυχίες ότι κατευθύνει τις προσπάθειες μάλλον προς την οικοδόμηση ανθεκτικότητας του υπάρχοντος συστήματος, αντί να το μετασχηματίσει, και παρέχει άλλο ένα μέσο για να δικαιολογήσει τις προσεγγίσεις, ως συνήθως, σχετικά και με την κατεύθυνση αυτών των προσπαθειών. Για παράδειγμα, υπάρχουν εμπειρικές ενδείξεις ότι η κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των ντόπιων είναι άδικη, ότι η πολιτιστική διάβρωση και η αδυναμία διασφάλισης μακροπρόθεσμης προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών είναι μερικά από τα προβλήματα που συνδέονται με την ανάπτυξη του οικότουρισμού διεθνώς. Ο οικότουρισμός έχει κατηγορηθεί πως έχει στενούς δεσμούς με την ελεύθερη αγορά, γεγονός που τον μετατρέπει σε μια επιχείρηση που πρέπει να ανταγωνιστεί με άλλες, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο κέρδος παρά στην προστασία του περιβάλλοντος και, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχει αρνητικές επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους. Ωστόσο, παρά την κριτική, το θέμα του οικότουρισμού παραμένει ιδιαίτερα δημοφιλές μεταξύ των θεωρητικών και των επαγγελματιών του τουρισμού, επειδή είναι ένα είδος που μειώνει τα αρνητικά στοιχεία που έχει ο συμβατικός, τόσο στο περιβάλλον όσο και στην πολιτιστική ταυτότητα των τοπικών κοινοτήτων.

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ανακήρυξε, το έτος 2002, ως «Διεθνές Έτος Οικότουρισμού», το οποίο συνέπεσε με μια σημαντική αύξηση του οικότουρισμού. Τα επόμενα χρόνια, η ΓΣΗΕ εξέδωσε μια σειρά ψηφισμάτων που αναγνωρίζουν τον ρόλο του οικότουρισμού στην εξάλειψη της φτώχειας, στην ανάπτυξη των κοινοτήτων και στη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Σήμερα, η τουριστική αγορά είναι μια από τις πιο γρήγορα επεκτεινόμενες στον κόσμο. Υπάρχει μια διαμάχη στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για τον

οικοτουρισμό σχετικά με το ποιος παράγοντας, η προσφορά ή η ζήτηση, οδηγεί στην άνοδό του. Ωστόσο, υπάρχουν εμπειρικά στοιχεία ότι οι επισκέπτες γίνονται όλο και πιο «πράσινοι» και αυξάνουν τη ζήτησή τους για οικοτουριστικές δραστηριότητες.

Η αγορά του οικοτουρισμού στην Ελλάδα είναι αρκετά μικρή σε σύγκριση με τον συνολικό τουριστικό τομέα της χώρας. Παρόλο που υπάρχουν σημαντικά προβλήματα τα οποία σχετίζονται με την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού, όπως η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και οι δυσμενείς κοινωνικό-οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές στις τοπικές κοινότητες, η έννοια του οικοτουρισμού παραμένει ελάχιστα κατανοητή και έχει υποστεί μεγάλη κατάχρηση από τότε που εφαρμόστηκε. Και αυτό παρά το γεγονός ότι η μαζική τουριστική ανάπτυξη συνδέεται με σημαντικά προβλήματα. Επιπλέον, τα πράγματα είναι διαφορετικά σήμερα, λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης. Οι άνθρωποι στην Ελλάδα δεν έχουν τους ίδιους οικονομικούς πόρους για να ταξιδέψουν, όπως στο παρελθόν, οι πόλεις παρουσιάζουν σημάδια στέρησης και ακινησίας και τα δημοφιλή τουριστικά μέρη της Ελλάδας περιλαμβάνουν τοπία φτώχειας. Αυτές οι συνθήκες μπορεί να βοηθήσουν στο να εξηγηθεί γιατί υπάρχει τόσο μεγάλη έλλειψη μελετών σχετικά με τις ποιοτικές και ποσοτικές πτυχές του οικοτουρισμού στην Ελλάδα.

3.2.1. Ο οικοτουρισμός ως πιθανή λύση στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων στα νησιά

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι και η διεύρυνση στην κατανόηση των αναγνωστών για την περίπλοκη φύση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα. Υπό αυτό το πρίσμα, τα ελληνικά νησιά παρέχουν μια προφανή επιλογή, με την οποία θα διερευνηθεί η ανάπτυξη του οικοτουρισμού στη χώρα. Η προσπάθεια του κράτους να καλλιεργήσει την τουριστική του βιομηχανία έχει επικεντρωθεί στα νησιά. Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι που μπορούν να βρεθούν στα ελληνικά νησιά αποτελούν σημαντικό πόλο έλξης για επισκέπτες από όλον τον κόσμο. Με την κατάλληλη ευαισθητοποίηση και ενημέρωση, αυτό το νούμερο μπορεί να βελτιωθεί σημαντικά. Ως εκ τούτου, ο τουρισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις τοπικές οικονομίες των νησιών, παρέχοντας ορισμένα οφέλη, όπως η δημιουργία θέσεων εργασίας, η αύξηση των φορολογητέων εσόδων και η αξία των τοπικών προϊόντων. Ωστόσο, η άνοδος του μαζικού τουρισμού επιβαρύνει σημαντικά τους πληθυσμούς και το φυσικό περιβάλλον. Τα ελληνικά νησιά είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε απειλές, όπως η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων και

η αστικοποίηση, λόγω του μαζικού τουρισμού, της απομόνωσης, του περιορισμένου φυσικού χώρου των φυσικών πόρων και της σύντομης τουριστικής περιόδου. Για παράδειγμα, τα νησιά έχουν μικρές λεκάνες απορροής και χαμηλές βροχοπτώσεις, που και τα δύο συμβάλλουν σε αυξημένη ευπάθεια. Τα ελληνικά νησιά συμβολίζουν το πρόβλημα της εποχής μας, που είναι η εξεύρεση ισορροπίας μεταξύ της διατήρησης της φυσικής ακεραιότητάς τους, ενισχύοντας παράλληλα την ανάπτυξη του τουρισμού και τη βελτίωση της συνολικής ποιότητας ζωής. Εξαιτίας αυτού, η εργασία είναι σε θέση να καλύψει μια ουσιαστική ανάγκη στο υπάρχον σώμα επιστημονικής εργασίας για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στη Μεσόγειο. Αυτό το κενό προκαλείται από το γεγονός ότι η αποτελεσματικότητα του οικοτουρισμού στην Ελλάδα είναι ως επί το πλείστο ανεξερεύνητη, ενώ θα μπορούσε να αποκτήσει τεράστια δυναμική.

Στους στόχους της παρούσας μελέτης είναι η πραγματοποίηση μιας βιβλιογραφικής ανασκόπησης, προκειμένου να προσφέρει μια περιγραφή της ανάπτυξης του οικοτουρισμού στα ελληνικά νησιά, καθώς και των σύγχρονων πρακτικών που συνδέονται με αυτόν. Ειδικότερα, το πρώτο μισό της μελέτης διερευνά την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα καθώς και τις προκλήσεις που πρέπει να ξεπεραστούν για την επίτευξη των στόχων του. Στη συνέχεια, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το παράδειγμα των ελληνικών νησιών για να δώσει κάποια εικόνα για τη φύση του οικοτουρισμού και τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να προκύψουν από την ακατάλληλη χρήση του. Στην τελευταία του ενότητα, το άρθρο εξετάζει τις επιπτώσεις για το μέλλον του οικοτουρισμού στα ελληνικά νησιά και στην Ελλάδα συνολικά και περιγράφει τα βήματα που πρέπει να γίνουν για την υλοποίηση του στόχου του οικοτουρισμού.

3.3. Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα

Μία από τις πιο δημοφιλείς τουριστικές τοποθεσίες στον κόσμο είναι η Ελλάδα, η οποία βρίσκεται ακριβώς στη μέση της Μεσογείου. Η οικονομία της χώρας επωφελείται σημαντικά από τον τουρισμό σε τακτική βάση. Συγκεκριμένα, ο τουρισμός ήταν υπεύθυνος για περίπου το 27,3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), το 2017, και το 16,9% της απασχόλησης. Η Ελλάδα κατατάχθηκε στην 15^η θέση στον κόσμο ως προς τον αριθμό των ξένων τουριστών που την επισκέφθηκαν το 2014.

Η συνεχιζόμενη ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου, τις τελευταίες πέντε δεκαετίες, σημειώθηκε με γρήγορους ρυθμούς, γεγονός που οδήγησε στο γιγάντιο φαινόμενο του

«μαζικού τουρισμού», που συνδέεται με ποικίλες αρνητικές επιπτώσεις. Αυτή η «ειρηνική εισβολή» διαφορετικών πολιτισμών στη χώρα είχε επίδραση σε κάθε πτυχή της καθημερινής της ζωής, επηρεάζοντας τα πάντα· από την αίσθηση του εαυτού ενός ατόμου μέχρι τις αντιλήψεις του για το φυσικό περιβάλλον. Η αστικοποίηση, η ρύπανση των ακτών, η εξάπλωση παράνομων εξοχικών κατοικιών και ενοικιαζόμενων δωματίων, η προσέλκυση ποικίλων οικονομικών δραστηριοτήτων και η υψηλή πυκνότητα του οδικού δικτύου και άλλων υποδομών μεταφορών είναι μερικές από τις απειλές που θέτουν οι τουριστικές δραστηριότητες στο φυσικό περιβάλλον της χώρας.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, έχει αναγνωριστεί ότι η επέκταση του μαζικού τουρισμού είχε ορισμένες ανεπιθύμητες συνέπειες. Κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000, διαμορφώθηκαν μέτρα πολιτικής, με στόχο τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος προς πιο βιώσιμες πρακτικές. Ωστόσο, αυτές οι προσπάθειες δεν εμπνεύστηκαν από ένα εθνικό σχέδιο πολιτικής αλλά μάλλον από πρωτοβουλίες και χρηματοδοτικά προγράμματα που αναπτύχθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για παράδειγμα, υπό την αιγίδα του LEADER, το οποίο είναι ένα από τα προληπτικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμπίπτει στην ομπρέλα της Κοινής Πολιτικής Αγροτικής και Αγροτικής Ανάπτυξης, έχουν πραγματοποιηθεί δραστηριότητες που σχετίζονται με εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός που είναι εγκατεστημένος σε διάφορες αγροτικές περιοχές της Ελλάδας. Το 2013, το «Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο για τον Τουρισμό» παρουσίασε ένα πλάνο πολιτικής σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού, για την περίοδο 2014-2020, το οποίο αποτελείται από θεματικούς στόχους, ορισμένοι από τους οποίους συνδέονται άμεσα με στόχους βιώσιμης ανάπτυξης, όπως η ενεργειακή απόδοση, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και η διατήρηση του περιβάλλοντος. Ωστόσο, δεν έχει ακόμη υλοποιηθεί, γεγονός που αποκαλύπτει ένα χάσμα μεταξύ της θεωρίας και της πραγματικότητας της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Σε γενικές γραμμές, οι τουριστικοί κανονισμοί της Ελλάδας συνεχίζουν να είναι αόριστοι και θολοί όσον αφορά τις δυνατότητες και τις προοπτικές ανάπτυξης του οικοτουρισμού στο εσωτερικό της χώρας.

Στην Ελλάδα, ο οικοτουρισμός γνώρισε σημαντική επέκταση κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, παρά το γεγονός ότι η χώρα είχε προηγουμένως φιλοξενήσει μερικές από τις πρωτοποριακές πρωτοβουλίες οικοτουρισμού στον κόσμο, από τη δεκαετία του 1980. Για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι, οι πρώτες ενδείξεις ενδιαφέροντος για τον οικοτουρισμό χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1970. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, λάτρεις της

φύσης, αλπινιστές και πεζοπόροι, τόσο από άλλες χώρες όσο και από το εσωτερικό άρχισαν να χρησιμοποιούν την υπαίθρο για δραστηριότητες αναψυχής και τουριστικές. Κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, ο τουρισμός περιπέτειας, ο οποίος επικεντρώνεται σε δραστηριότητες όπως καγιάκ, ράφτινγκ, πεζοπορία και άλλα αθλήματα παρόμοιου είδους, έγινε μόδα. Η δημοτικότητα της υπαίθρου αυξήθηκε. Αυτό το μοτίβο ήταν ενδεικτικό των νέων εξειδικευμένων βιομηχανιών που εμφανίστηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο, την ίδια στιγμή που ο κύριος τουρισμός κέρδιζε δημοτικότητα. Ένα από αυτά ήταν ο οικοτουρισμός και στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η λέξη είχε γίνει πολύ γνωστή στην ελληνική τουριστική επιχείρηση.

Η συντριπτική πλειονότητα όσων ασχολούνται με τον οικοτουρισμό το κάνουν ως μερική απασχόληση και πιθανότατα δραστηριοποιούνται σε μια μεγάλη ποικιλία άλλων τουριστικών αναζητήσεων. Ο κλάδος του οικοτουρισμού βασίζεται στη λειτουργία μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες συχνά διευθύνονται από οικογένειες. Οι οικοτουρίστες, μερικές φορές, θεωρούνται περιστασιακοί ταξιδιώτες αφού συμμετέχουν και σε πολλά άλλα είδη τουρισμού. Για τους εγχώριους επισκέπτες, ο οικοτουρισμός είναι η καλύτερη επιλογή για διακοπές μικρότερης διάρκειας. Αυτού του είδους τα ταξίδια γίνονται σταθερά πιο δημοφιλή ως επιλογή, ειδικά για εκείνους που προέρχονται από τα δύο πολυπληθέστερα μητροπολιτικά κέντρα της χώρας· την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Ως επί το πλείστον, διεθνείς οικοτουρίστες έρχονται οδικώς από γειτονικές χώρες σε τοποθεσίες οικοτουρισμού στη Βόρεια Ελλάδα. Περιστασιακοί επισκέπτες επιδίδονται τόσο στον μαζικό τουρισμό όσο και στον οικοτουρισμό καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους.

3.3.1. Οικοτουρισμός και Αγροτουρισμός

Η πλειονότητα της ανάπτυξης του οικοτουρισμού πραγματοποιείται εντός προστατευόμενων περιοχών, όπως αυτές που χαρακτηρίζονται ως περιοχές Ramsar και Natura 2000 και αποσκοπούν στην ανάπτυξη βέλτιστων πρακτικών για τη διατήρηση και την αποκατάσταση της τοπικής βιοποικιλότητας. Τα δίκτυα αυτά αποτελούνται από διαφορετικές τοποθεσίες σε όλη τη χώρα, όπως το δασικό καταφύγιο της Δαδιάς, οι λίμνες Πρεσπών, Κερκίνης και Πλαστήρα, η Πίνδος, τα Δέλτα των ποταμών Έβρου και Νέστου στην ηπειρωτική χώρα και το Φαράγγι της Σαμαριάς, στην Κρήτη, ενώ, συνολικά, καλύπτουν ολόκληρη τη χώρα. Η ίδρυση αγροτουριστικών συνεταιρισμών που επικεντρώνονται στην προώθηση των τοπικών προϊόντων, παραδόσεων και πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί ως

πρότυπο για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο αγροτουρισμός θεωρείται συχνά ως αναπόσπαστο μέρος του οικοτουρισμού και αντίστροφα. Η ιδέα του αγροτουρισμού, όπως χρησιμοποιείται στην Ελλάδα, αναφέρεται σε τουριστικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται σε αγροτικές περιοχές από άτομα που ασχολούνται, κυρίως, με τον πρωτογενή ή δευτερογενή τομέα της οικονομίας. Αυτού του είδους οι δραστηριότητες συνήθως περιλαμβάνουν τη λειτουργία μικρών τουριστικών μονάδων οικογενειακού ή συνεταιριστικού τύπου που παρέχουν συμπληρωματικό εισόδημα για αγροτικές οικογένειες ή/και ανεξάρτητο εισόδημα για κάποιους που ζουν σε αγροτικές περιοχές και προσφέρουν καταλύματα, αγαθά και άλλες υπηρεσίες σε τουρίστες.

3.3.2. Τα προβλήματα του οικοτουρισμού στην Ελλάδα

Αν και ο οικοτουρισμός συνδέεται με την πρακτική της προστασίας του περιβάλλοντος, η ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην Ελλάδα έχει πολύ μικρή σχέση με την ανάπτυξη του περιβαλλοντισμού στο έθνος, σε οποιοδήποτε σημείο της ιστορίας του. Σε διεθνές επίπεδο, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) διαδραματίζουν βασικό ρόλο στη χρήση του οικοτουρισμού για προστασία, κυρίως μέσω τεχνικών που βασίζονται στην κοινότητα που συνδέονται με προστατευόμενες περιοχές στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό συμβαίνει σε όλον τον κόσμο. Ωστόσο, στην Ελλάδα, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ δεν τον έχουν χρησιμοποιήσει ως μέσο διατήρησης, με εξαίρεση το κέντρο οικοτουρισμού στο Δάσος της Δαδιάς, στη Βόρεια Ελλάδα, το οποίο χρηματοδοτείται κατά κύριο λόγο από το WWF Ελλάς. Οι ιδιοκτήτες τοπικών επιχειρήσεων οικοτουρισμού δεν συνεργάζονται με περιβαλλοντικές ΜΚΟ ούτε ζητούν τη συμβουλή τους για να βελτιώσουν τις οικοτουριστικές τους δραστηριότητες. Αυτό ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι ο περιβαλλοντισμός στην Ελλάδα, αν και είναι ισχυρότερος σε σύγκριση με άλλους τομείς της κοινωνίας των πολιτών, ήταν πάντα περιορισμένος.

Ο οικοτουρισμός, παρά την εξέλιξή του ως εργαλείου υποστήριξης της ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού, στις περισσότερες περιπτώσεις, χρησιμοποιήθηκε ως «τσιτάτο» για την προσέλκυση πελατών ή για την επίτευξη οικονομικών στόχων, όπως οι επιδοτήσεις από το κράτος μέσω κονδυλίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι έχει εξελιχθεί σε εργαλείο υποστήριξης της ανάπτυξης του αειφόρου τουρισμού. Η πλειοψηφία των οικοτουριστικών επιχειρήσεων, με ελάχιστες αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, δεν συμμορφώνονται

με τους στόχους και τα κριτήρια του οικοτουρισμού. Αυτό αντικατοπτρίζει τόσο το χαμηλό επίπεδο γνώσης στους τοπικούς πληθυσμούς όσο και την κακή διαχείρισή του. Ειδικότερα, η υπερβολικά γραφειοκρατική δομή της τουριστικής διοίκησης συνέβαλε στην περαιτέρω παραμόρφωση του βασικού ορισμού του. Ο συντονισμός για μια προσέγγιση ανάπτυξης του οικοτουρισμού παρεμποδίστηκε από την έλλειψη πληροφόρησης, εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και οικονομικών πόρων, καθώς και από την έλλειψη σαφών ορισμών στους ρόλους των περιφερειακών και τοπικών αρχών, την επικάλυψη των αρμοδιοτήτων κυβερνητικές υπηρεσίες, και ελάχιστη λογοδοσία μεταξύ τους. Για παράδειγμα, ενώ οι τοποθεσίες Ramsar και Natura 2000 αποτελούν μερικούς από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς οικοτουρισμού, δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο σύστημα διακυβέρνησης που να είναι υπεύθυνο για τη διαχείρισή τους. Υπάρχει ένα περίπλοκο θεσμικό σύστημα που επικαλύπτεται από μόνο του, το οποίο οδηγεί σε μεγάλη παρεξήγηση σχετικά με τους ρόλους των τοπικών και περιφερειακών αρχών.

Αυτό το θεμελιώδες ζήτημα έχει γίνει πολύ πιο δύσκολο να αντιμετωπιστεί ως αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης. Η Ελλάδα έχει συμμετάσχει σε μια σειρά δανειακών συμβάσεων και Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής, από το 2010, πολλά από τα οποία τέθηκαν για την αποπληρωμή των χρεών της. Η ελληνική κυβέρνηση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο υπέγραψαν όλες αυτές τις συμφωνίες, οι οποίες είναι πιο συχνά γνωστές ως Μνημόνια Συνεργασίας (MOUS). Αυτά προσφέρουν δάνεια στην κυβέρνηση για να μπορέσει να αποπληρώσει το χρέος που προαναφέρθηκε, ενώ, ταυτόχρονα, επιβάλλει πολύ σκληρά μέτρα λιτότητας στον ελληνικό πληθυσμό. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η αύξηση της ανισότητας στην κατανάλωση και η μείωση του μέσου βιοτικού επιπέδου, ενώ οι μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στο όνομα της μείωσης του κόστους εργασίας, της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης ή του εξορθολογισμού της στόχευσης των κοινωνικών παροχών είχαν αρνητικές επιπτώσεις στον πιο ευάλωτο πληθυσμό, ως προς την κοινωνικοοικονομική του κατάσταση.

Στο πλαίσιο της λιτότητας, το περιβάλλον μετασχηματίζεται δραστικά με την εισαγωγή χρηματοδοτικών μέσων που υποστηρίζουν την ταχεία και ευρεία ιδιωτικοποίηση φυσικών πόρων και κρατικών περιουσιακών στοιχείων, κυρίως δημόσιας γης. Χρησιμοποιώντας ως αφήγημα το χρέος της «εθνικής επιβίωσης», της «επείγουσας ανάγκης» και της «υποχρέωσης», έχει αυξηθεί η χρήση γης, για την εξάπλωση του τουρισμού πολυτελείας, ενώ το ελληνικό κράτος, ως διαχειριστής της αγοράς, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην απελευθέρωση των

κεφαλαίων από τους περιορισμούς της περιβαλλοντικής προστασίας. Οι προστατευόμενες περιοχές συμπεριλήφθηκαν στις μεταρρυθμίσεις της περιβαλλοντικής και χωροταξικής νομοθεσίας και επιταχύνθηκαν οι διαδικασίες για τη χορήγηση περιβαλλοντικών αδειών για έργα μεγάλης κλίμακας, χωρίς τις απαραίτητες εγγυήσεις για τον καθορισμό εύλογων χρονοδιαγραμμάτων, για αποτελεσματικές διαδικασίες συμμετοχής του κοινού και συνολική εκτίμηση των σημαντικών επιπτώσεων στο περιβάλλον. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν έγιναν χωρίς διαμάχες, καθώς θεωρήθηκαν ως πιθανή απειλή για το φυσικό περιβάλλον. Η προθυμία της κυβέρνησης να εκμεταλλευτεί την προστατευόμενη γη, καθώς και η προθυμία του ιδιωτικού τομέα να επενδύσει σε αυτήν, όχι μόνον άνοιξε τον δρόμο για νέους κανονισμούς που επέτρεπαν τις αρνητικές εξελίξεις, αλλά και νομιμοποίησε προηγούμενες παρεκκλίσεις, οι οποίες επέτρεψαν τη μεταγενέστερη νομιμοποίηση μεγάλων σε κλίμακα επενδύσεων σε προστατευόμενες περιοχές και μείωσαν περαιτέρω το εύρος του οικοτουρισμού. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο εσωτερικός τουρισμός στην Ελλάδα παρουσίασε σημαντική μείωση, της τάξης του 67% μεταξύ των ετών 2008-2015, ως άμεση συνέπεια της οικονομικής κρίσης. Ο εσωτερικός τουρισμός είναι ο πρωταρχικός μοχλός του οικοτουρισμού και τον προτιμούν πολλοί εγχώριοι τουρίστες.

Ελλείπει κυβερνητικής δράσης για την υποστήριξη της περιβαλλοντικής ηθικής, οι ΜΚΟ έχουν τη δυνατότητα να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τον αρνητικό αντίκτυπο του μαζικού τουρισμού και την υποστήριξη πολιτικών μεταρρυθμίσεων που θα υποστηρίξουν την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Ωστόσο, μέχρι σήμερα, οι πρωτογενείς περιβαλλοντικές ΜΚΟ διστάζουν να δημιουργήσουν εκστρατείες ευαισθητοποίησης του κοινού ή υποστήριξης πολιτικής που επικεντρώνονται στην επίλυση αυτής της έντασης μεταξύ της αύξησης του τουρισμού και της αειφόρου χρήσης των φυσικών πόρων, και έχουν υιοθετήσει μια πιο λεπτή προσέγγιση για την προώθηση αυτής της αλλαγής. Για παράδειγμα, ενώ οι μεγάλες ΜΚΟ στην Ελλάδα έχουν συσπειρωθεί για να καταπολεμήσουν τις σαρωτικές αλλαγές που προέκυψαν από τις πολιτικές λιτότητας και που αποτελούν απειλή για την προστασία του περιβάλλοντος, έχουν δημιουργήσει μια ασθενή σύνδεση με τον τοπικό περιβαλλοντικό ακτιβισμό, ο οποίος αγωνίζεται να βάλει το περιβάλλον στην ατζέντα της εξέλιξης του τουρισμού. Χαρακτηριστικά, αναφέρουμε ότι δεν υποστήριξαν τον τοπικό περιβαλλοντικό ακτιβισμό βάσης στην Κρήτη, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 2000 και συνεχίζει να αντιτίθεται στην ίδρυση μιας από τις πιο εκτεταμένες τουριστικές εγκαταστάσεις στη Μεσόγειο σε ένα από τα πιο ξηρά μέρη της Κρήτης και της Ευρώπης.

Επιπλέον, οι μεγάλες ελληνικές περιβαλλοντικές ΜΚΟ βρίσκονται σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση σε σχέση με την ΕΕ, επειδή, τις προηγούμενες δεκαετίες, κατηγόρησαν την κυβέρνηση ότι δεν εφάρμοσε την πολιτική της ΕΕ για τη διατήρηση και τώρα προσπαθούν, μάταια, να ζητήσουν την υποστήριξή της ενάντια στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της ταχείας οικονομικής αναδιάρθρωσης στην Ελλάδα (53). Αυτή η πραγματικότητα, καθώς και η έγκριση των βασικών περιβαλλοντικών ΜΚΟ από κυρίαρχα ελληνικά πολιτικά κόμματα, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1990 και 2000 (για παράδειγμα, ο ιδρυτής και διευθυντής του ελληνικού παραρτήματος της Greenpeace υπηρέτησε ως υφυπουργός Περιβάλλοντος από το 2000 έως το 2002, ενώ πρώην υφυπουργός Περιβάλλοντος ήταν μέλος του κόμματος των Πρασίνων, με τον τελευταίο να είναι από τους εταίρους του κυβερνητικού συνασπισμού), καθώς και η κριτική που δέχονται οι ΜΚΟ τα τελευταία χρόνια, συμβάλλουν στο γεγονός ότι το περιβαλλοντικό κίνημα στην Ελλάδα αντιμετωπίζει ουσιαστικά προβλήματα.

Το γεγονός αυτό, μαζί με τη συνεχιζόμενη αποδυνάμωση των περιβαλλοντικών νόμων από την κυβέρνηση, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία άτυπων δικτύων περιβαλλοντικής δραστηριότητας βάσης που δεν είναι ιεραρχικά και στερούνται δομής, διοίκησης και ελέγχου. Το 2010, σηματοδοτεί την αρχή της αντιπαράθεσης των τοπικών περιβαλλοντικών ομάδων σε μεγάλες εταιρικές επενδύσεις και στην ιδιωτικοποίηση της δημόσιας γης εντός των ορίων των κοινοτήτων τους. Αυτά τα κινήματα δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους να αγωνιστούν για μια υψηλότερη ποιότητα ζωής. Σε αυτές τις κινήσεις περιλαμβάνονται οι διαμαρτυρίες για την καταστροφή προστατευόμενων χώρων, όπως η αντίθεση που εκφράστηκε από τις πόλεις της Ρόδου και της Κέρκυρας στην εμπορευματοποίηση προστατευόμενων περιοχών, όπως το Πρασονήσι και η Κασσιόπη. Σε σύγκριση με τις πιο συμβατικές μεθόδους εθελοντισμού μέσω ΜΚΟ, αυτή είναι μια σημαντική αλλαγή, καθώς υποδηλώνει τη γέννηση μιας κοινωνίας πολιτών που είναι αυτοδιοικούμενη, αυτο-ανακλαστική και πολιτικά δεσμευμένη. Οι συμμετέχοντες σε άτυπες οργανώσεις επικοινωνούν και διανέμουν διάφορες έννοιες οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, γεγονός που συμβάλλει στον σχηματισμό τέτοιων ομαδοποιήσεων, οι οποίες έχουν επίσης πολιτική συνιστώσα ως αποτέλεσμα αυτού του μοιράσματος και της διάδοσης.

Ωστόσο, υπάρχει ακόμα ένα ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί, και αυτό είναι, πώς αυτή η αύξηση των περιβαλλοντικών κινητοποιήσεων μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή των τρεχουσών μεταρρυθμίσεων της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης που βασίζονται στη λιτότητα

και πώς μπορούν να υποστηρίξουν τον οικοτουρισμό ως εναλλακτικής στην εκμεταλλευτική χρήση του περιβάλλοντος από την τουριστική βιομηχανία.

3.4. Ο Οικοτουρισμός στα Ελληνικά Νησιά

Η επέκταση του τουρισμού στην Ελλάδα οδηγείται, σε μεγάλο βαθμό και κατά κύριο λόγο, από τα πολλά νησιά της χώρας. Περισσότερο από το 90% των νησιών και των νησίδων που αποτελούν το ελληνικό αρχιπέλαγος εκτείνονται σε μια έκταση μικρότερη από δέκα τετραγωνικά χιλιόμετρα το καθένα. Το ελληνικό αρχιπέλαγος περιλαμβάνει επίσης, περίπου, 300 νησιά και βραχονησίδες που βρίσκονται στο Ιόνιο Πέλαγος. Υπάρχουν συνολικά 86 νησιά που είναι μεγαλύτερα από 10 τετραγωνικά χιλιόμετρα, όπως η Κρήτη, η Εύβοια και η Ρόδος. Οι Κυκλάδες, οι Βόρειες Σποράδες και τα Δωδεκάνησα στο Αιγαίο Πέλαγος φιλοξενούν την πλειονότητα αυτών των μικροσκοπικών νησιών.

Η προτίμηση για τα ελληνικά νησιά συνδέεται στενά με παράγοντες όπως η γεωγραφική τους θέση στη Μεσόγειο Θάλασσα, οι ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες, η ποικιλία των φυσικών οικοτόπων, η χαρακτηριστική τοπική κουλτούρα και αισθητική και η φυσική ομορφιά, που συμβάλλουν στη συνολική ελκυστικότητα των περιοχών και οδήγησε στη σημαντική αύξηση του όγκου των τουριστικών δραστηριοτήτων, τα τελευταία πενήντα χρόνια. Ο τουρισμός διαδραματίζει μια οικονομικά ζωτική λειτουργία ως πηγής εσόδων και απασχόλησης για τις τοπικές κοινωνίες, και έχει αλλάξει όχι μόνο την τοπική οικονομία αλλά και τη διαμόρφωση του πληθυσμού, την τοπική κουλτούρα και το περιβάλλον.

Κάθε ένα από τα νησιά της Ελλάδας έχει δει ιδιαίτερη σε κλίμακα τουριστική ανάπτυξη. Η προσβασιμότητα, για παράδειγμα, είναι ένα κρίσιμο στοιχείο για τον καθορισμό του συνολικού αριθμού και του είδους των πιθανών επισκεπτών αλλά και της διάρκειας της εκεί παραμονής τους. Μεγάλα ξενοδοχεία, μαζικός τουρισμός και πολυτελή ταξίδια μπορούν να πραγματοποιηθούν με προορισμό δημοφιλή νησιά που διαθέτουν σημαντικές υποδομές (λιμάνια, αεροδρόμια, κ.ά.), όπως η Κρήτη και η Ρόδος, η Κως, η Σαντορίνη, η Μύκονος. Οι τουριστικές επιχειρήσεις σε νησιά όπως η Ανάφη, η Φολέγανδρος και τα Κουφονήσια, που είναι μικρότερα και δυσπρόσιτα, τείνουν να είναι οικογενειακές, και λειτουργούν σε μικρότερη κλίμακα, ενώ τα επισκέπτονται για διακοπές κυρίως Έλληνες.

Συνοψίζοντας, τα ελληνικά νησιά δεν έχουν αναπτυχθεί τουριστικά με τον ίδιο τρόπο παντού. Για παράδειγμα, ο τουρισμός συνεισέφερε περίπου το 25,7% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, το 2017, το 23% του ΑΕΠ της Περιφέρειας Κρήτης αλλά μόλις το 1,2% της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Η ανθρωπογεωγραφία των νησιών άλλαξε. Η Κρήτη, η Ρόδος και γενικά τα άλλα νησιά του Νοτίου Αιγαίου γνώρισαν μια εκπληκτική πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη τα τελευταία πενήντα χρόνια, λόγω της ακμάζουσας τουριστικής βιομηχανίας. Από την άλλη πλευρά, τα νησιά του Βορείου Αιγαίου έχουν βιώσει δημογραφική στασιμότητα και είναι σημαντικά λιγότερο ευημερούντα από τα αντίστοιχα του νότου.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της πιο πρόσφατης προσφυγικής κρίσης στην Ευρώπη, τα νησιά του Αιγαίου που ήταν πιο κοντά στα τουρκικά σύνορα, όπως η Λέσβος, η Χίος, η Σάμος και η Κως, γνώρισαν μια μαζική εισροή προσφύγων, αιτούντων ασύλου και άλλων μεταναστών, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό έφερε αντικρουόμενα αποτελέσματα για την τοπική τουριστική βιομηχανία. Κατά τη διάρκεια της πιο σοβαρής μεταναστευτικής κρίσης που έχει σημειωθεί στην Ευρώπη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και μετανάστες έφτασαν στην Ευρώπη, το έτος 2015. Καθώς η προσφυγική κρίση εξελίχθηκε στο Αιγαίο, τα νησιά που ήταν πιο κοντά στα σύνορα με την Τουρκία αποδείχτηκαν ιδιαίτερα εκτεθειμένα στη μαζική αύξηση του αριθμού των ατόμων που περνούν τα σύνορα για να βρουν ασφάλεια στην Ευρώπη. Για παράδειγμα, από τον Μάιο έως τον Σεπτέμβριο του 2015, το νησί της Λέσβου, το οποίο είχε πληθυσμό περίπου 80.000 κατοίκων, δέχτηκε περισσότερους από 200.000 πρόσφυγες και μετανάστες. Τον Μάρτιο του 2016, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Τουρκία κατέληξαν σε συμφωνία για ένα ολοκληρωμένο σχέδιο περιορισμού της μετανάστευσης, που σηματοδότησε μια σημαντική καμπή στη μεταναστευτική στρατηγική της Ευρώπης. Λόγω του γεγονότος ότι η ελληνική είσοδος ήταν κλειστή, χιλιάδες άτομα αναγκάστηκαν να παραμείνουν σε καταυλισμούς στα νησιά. Ταυτόχρονα, άλλες ευρωπαϊκές χώρες εφάρμοσαν μεροληπτικούς περιορισμούς στα σύνορα και ποσοστώσεις στις αιτήσεις ασύλου. Εκτός από την εμφάνιση κρίσιμων ζητημάτων σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ηθική, αυτή η κατάσταση είχε επίσης σημαντικές επιπτώσεις στην τουριστική δραστηριότητα των εν λόγω νησιών, όπως φαίνεται από τη σημαντική επιδείνωση των επιχειρησιακών στατιστικών. Αυτή η κατάσταση είχε επίσης αντίκτυπο στα ανθρώπινα δικαιώματα και την ηθική των εμπλεκομένων. Ωστόσο, η εμφάνιση μιας στάσης υπέρ των προσφύγων στα νησιά έδωσε τη δυνατότητα στους Έλληνες παρόχους

καταλυμάτων να δουν την προσφυγική κρίση ως ευκαιρία να προωθήσουν μια «κουλτούρα φιλοξενίας βασισμένης στη διαφορετικότητα, την ανεκτικότητα και τη συμπόνια».

Η ανάπτυξη του συμβατικού μοντέλου τουρισμού στα ελληνικά νησιά έχει συνδεθεί με μια σειρά προβλημάτων κατά τη διάρκεια της ιστορίας του, συμπεριλαμβανομένης της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς και με επιζήμιες κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές στις κοινότητες των νησιών. Λόγω των περιορισμένων φυσικών πόρων, της φέρουσας ικανότητας και της ευαισθησίας τους σε φυσικές καταστροφές, ιδιαίτερα τα μικροσκοπικά νησιά θεωρούνται ιδιαίτερα ευάλωτες οντότητες. Για παράδειγμα, η αλάτωση των υπόγειων υδάτων είναι τακτικό φαινόμενο εξαιτίας της υπερεκμετάλλευσης των υδροφόρων για την κάλυψη της αυξημένης ζήτησης νερού κατά τους ξηρούς καλοκαιρινούς μήνες, διότι υδροφόροι ορίζοντες εξαντλούνται με ταχύτερο ρυθμό από ό,τι μπορούν να αναπληρωθούν. Από την άλλη, τα τοπία των νησιών και η γεωγραφική τους θέση αναδεικνύουν τη σημασία τους για τα πουλιά και άλλες μορφές άγριας ζωής. Μεγάλες περιοχές δημοφιλών τουριστικών προορισμών στην Ελλάδα, όπως οι Κυκλάδες, η Κρήτη και τα Δωδεκάνησα, έχουν χαρακτηριστεί ως προστατευόμενες περιοχές λόγω των εύθραυστων οικολογικών χαρακτηριστικών τους. Για παράδειγμα, εκατοντάδες νησιά στο Αιγαίο Πέλαγος, διάφορες περιοχές των Κυκλάδων, συμπεριλαμβανομένων τμημάτων της Σαντορίνης και της Πάρου, και ένα σημαντικό κομμάτι της Κρήτης έχουν χαρακτηριστεί ως ζώνες ειδικής προστασίας για την εγγενή χλωρίδα και πανίδα του νησιού.

Η εμφάνιση του οικοτουρισμού στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 1990, έδωσε την ευκαιρία για την προστασία της βιοποικιλότητας στα ελληνικά νησιά μέσω της παροχής οικονομικών οφελών στις τοπικές κοινωνίες μέσα και γύρω από τις προστατευόμενες περιοχές. Αυτή ήταν μια απάντηση στη συνεχή πίεση που ασκούσε ο μαζικός τουρισμός στους φυσικούς πόρους της χώρας. Η πλειονότητα της ανάπτυξης του οικοτουρισμού πραγματοποιείται εντός προστατευόμενων περιοχών, όπως αυτές που χαρακτηρίζονται ως τοποθεσίες Natura 2000. Για παράδειγμα, την εποχή του χρόνου που τα πουλιά μεταναστεύουν, οι προστατευόμενες περιοχές της Λέσβου και της Ρόδου προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών που έρχονται να δουν τα πουλιά. Με παρόμοιο τρόπο, η Ζάκυνθος είναι γνωστός τουριστικός προορισμός για όσους ενδιαφέρονται για την παρατήρηση των ζώων, αφού οι επισκέπτες είναι βέβαιο ότι θα δουν χελώνες καρέτα καρέτα στο φυσικό τους περιβάλλον. Υπάρχουν μονοπάτια πεζοπορίας και περίπτερα πληροφοριών σε πολλά από τα ελληνικά νησιά, όπως η Σαντορίνη, η Άνδρος, η Σέριφος και η Κρήτη, μεταξύ άλλων. Σε πολλά ελληνικά νησιά, ένας αυξανόμενος αριθμός

ξενοδοχείων και καταφυγίων έχουν ανοίξει τις πόρτες τους, δίνοντας στους επισκέπτες την ευκαιρία να δοκιμάσουν φιλικούς προς το περιβάλλον και βιώσιμους τρόπους ζωής.

Λόγω έλλειψης στοιχείων, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί ο αντίκτυπος που είχε ο οικοτουρισμός στις οικονομίες των ελληνικών νησιών (μερίδιο στο ακαθάριστο περιφερειακό προϊόν, απασχόληση κ.λπ.). Και αυτό διότι ο κλάδος δεν έχει ακόμη αναφερθεί ως ξεχωριστός ούτε έχει λάβει την δέουσα προσοχή της ελληνικής πολιτείας. Μέσα από το πρίσμα των περιφερειακών πολιτικών για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, είναι δυνατή η αξιολόγηση της συμβολής του οικοτουρισμού στις οικονομίες των επιμέρους νησιών. Ωστόσο, οι περιφερειακές αρχές ώθησαν τον οικοτουρισμό μόνο με επιφανειακούς τρόπους αντί να αναπτύξουν μέτρα ειδικά προσανατολισμένα. Ο οικοτουρισμός, για παράδειγμα, αναφέρεται ελάχιστα, μία φορά, στο πρόσφατα αναπτυγμένο σχέδιο έξυπνης εξειδίκευσης και στην τουριστική στρατηγική που έχει αναπτύξει η Περιφέρεια Κρήτης. Με παρόμοιο τρόπο, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, η οποία αποτελείται από μεγάλο αριθμό μικρότερων νησιών, όπως η Σαντορίνη και η Μύκονος, έχει χρηματοδοτήσει την κατασκευή μονοπατιών πεζοπορίας και άλλων εγκαταστάσεων που διευκολύνουν την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στα νησιά.

Παρόλο που φαίνεται ότι η δραστηριότητα αυξάνει τα έσοδα, η πλειονότητα των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων στα ελληνικά νησιά εξακολουθεί να βρίσκεται στο περιθώριο της κύριας τουριστικής βιομηχανίας. Η άνοδος του μαζικού τουρισμού δεν διευκολύνει την ανάδυση φιλικών προς τη φύση δραστηριοτήτων, οι οποίες εμπλουτίζουν το προϊόν, αλλά αυτό δεν καθιστά δυνατή την αλλαγή του μοτίβου τουριστικής ανάπτυξης που είναι πιο διαδεδομένο. Σε ένα περιβάλλον όπου κυριαρχεί ο μαζικός τουρισμός, η πλειονότητα των δραστηριοτήτων οικοτουρισμού εξαρτώνται από εγκαταστάσεις σχεδιασμένες για μαζικό τουρισμό, προκειμένου να προσελκύσουν συμμετέχοντες ή να προστατέψουν τους επισκέπτες τους. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού στην Κρήτη, εκατοντάδες τουρίστες επισκέπτονται την προστατευόμενη περιοχή του φαραγγιού της Σαμαριάς για να κάνουν πεζοπορία. Ωστόσο, η συντριπτική πλειοψηφία τους μένει στα μεγάλα ξενοδοχεία που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα του νησιού. Με παρόμοιο τρόπο, νέα έρευνα για τον αγροτουρισμό στα ελληνικά νησιά αποκαλύπτει ότι η πλειονότητα των αγροτουριστικών επιχειρήσεων λειτουργεί στην περιφέρεια του μαζικού τουρισμού, χωρίς εμφανείς δεσμούς με τη γεωργική παραγωγή, τα τοπικά αγαθά, τις περιβαλλοντικές συνθήκες ή τα πολιτιστικά τοπία.

Ο οικοτουρισμός στα ελληνικά νησιά αντιμετωπίζει πλέον μια σειρά εμποδίων. Τα εμπειρικά στοιχεία υποδηλώνουν ότι αρκετές επιχειρήσεις οικοτουρισμού στην Κρήτη και στα νησιά του

Αιγαίου έχουν υιοθετήσει την ετικέτα αλλά όχι την ουσία του οικοτουρισμού. Για παράδειγμα, έχει αναφερθεί πως υφίστανται επιχειρήσεις στην Κρήτη, τη Λέσβο και τη Λευκάδα που εκμεταλλεύονται τον οικοτουρισμό και τον αγροτουρισμό ως «τσιτάτα», προσπαθώντας να «αιχμαλωτίσουν» την πελατεία τους. Επιπλέον, οι τοπικές προστατευόμενες περιοχές δεν είναι σε θέση, στις περισσότερες περιπτώσεις, να παρέχουν στους τουρίστες ένα πιοολοκληρωμένο φάσμα υπηρεσιών οικοτουρισμού. Αυτό οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως η ανεπάρκεια υποδομών, μέσων μεταφοράς και ξενοδοχείων που να πληρούν τα «πράσινα» πρότυπα φιλοξενίας, η έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με περιβαλλοντικές διαδρομές, η έλλειψη εκπαιδευμένου και εξειδικευμένου προσωπικού αλλά και η έλλειψη χρηματοδότησης. Για παράδειγμα, οι Αραμπατζής και Γρηγορούδης καταδεικνύουν τη δυσαρέσκεια των επισκεπτών με τις οικοτουριστικές ανέσεις και υποδομές στην Ελλάδα, λόγω του ότι δεν πληρούν τα κριτήρια που θέλουν οι τουρίστες.

Αρκετά στοιχεία υποδηλώνουν ότι ορισμένες δραστηριότητες οικοτουρισμού στα ελληνικά νησιά δεν είναι επωφελείς ούτε για το περιβάλλον ούτε για τους τοπικούς πληθυσμούς. Για παράδειγμα, στη Ρόδο, ο υπερβολικός αριθμός τουριστών που επισκέπτονται την προστατευόμενη Κοιλιάδα των Πεταλούδων έχει προκαλέσει, εδώ και πολλά χρόνια, μια σειρά από δυσμενείς επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, κυρίως ως αποτέλεσμα της ακατάλληλης συμπεριφοράς των επισκεπτών.

3.5. Προτάσεις αντιμετώπισης υπερεκμετάλλευσης φυσικών πόρων και υποδομών

Η Ελλάδα δεν είναι το μόνο κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επηρεάζεται αρνητικά από τα μέτρα λιτότητας. Ωστόσο, είναι το μόνο κράτος-μέλος στην Ευρωζώνη που έχει υποβληθεί στα μεγαλύτερα και εκτενέστερα προγράμματα λιτότητας. Ενώ η ελληνική κυβέρνηση εργάζεται για την τόνωση της τουριστικής βιομηχανίας, προκειμένου να αποφέρει πρόσθετα έσοδα, είναι σημαντικό να αξιολογηθεί εάν οι τρέχουσες εθνικές οικονομικές και αναπτυξιακές πολιτικές έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν πραγματικά την κατάσταση ή εάν έχουν ή όχι τις δυνατότητες να επιφέρει ακόμη μεγαλύτερη οικονομική δυσπραγία. Ο οικοτουρισμός μπορεί να δημιουργήσει σημαντικές ευκαιρίες για την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη, παρέχοντας ταυτόχρονα οικονομικά πλεονεκτήματα στους κατοίκους που ζουν μέσα και γύρω από προστατευόμενες περιοχές. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον αυξανόμενο αριθμό των επιπτώσεων που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός και γίνεται απολύτως

σαφές όταν εξετάζουμε την κατάσταση στην Ελλάδα. Είναι αδύνατο να συμβιβαστεί η αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων, η οποία βασίζεται στην ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας, την απορρύθμιση και τη νομοθεσία που επιβάλλεται από τα μνημόνια, με τους μηχανισμούς βιώσιμης ανάπτυξης που έχουν σχεδιαστεί για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και την επιβολή της αυτονομίας και της λογοδοσίας.

Ωστόσο, ακόμη και τα πιθανά πλεονεκτήματα του οικοτουρισμού μπορεί να έχουν επιζήμια επίδραση σε μια προστατευόμενη περιοχή και στους πληθυσμούς που ζουν εκεί, εάν δεν υπάρχει ορθός σχεδιασμός και διαχείριση, ώστε να επιτυγχάνεται ισορροπία μεταξύ περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών στόχων. Η εύθραυστη και αναποτελεσματική διοικητική δομή των διαχειριζόμενων προστατευόμενων περιοχών στα ελληνικά νησιά αποτελεί απειλή για το φυσικό τους κεφάλαιο, γεγονός που αποτελεί βασικό λόγο για τον οποίο οι τουρίστες τα επισκέπτονται. Περαιτέρω μειονεκτήματα περιλαμβάνουν την ασαφή κατανόηση του οικοτουρισμού, τις κακές υποδομές και τα μέσα, τα οποία προκαλούνται από έλλειψη σαφήνειας.

Οι μη βιώσιμες πρακτικές του οικοτουρισμού μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη συμπερίληψη των πολλών ενδιαφερομένων στην τουριστική βιομηχανία στη διαδικασία ανάπτυξης λύσεων σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις μπορούν να βελτιώσουν την επαγγελματική βάση του σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης, να αντικατοπτρίζουν και να ικανοποιούν καλύτερα τις ανάγκες των ντόπιων πληθυσμών και να διασφαλίζουν τη διατήρηση των τοπικών πόρων, καθώς και να αναπτύξουν μια πιο δημοκρατική τοπική κοινότητα, σύμφωνα με την έρευνα που έχει γίνει για τον βιώσιμο τουρισμό και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό SustainableTourism. Στην Ελλάδα, παρόλο που οι αντιλήψεις των ανθρώπων για τις προστατευόμενες περιοχές είναι ποικίλες, περίπλοκες και συχνά αντιφατικές, προηγούμενες μελέτες έχουν τεκμηριώσει την προθυμία των τοπικών κοινωνιών να εμπλακούν περισσότερο στην περιβαλλοντική διαχείριση των τοπικών προστατευόμενων περιοχών.

Λόγω του γεγονότος ότι η εκπαίδευση είναι μια από τις πλέον σημαντικές κοινωνικές μεθόδους για τη διατήρηση, την ανάπτυξη και διαχείριση των οικοτουριστικών ζωνών, πρέπει να υποστηρίζεται από ειδικά προγράμματα που αναδεικνύουν την υπεύθυνη χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Μέσω της εκπαίδευσης, οι φορείς του τουρισμού και η τοπική κοινότητα θα μπορέσουν να κατανοήσουν καλύτερα τις πραγματικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού, καθώς και το γεγονός ότι η συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τη διαμόρφωση περιβαλλοντικής πολιτικής, και,

τέλος, θα τους δώσει τη δυνατότητα να λαμβάνουν αποφάσεις καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, ο τομέας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης θεωρούνταν πρωτίστως ότι δεν ήταν παρά μια τεχνική ελέγχου της αλληλεπίδρασης των επισκεπτών με το φυσικό περιβάλλον τους. Ωστόσο, έχει έρθει η στιγμή να συνειδητοποιήσουμε τις δυνατότητές του να αυξήσει την περιβαλλοντική συνείδηση μεταξύ των ενδιαφερομένων τουριστών, να ενισχύσει τις συνεργασίες μεταξύ τους και να αλλάξει τη συμπεριφορά τους όσον αφορά την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος. Αυτή η δυνατότητα θα πρέπει να αναγνωριστεί το συντομότερο δυνατό. Εάν πρόκειται να είναι δυνατή μια κοινωνική και πολιτική στροφή προς την οικολογία και την προστασία των νησιών μας, τότε αυτό απαιτεί επίσης την ενίσχυση της περιεκτικής φύσης της συμμετοχής του κοινού στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση και τη δημιουργία ευκαιριών για πιο ουσιαστικές και δημοκρατικές διαδικασίες περιβαλλοντικής πολιτικής και αυτό απαιτείται, για να υπάρξει η πιθανότητα μιας τέτοιας μετατόπισης.

Η παρουσία αποτελεσματικών πολιτικών και προγραμμάτων εντός του τοπικού πλαισίου που έχουν τη συναίνεση και την υποστήριξη του πληθυσμού είναι απαραίτητη, για να διαδραματίσει ο οικοτουρισμός ρόλο παράγοντα ανάπτυξης της γύρω περιοχής. Ωστόσο, για την παροχή τέτοιων πλεονεκτημάτων, είναι απαραίτητο να εκπαιδεύονται άτομα όχι μόνο με σκοπό την υποβοήθηση των προσπαθειών διατήρησης, αλλά και με σκοπό την επαγγελματική ανάπτυξη στο πλαίσιο σχετικών δραστηριοτήτων. Αυτή η εκπαίδευση μπορεί να παρέχεται με διάφορους τρόπους, μεταξύ άλλων μέσω διδασκαλίας στην τάξη, πρακτικής εμπειρίας και πρακτικής άσκησης. Οι μαθητές που ενδιαφέρονται να εργαστούν ως ξεναγοί σε εθνικά πάρκα και χώρους αναψυχής μπορούν να παρακολουθήσουν σχολείο που λειτουργεί από κοινού από δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα επαγγελματικής κατάρτισης. Το σχολείο αυτό λειτουργεί υπό την αιγίδα του Ελληνικού Οργανισμού Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, όμως ο αριθμός των ατόμων που έχουν αποφοιτήσει από αυτά τα προγράμματα είναι χαμηλός και η συντριπτική πλειοψηφία των ξεναγών που εργάζονται στον οικοτουριστικό κλάδο δεν έχουν επίσημη εκπαίδευση. Το Καταφύγιο του Δάσους της Δαδιάς είναι ο μόνος χώρος στην περιοχή που απασχολεί τους ντόπιους κατοίκους για να εργαστούν ως ξεναγοί για οικολογικές εκδρομές και άλλα είδη τουρισμού. Η εκπαίδευση που έχουν λάβει αυτοί οι τοπικοί οδηγοί προήλθε από το WWF Ελλάς, το οποίο είναι και ο κύριος διαχειριστής του εκείφυσικού κέντρου.

3.6. Κυκλική Οικονομία

Ο covid-19 οδήγησε σε μία άνευ προηγούμενου κρίση η οποία κατέδειξε τις αδυναμίες στις εφοδιαστικές και αξιακές αλυσίδες, «χτυπώντας» κυρίως μικρομεσαίες επιχειρήσεις, βιοτεχνίες αλλά και βιομηχανίες. Η μετάβαση της ανθρωπότητας στην κυκλική οικονομία, θα ανακόψει τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και θα δώσει το χώρο να αναπτυχθούν νέες θέσεις εργασίας.

Η κυκλική οικονομία είναι ένα μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, το οποίο περιέχει την ανταλλαγή, επαναχρησιμοποίηση, συντήρηση, επισκευή, εκμίσθωση, ανακαίνιση και ανακύκλωση των προϊόντων και υλικών που υπάρχουν όσο γίνεται περισσότερο, ούτως ώστε να παραταθεί ο κύκλος εργασιών/ζωής τους.

Πρακτικά, κυκλική οικονομία σημαίνει, μείωση των αποβλήτων στο μικρότερο δυνατό σημείο. Όταν ένα αντικείμενο/προϊόν φτάνει στο τέλος της ζωής του, τα υλικά κατασκευής του μένουν μέσα στην οικονομία με κάθε τρόπο και χρησιμοποιούνται συνεχώς δίνοντας προστιθέμενη αξία στο προϊόν. Αυτό, έρχεται σε αντίθεση με το παραδοσιακό οικονομικό μοντέλο, που βασίζεται στο πρότυπο «παραγωγή- κατανάλωση- απόρριψη». Όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο 2, το πρότυπο αυτό, στηρίζεται σε μεγάλες ποσότητες φθηνών και προσβάσιμων υλικών, αγαθών και ενέργειας.

3.6.1. Γιατί να στραφούμε προς μια κυκλική οικονομία;

Η ανάγκη στροφής της κοινωνίας προς μία κυκλική οικονομία οφείλεται στην πληθυσμιακή αύξηση της ανθρωπότητας, σε συνδυασμό με την εξασθένηση των φυσικών πόρων. Παράλληλα, η εξόρυξη και χρήση πρώτων υλών, έχουν μεγάλο μερίδιο στην περιβαλλοντική επιβάρυνση, αυξάνοντας μεταξύ άλλων τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και την κατανάλωση ενέργειας.

Ο οικολογικός σχεδιασμός, μαζί με την πρόληψη παραγωγής αποβλήτων και την ανακύκλωση, θα μπορούσαν να αποφέρουν εξοικονόμηση χρημάτων, μειώνοντας συγχρόνως και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των αποβαλλόμενων αερίων όπως το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Κοινώς, η εξυπνότερη αξιοποίηση πρώτων υλών μπορεί να έχει θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο για την κοινωνία και την ανθρωπότητα.

Παράλληλα, μία κυκλική οικονομία θα μπορούσε εκτός από τα περιβαλλοντικά οφέλη που θα προσφέρει, να τονώσει την οικονομία - σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 700.000 θέσεις εργασίας θα ανοίξουν στην Ευρώπη ως το 2030 -, να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα και να δημιουργήσει μεγαλύτερη ασφάλεια και σταθερότητα στην αλυσίδα τροφοδοσίας πρώτων υλών.

Εικόνα 3.1. Το μοντέλο της Κυκλικής Οικονομίας , φωτογραφία από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

3.6.2. Κυκλική Οικονομία και Νησιωτικότητα

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα τα νησιά της χώρας μας, για τη μετάβασή τους σε ένα μοντέλο κυκλικής οικονομίας, όπως και οι τρόποι στενής συνεργασίας μεταξύ των νησιών, εξαρτώνται άμεσα από τον τρόπο και την ταχύτητα με την οποία η κυκλική οικονομία «αγκαλιάζει» όλες τις πολιτικές – τουρισμό, γεωργία, ενέργεια κ.ά.- ώστε να τις μετατρέψει σε κυκλικές και με αυτό τον τρόπο να μειώσουν το περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα, δημιουργώντας συγχρόνως και νέες θέσεις εργασίας.

Οι τομείς στους οποίους πρέπει να επικεντρωθεί η κυκλική οικονομία στα νησιά είναι:

- Τα απόβλητα
- Τα πλαστικά
- Οι πρώτες ύλες

- Οι κατασκευές
- Η βιομάζα

Προκειμένου όμως τα παραπάνω να μπορέσουν να εφαρμοστούν στους νησιωτικούς χώρους, πρέπει να ληφθούν κατάλληλα μέτρα με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχουν τα νησιά, όπως η απόστασή τους από τα μεγάλα αστικά κέντρα, η θάλασσα που τα περιβάλλει, η απουσία διασύνδεσης τους με τα Συστήματα Ηλεκτρικής Ενέργειας (Σ.Η.Ε.), το οικοσύστημα που διαθέτουν και γενικά την εκ φύσεως περιορισμένη δυνατότητα ανάπτυξης. Παράλληλα, η ελληνική επικράτεια, διαθέτει 227 κατοικήσιμα νησιά τα οποία όμως είναι κατακερματισμένα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αναπτυχθούν δράσεις σε επίπεδο συμπλεγμάτων, τόσο σε επίπεδο υπηρεσιών όσο και σε επίπεδο αξιοποίησης πόρων.

Πάντως, έχει σημασία να κατανοήσουμε ότι η μετάβαση των νησιών μας σε αειφόρα πρότυπα, τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση, είναι σχετικά εύκολο να υλοποιηθεί σε μία μικρότερη πληθυσμιακά κοινωνία όπως ένα νησί, παρά μία ολόκληρη ηπειρωτική χώρα. Με την πράσινη ενέργεια από τις ΑΠΕ, την ολοκληρωμένη διαχείριση αποβλήτων και πρώτων υλών, την ηλεκτροκίνηση κ.α. θα μπορέσουν να θωρακιστούν τα νησιά που εκτός των άλλων αντιμετωπίζουν τεράστιες προκλήσεις από την κλιματική αλλαγή, την αύξηση της στάθμης της θάλασσας, αλλά και την άνοδο της θερμοκρασίας της Μεσογείου.

Τα νησιά μας θα πρέπει να καταρτίσουν σχέδια προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, εναρμονισμένα με τις αρχές της κυκλικής οικονομίας, ώστε να επωφεληθούν των ευκαιριών που δημιουργούνται και παρουσιάζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ώστε να μπορέσουν να εξασφαλίσουν κονδύλια και χρηματοδότηση για την αειφόρα ανάπτυξή τους. Έτσι, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μία κοινωνία με λιγότερα απόβλητα, εξοικονόμηση ενέργειας, βιώσιμη αστική κινητικότητα κ.ά. στηριζόμενα σε νέα επιχειρηματικά μοντέλα στις αρχές της κυκλικής οικονομίας.

Η χώρα μας θα μπορούσε να προτάξει τη νησιωτικότητά της ως βάση διεκδίκησης περαιτέρω οικονομικής ενίσχυσης από την Ευρωζώνη, αναπτύσσοντας εφαρμογές έξυπνων δικτύων, να δημιουργήσει νέες ειδικότητες επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού με βάση την κυκλική οικονομία στη γεωργία, τον τουρισμό και την ενέργεια, μειώνοντας παράλληλα το περιβαλλοντικό και ενεργειακό αποτύπωμά της. Φαίνεται να είναι αναγκαία λοιπόν η δημιουργία μιας ενωμένης εθνικής στρατηγικής για τα νησιά, που θα περιλαμβάνει τη νησιωτικότητα, ώστε να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών όπως και τα αυξημένα κόστη που αυτά διαθέτουν λόγω του κατακερματισμού τους, έτσι ώστε να

προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις και παρεκκλίσεις. Στο πλαίσιο αυτό, μέσω των επιχορηγήσεων της κοινότητας μπορούν να αναδειχθούν και άλλα θέματα, όπως και λύσεις για τα νησιά, λύσεις που θα σέβονται το περιβάλλον, και θα λειτουργούν ευεργετικά τόσο για τη χλωρίδα όσο και την πανίδα.

Τέλος, η στήριξη των σύγχρονων πρωτοβουλιών παραγωγής βιομάζας, η αναβάθμιση των βιολογικών καθαρισμών, η εξέλιξη των συστημάτων αφαλάτωσης και οι δημιουργία συνεταιρισμών είτε σε τοπικό είτε σε εθνικό επίπεδο για την δημιουργία υποδομών παραγωγής εναλλακτικών μορφών ενέργειας , αποτελούν πεδία υψίστης σημασίας, τόσο για τα νησιά μας, όσο και για τη χώρα.

Κεφάλαιο 4^ο: Συμπεράσματα

Από τη συνολική μελέτη, συνεπώς, μπορούν να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Αρχικά, υφίσταται ζήτημα αναφορικά με την οργάνωση του χώρου μέσω του σχεδιασμού, προκειμένου να επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ των τριών πτυχών (κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική) μιας περιοχής. Ταυτόχρονα, καθορίζεται ότι ο σχεδιασμός είναι ένα απαραίτητο εργαλείο για την ανάπτυξη ενός τόπου. Πρέπει να τονιστεί ότι ο όρος ανάπτυξη δεν αναφέρεται πλέον αποκλειστικά στην οικονομική ανάπτυξη αλλά και στην ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών τομέων, δηλαδή ο όρος αυτός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την έννοια της βιωσιμότητας όπως ορίζεται από τα Ηνωμένα Έθνη (Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας).

Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τη μελέτη Brudtland, «Αειφόρος είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις απαιτήσεις του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες» (WCED, 1987). Επιπλέον, η θεωρητική προσέγγιση που υπονοείται από τη φράση *βιώσιμη ανάπτυξη* συνεπάγεται εστίαση όχι μόνο στους διαφορετικούς παραγωγικούς τομείς αλλά και στις αντίστοιχες μορφές χώρου.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο όρος *αειφορία* έχει ενσωματωθεί στην ελληνική πραγματικότητα τα τελευταία χρόνια, διότι, όπως σημειώνει η Σεχρεμέλη (2009:143), ο ελληνικός χώρος είναι ιδιόρρυθμος και απαιτεί ειδικό σχεδιασμό για την εναρμόνιση όλων των συνιστωσών, με έμφαση στην προστασία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος.

Σε ό,τι αφορά την ελληνική νησιωτική περιοχή, τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι το μέτριο μέγεθός της, η ευρεία διασπορά της, η εγγύτητα με την ηπειρωτική χώρα, η ομοιογενής γεωμορφολογία και κλίμα της ανά νησιωτική περιοχή, καθώς και η συνολική νησιωτικότητα και απομόνωση. Ως εκ τούτου, είναι σαφές ότι αυτή η περιοχή απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή για την αντιμετώπιση ενδεχόμενων ζητημάτων, αφού η εξειδικευμένη ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης για τις νησιωτικές περιοχές πρέπει να υλοποιηθεί. Η χώρα μας διαθέτει 227 κατοικήσιμα νησιά και 41 αεροδρόμια από τα οποία τα 23 θεωρούνται περιφερειακά. Αυτό σημαίνει εκ των πραγμάτων δυσκολία στην συγκοινωνιακή κάλυψη των νησιών και στην επικοινωνία μεταξύ τους αλλά και με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Συνεπώς, απαιτούνται δραστικές πολιτικές αλλά και μεγάλα οικονομικά προγράμματα για την αναθεώρηση της

τουριστικής πραγματικότητας της ελληνικής κοινωνίας. Σε αυτή την πραγματικότητα δυστυχώς, η οικονομική κρίση του 2008 όξυνε περαιτέρω το πρόβλημα γυρνώντας τα νησιά δεκαετίες πίσω. Σε αυτό το πλαίσιο που δημιουργήθηκε έγιναν αρκετά λάθη στην ανάπτυξη των νησιών, το κράτος παρέμεινε αμέτοχο και απόμακρο, αδυνατώντας να επιβάλει τα νομικά πλαίσια που είχε θεσπίσει για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της νησιωτικής πολιτικής.

Παράλληλα, η κρίση βοήθησε μεγάλους κολοσσούς και επιχειρηματικά funds του real estate να εκμεταλλευτούν τις χαμηλές τιμές και την εξαθλίωση που δημιούργησε η κρίση, αγοράζοντας σε πολύ οικονομικές τιμές οικόπεδα «φιλέτα», τα οποία κτίστηκαν άμεσα, άναρχα και σε πολλές περιπτώσεις παράνομα, με αποτέλεσμα η δόμηση στα περισσότερο τουριστικά νησιά να έχει αποκτήσει χαρακτήρα αστικού κέντρου ενώ οι κρατικές υποδομές του νησιού δεν μπορούν να καλύψουν τον τεράστιο όγκο τουριστών που κατακλύζει κάθε χρόνο τα νησιά.

Επίσης, τα δεδομένα αφίξεων και διαμονών στην χώρα μας δείχνουν την τάση που επικρατεί, που θέλει τη χώρα μας να βρίσκεται μεταξύ των πρωταγωνιστών του τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Χωρίς τα κατάλληλα και δραστικά μέτρα υπάρχει η πιθανότητα ως το 2030 να έχουν διπλασιαστεί οι αφίξεις τουριστών. Βέβαια, η αύξηση των τουριστών σε έναν ήδη κορεσμένο τόπο εκτός από οικονομικό, δεν μπορεί να έχει κανένα άλλο όφελος, ούτε για τους πολίτες ούτε για την κοινωνία ούτε για το κράτος.

Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να υπάρξει στροφή προς τις μορφές τουρισμού που είναι φιλικές προς το περιβάλλον και την κοινωνία. Όμως, δεν φτάνει η στροφή στον τουρισμό να λύσει το θέμα της όλο και πιο έντονα πιεσμένης νησιωτικής πραγματικότητας. Η πολιτεία αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλουν να δώσουν κίνητρα στους νησιώτες και όσους ασχολούνται με τον τουρισμό γενικότερα, ώστε να αλλάξουν στάση απέναντι όχι μόνο στη μαζικοποίηση του τουρισμού, αλλά και να τους ευαισθητοποιήσουν σε θέματα οικολογίας και να τους πληροφορήσουν/ενημερώσουν για τακτικές και τάσεις αειφόρας ανάπτυξης, προκειμένου να μειωθεί το περιβαλλοντικό και ενεργειακό τους αποτύπωμα.

Δυστυχώς, η ελληνική κοινωνία εμφανίζει μηδενική ευαισθητοποίηση σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, κυρίως εξαιτίας εγκληματικής άγνοιας. Αν εντούτοις διατεθούν τα κατάλληλα κονδύλια, οργανωθεί σωστή ενημέρωση και παρουσίαση νέων μορφών αξιοποίησης του τουρισμού, η χώρα μας μπορεί να αποτελέσει παγκόσμιο τουριστικό πρότυπο για τις μελλοντικές γενιές. Το ελληνικό κλίμα και τα

χαρακτηριστικά των ελληνικών νησιών συνολικά, μπορούν να ευνοήσουν τόσο την ενεργειακή αυτονομία από ΑΠΕ όσο και να δελεάσουν κάθε υποψήφιο τουρίστα να επισκεφτεί τη χώρα μας και να δοκιμάσει κάτι το πρωτότυπο/διαφορετικό, συνεισφέροντας και ο ίδιος στη διατήρηση τόσο του κλίματος όσο και του τοπίου.

Ένα άλλο συμπέρασμα που προέκυψε από την έρευνα και υποδεικνύει την ανάγκη βιώσιμης ανάπτυξης, είναι μια ισχυρή κατηγοριοποίηση της περιοχής συμπεριλαμβανομένων των ελληνικών νησιών, ιδιαίτερα ως προς την ποσότητα της τουριστικής δραστηριότητας. Η κατηγοριοποίηση αυτή περιλαμβάνει νησιά που αποτελούν κέντρα τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και νησιά που βρίσκονται σε οικονομική και κοινωνική παρακμή. Οι τουριστικές δραστηριότητες των ελληνικών νησιωτικών περιοχών και το σχετικό αναπτυξιακό μοντέλο που έχει εφαρμοστεί είναι σε πλήρη συμφωνία με το συνολικό μοντέλο της ελληνικής τουριστικής ανάπτυξης.

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια που εμφανίστηκε το τουριστικό φαινόμενο, η Ελλάδα αποτελεί έναν ιδιαίτερο πόλο έλξης. Τα κύρια χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, όπως διαμορφώθηκαν στα τρία βασικά στάδια της τουριστικής ανάπτυξης κατά τον Τσάρτα (2010), παρέμειναν ίδια από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, με το μοντέλο του ελληνικού τουρισμού να βασίζεται κυρίως στον ήλιο και τη θάλασσα, και έχει σημαντικό εποχιακό συστατικό. Επειδή έχει ολοκληρώσει τον κύκλο ζωής του και δεν παρέχει εύλογες προοπτικές για το άμεσο μέλλον, αυτό το παλιό παράδειγμα έχει βασικά ξεπεραστεί. Επομένως, η Ελλάδα είναι επιτακτική ανάγκη να απομακρυνθεί από αυτό και να κινηθεί προς νέα τουριστικά μοντέλα, που προέκυψαν ως συνέπεια της αλλαγής της ζήτησης για είδη που σχετίζονται με τον τουρισμό και που αντιπροσωπεύουν τις τρέχουσες τάσεις σε όλο τον κόσμο. Αυτά τα νέα είδη αναφέρονται μερικές φορές ως «εναλλακτικός τουρισμός» και ακολουθούν τις έννοιες που περιγράφονται στην προηγούμενη πρόταση.

Η μελέτη των σύγχρονων διεθνών τάσεων στην παγκόσμια τουριστική αγορά υποδηλώνει ότι οι διάφορες εκδηλώσεις του εναλλακτικού τουρισμού απαιτούν την ενεργό συμμετοχή του τουρίστα σε όλες τις δραστηριότητες, ενώ πρωταρχικό μέλημα των συμμετεχόντων είναι η προστασία και η διατήρηση του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς ή του τοπίου.

Συνοψίζοντας, αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός απαιτεί την ενεργό συμμετοχή του τουρίστα σε όλες τις δραστηριότητες.

Στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης, επιχειρήθηκε να δοθεί μια συνοπτική ανάλυση της σύνδεσης του φυσικού περιβάλλοντος με την τουριστική βιομηχανία στο πλαίσιο της επέκτασης της τελευταίας. Από τη βιβλιογραφία έχει καταδειχθεί, πρώτον, ότι η προστασία και η διαχείριση του τοπίου είναι απαραίτητη, ώστε οι μελλοντικές γενιές να μπορούν να απολαμβάνουν και να καρπώνονται τα οφέλη του τοπίου και, δεύτερον, ότι υπάρχει αλληλοεξάρτηση μεταξύ τοπίου και τουριστικής δραστηριότητας. Με άλλα λόγια, ανεξάρτητα από το εάν υπάρχουν ή όχι θετικές είτε αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, είναι ευρέως αποδεκτό ότι το τοπίο αποτελεί ουσιαστικό συστατικό της ανάπτυξης του τουρισμού σε κάθε τόπο.

Ένα στοιχείο που η ελληνική τουριστική βιομηχανία έχει «εκμεταλλευτεί», όπως ήταν αναμενόμενο, δεδομένης της ιδιαιτερότητας της Μεσογείου, αποτελεί το τοπίο που περιβάλλει την Ελλάδα. Η ελληνική κοινωνία, ωστόσο, δεν έδωσε τη δέουσα προσοχή σε αυτό το στοιχείο, παρά το γεγονός ότι οι περιπτώσεις τροποποίησης του τοπίου σε πολλά γνωστά, φιλικά προς τον τουρισμό ελληνικά νησιά ήταν ήδη ξεκάθαρες και ορατές πολλές δεκαετίες πριν.

Σαφώς, οι συνθήκες αυτών των νησιών θα πρέπει να χρησιμεύουν ως προειδοποιητικές ιστορίες αφού δεν είναι συμβατές με τους στόχους της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στην περίπτωση των νησιών. Αυτό ισχύει κυρίως υπό το φως του γεγονότος ότι τα νησιά βρίσκονται σε τόσο επισφαλή θέση. Συμπερασματικά, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία για την επίτευξη της βιωσιμότητας είναι η φέρουσα ικανότητα, η οποία λειτουργεί τόσο ως όριο όσο και ως στόχος για την επίτευξη βιωσιμότητας σε οποιαδήποτε εκδήλωση ή σενάριο μιας αναπτυξιακής διαδικασίας.

Μέσα από τα παραδείγματα της Πάρου, της Μυκόνου και της Σαντορίνης εξάγονται πολύτιμα συμπεράσματα για την κατάσταση που επικρατεί αυτή τη στιγμή στα πιο τουριστικά νησιά της χώρας. Φαινόμενα αστικοποίησης, υπερεκμετάλλευσης φυσικών πόρων, προβλήματα χωροταξίας και δόμησης είναι μόνο μερικά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Σε αυτά τα προβλήματα προστίθενται τα αντικειμενικά προβλήματα των νησιών λόγω απόστασης από την ηπειρωτική χώρα που αφορούν τους φυσικούς πόρους, όπως ορυκτά καύσιμα, ξυλεία, νερό και ενέργεια γενικότερα που επιδεινώνουν επιπλέον το ήδη τεταμένο κλίμα.

Σε αυτό το πλαίσιο, και όπως αναλύθηκε και στην υποενότητα με τους φυσικούς πόρους (Κεφάλαιο 2), καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι αυτά που πρέπει να αλλάξουν είναι πολλά και ο χρόνος λιγότευει διαρκώς. Η υπερκατανάλωση των πόρων είναι εδώ, η τάση για κατασκευή νέων υποδομών στέγασης για τον τουρισμό το ίδιο, αλλά τα οικοσυστήματα, οι

πόροι και το περιβάλλον είναι πεπερασμένα. Όπως αναλύθηκε και στην ενότητα 2, ως το 2050 θα χρειαζόμαστε 3 πλανήτες σαν τη Γη για να ικανοποιήσουμε τον τρόπο ζωής της ανθρωπότητας. Και επειδή ο πλανήτης δεν μπορεί να «μεγαλώσει», πρέπει ο άνθρωπος να συμβιβαστεί, στρεφόμενος σε λύσεις φιλικές προς το περιβάλλον τόσο στην ενέργεια και στα καύσιμα, όσο και στον τουρισμό και την ανάπτυξη του.

Η τρέχουσα έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η προστασία και ανάδειξη του μεσογειακού τοπίου για την αιεφόρο τουριστική ανάπτυξη του νησιού» επιβάλλει τη αντίληψη μιας συνολικής οπτικής του προβλήματος, που να λαμβάνει υπόψη όλες τις πτυχές του (κοινωνική, οικονομική, και περιβαλλοντική), γιατί κάτι τέτοιο θα δημιουργήσει ένα περιβάλλον που ευνοεί την επίτευξη του στόχου.

Κατ' επέκταση, η έρευνα που διενεργήθηκε κατέδειξε το παράδειγμα των ελληνικών νησιών ως παραδειγματική μελέτη περίπτωσης, πώς ο οικοτουρισμός χρησιμοποιείται περισσότερο ως εργαλείο για την παραγωγή χρήματος και λιγότερο για την προστασία του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, η λέξη *οικοτουρισμός* χρησιμοποιείται για να προσελκύσει επισκέπτες και κρατική υποστήριξη και, ως εκ τούτου, να αποφέρει περισσότερα χρήματα. Ωστόσο, οι προστατευόμενες περιοχές δεν συντηρούνται επαρκώς και η υπάρχουσα υποδομή τους δεν είναι κατάλληλη για οικοτουρισμό. Φαίνεται ότι η εθνική κυβέρνηση και οι οργανισμοί περιφερειακής πολιτικής δεν έχουν αναλάβει σημαντική δραστηριότητα για την προώθηση του οικοτουρισμού με τρόπο ουσιαστικό και επωφελή. Επιπλέον, το νομοθετικό πλαίσιο στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος έχει αναμορφωθεί στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και σύμφωνα με τους κανόνες των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής, προκειμένου να δοθεί προτεραιότητα στις επιχειρήσεις και να διευκολυνθούν οι επενδύσεις μεγάλης κλίμακας. Το εταιρικό περιβάλλον έχει υποστεί μια γρήγορη αλλαγή που έδωσε τη δυνατότητα στα ιδιωτικά κεφάλαια να εκμεταλλεύονται τη φύση με τρόπους που προηγουμένως αντιμετώπιζαν αντίσταση από τις τοπικές κοινότητες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τεράστιες απαιτήσεις από το φυσικό περιβάλλον, το οποίο έχει αρνητικό αντίκτυπο στα οικοσυστήματα και τα ζώα, και μειώνει την αξία του φυσικού κεφαλαίου που επισκέπτονται οι άνθρωποι.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης ήταν να ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάλυση των μυριάδων κοινωνικών, δομικών και πολιτικών διαστάσεων που εμπλέκονται στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Στο πλαίσιο της διατήρησης του περιβάλλοντος και του οικοτουρισμού, μια συμμετοχική προσέγγιση τουριστικής ανάπτυξης, η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η

ανάπτυξη ικανοτήτων για την επαγγελματική ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων είναι όλα αυτά που μπορούν να βοηθήσουν στην παροχή εναλλακτικής λύσης στην εκμεταλλευτική χρήση των περιβαλλοντικών πόρων και στη στήριξη της μεταφοράς από τα οφέλη του οικοτουρισμού για τις τοπικές κοινωνίες. Όλα αυτά μπορούν να βοηθήσουν στην παροχή μιας εναλλακτικής λύσης στην εκμεταλλευτική χρήση των περιβαλλοντικών πόρων. Αυτή η εργασία υπογραμμίζει το γεγονός ότι φαίνεται να υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των πολιτικών λιτότητας και της διακυβέρνησης της βιωσιμότητας και μεγεθύνεται σε εκθετικό βαθμό κάθε φορά που εφαρμόζονται ταυτόχρονα σε ένα δεδομένο περιβάλλον περιβαλλοντικά υπεύθυνες τουριστικές τακτικές και αλλαγές που βασίζονται στη λιτότητα. Επομένως, το όραμα του βιώσιμου τουρισμού και της ανάπτυξης του οικοτουρισμού θα πρέπει να βασίζεται σε νέα προγράμματα και πολιτικές για την Ελλάδα που περιλαμβάνουν δικαιώματα ιθαγένειας, αμφισβητούν τον ατομικισμό της αγοράς προς την έννοια του κοινού περιβαλλοντικού αγαθού και διευρύνουν την εκπροσώπηση και τη διαφάνεια.

Τέλος, η κυκλική οικονομία μπορεί να αποτελέσει μία βιώσιμη λύση για το μέλλον των νησιών και της τουριστικής τους ανάπτυξης, καθώς συνδυάζει και προσπαθεί να δώσει λύσεις σε όλα τους τα προβλήματα σε τομείς, όπως τα απόβλητα, τα πλαστικά, οι πρώτες ύλες, οι κατασκευές και η βιομάζα, αλλά αυτή τη στιγμή η ανάλυση και εκπόνηση ενός σχεδίου εφαρμογής της βρίσκεται σε εντελώς θεωρητικό επίπεδο. Βέβαια, οι πρόσφατες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και οι πρωτοβουλίες προώθησης και ενημέρωσης των πολιτών για την κυκλική οικονομία, καθιστά ως πολλά υποσχόμενη την υλοποίησή της, έστω και πιλοτικά, για αρχή.

Τα ελληνικά νησιά όπως είναι διαμορφωμένα και αποκεντρωμένα θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρότυπα εφαρμογής της κυκλικής οικονομίας παγκοσμίως.

Βιβλιογραφία

Αίσωπος, Γ. (2015) 'Τοπία τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα' στο Αίσωπος, Γ.(επιμ.) (2015) Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές, σελ: 108-123

Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (2005) 'Από την επικαιρότητα του σχεδιασμού τοπίου' στο Αρχιτέκτονες, 49 (B), Ιανουάριος- Φεβρουάριος 2005, Αθήνα, σελ: 75-77

Αραβαντινός, Α. (2007) Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία, β' έκδοση αναθεωρημένη

Αυγερινού - Κολώνια, Σ. (2013) Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού μεόρουςαειφορίας: Τουρισμός-πολιτισμός, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα

Βάβουρας, Ι. (2005) 'Χαιρετισμός' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) Αειφορία και περιβάλλον: Ονησιωτικός χώρος στον 21ο αι., Αθήνα: Σιδέρης, σελ.: 37-38

Βαρβαρέσος, Σ. (2000) Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές: Η ελληνική πραγματικότητα, Αθήνα: Προπομπός

Γρυλλάκη, Σ. (2003) Ελκυστικότητα νησιών: Η περίπτωση των Κυκλάδων, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΔΠΜΣ Περιβαλλοντική πολιτική και διαχείριση, Τμήμα Περιβάλλοντος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη

Δημητρακοπούλου, Ε. (2012), Φιλόξενη δημιουργία στο δημιούργημα: Η επαναχρησιμοποίηση βιομηχανικών συγκροτημάτων στη δημιουργία νέου τύπου τουριστικών εγκαταστάσεων, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), (2003), Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), (2011) Ανάλυση της πορείας της τουριστικής κίνησης, 2001-2010

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), (2013), Στρατηγική Προώθησης και Προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, για την τριετία 2014, 2015, 2016

Ζαχαράτος, Γ. (2015) 'Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα' στο Αίσωπος, Γ.(επιμ.), (2015), Τοπία εκμοντερνισμού: ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές, σελ.: 54-61

Ζλατούδης, Α. (2009) Διαχείριση νησιωτικών τουριστικών προορισμών: Η περίπτωση της νήσου Σκιάθου, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Ικκος, Α., (2015), Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία, το 2014: Συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών, Αθήνα: Ινστιτούτο SETE [διαθέσιμο στο http://sete.gr/media/2005/simasia_tourismou_sete_intelligence_report.pdf]

Καραγεώργου, Β., (2005), 'Θεσμικό πλαίσιο, άξονες και αρχές για την αειφόρο ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αι., Αθήνα: Σιδέρης, σελ.: 89-104

Καρούντζου, Β. και Σιδέρη, Α., (2013), Μια "άλλη" ανάγνωση του τόπου, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα

Κοκκώνη, (2001), 'Παρουσίαση προγράμματος Υπουργείου Αιγαίου', πρακτικά ημερίδας "Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο", Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ

Κοκκώσης, Χ. (1995) 'Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη' στο Σύγχρονα Θέματα, 55, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, Αθήνα, σελ.: 21-27

[<http://pandemos.panteion.gr/getfile.php?uri=http://localhost:8080/fedora/objects/iid:4>

[4347/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=kokkosis_syxrona_themata_55.pdf](http://pandemos.panteion.gr/getfile.php?uri=http://localhost:8080/fedora/objects/iid:44347/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=kokkosis_syxrona_themata_55.pdf)]

Κοκκώσης Χ., (2000α), 'Τα ελληνικά νησιά στο νέο ευρωπαϊκό χώρο' στο Ανδρικοπούλου, Ε.(επιμ.) (2000), Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 425-443

Κοκκώσης, Χ., (2000β), 'Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά' στο Τσάρτας, Π. (επιμ.), (2000), Τουριστική ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις, Αθήνα: Εξάντας, σελ.: 81-97

Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π. (2001) Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. και Γκρίμπα. Ε. (2011) Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού.

Κολώνας, Β. (2015) ‘Τουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα’ στο Αίσωπος, Γ. (επιμ.) (2015) Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αθήνα: Δομές, σελ.: 62-87

Κομνηνίδης, Ν. (2001) ‘ΣΠΑ - Παράκτιος χώρος και νησιά’, πρακτικά ημερίδας “Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο”, Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ

Κοντίτση, Δ. (2010) Ανάπτυξη και προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού: Η περίπτωση του αγροτουρισμού στη Ρόδο, Διπλωματική εργασία, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων: Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας: ΤΕΙ Κρήτης, Ηράκλειο

Κουτσοβασίλη, Ι. (2013) Οργανωμένοι τουριστικοί οικισμοί: 10 + 1 παραδείγματα σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Λαμπριανίδης, Λ. (2001) Οικονομική γεωγραφία, Αθήνα: Πατάκης
LeCorbusier (1987) Η Χάρτα των Αθηνών, Αθήνα: Ύψιλον

Μοδινός, Μ. (2003) ‘Η αρχαιολογία της ανάπτυξης’ στο Μοδινός, Μ. και Ευθυμιόπουλος, Η.(επιμ.) (2003) Οι δρόμοι της Αειφορίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.: 19-40

Μπακαούκας, Μ. (2008) Μικρά νησιά, μια εύθραυστη ισορροπία: Ένα στρατηγικό πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη των Μικρών Κυκλάδων, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΔΠΜΣ Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Τμήμα Αγρονόμων Τοπογράφων: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Αθήνα

[διαθέσιμο στο

http://dspace.lib.ntua.gr/bitstream/handle/123456789/1908/bakaoukasm_smallcyclades.pdf?sequence=3]

Μπεριάτος, Η. (2001) ‘Ο ελληνικός νησιωτικός χώρος και τα προβλήματα των μικρών νησιών’, πρακτικά ημερίδας “Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο”, Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ, σελ.: 13-20

Μπεριάτος, Η. (2015) ‘Η Διακήρυξη της Στυμφαλίας και η ελλειμματική πολιτική τοπίου’ στο Η εφημερίδα των συντακτών, 13 Ιανουαρίου 2015, σελ. 46

Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (2013α) Χωροταξικός σχεδιασμός σε ευαίσθητες και κρίσιμες περιοχές, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (2013β) Χωροταξικός και περιβαλλοντικός σχεδιασμός: Ανάπτυξη και προστασία, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Νίκου, Μ. (2013) ‘Διερεύνηση της φέρουσας τουριστικής ικανότητας του Ζαγορίου: Η περίπτωση του οικισμού Μονοδένδρι’, πρακτικά ημερίδας “Η συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Ζαγορίου”, Άνω Πεδινά, 20 Ιουλίου 2013

Παπακωνσταντίνου, Απ. (2005) ‘Η συνταγματική αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών’ στο Τσάλλας, Γ. (επιμ.) (2005), Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι., Αθήνα: Σιδέρης, σελ.: 157-176

Παππάς, Ν. (2008) Τουρισμός: περιβάλλον-πολιτισμός-τουρισμός-περιφερειακή ανάπτυξη Αθήνα: ΥΠΕΠΘ

Παυλογεωργάτος, Γ. (2003) Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, Αθήνα: Επίκεντρο

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014) Η Διακήρυξη της Στυμφαλίας

[διαθέσιμο στο http://stymfalia2014.piop.gr/Assets/pdf/Diakiriksi_Stymfalia2014_gr.pdf]

Ρουmeliώτου, Μ. και Παπάνης, Ε. (2007) Κοινωνική-κοινοτική ανάπτυξη και νησιωτικότητα [διαθέσιμο στο http://eparanis.blogspot.gr/2007/09/blog-post_22.html]

Σαραντάκου, Ε. (2010) Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί. Εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού-πολιτιστικού τουρισμού: Η ελληνική περίπτωση, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα

Σεχρεμέλη, Α. (2009) Χωρικός σχεδιασμός βιώσιμης ανάπτυξης για τις Μικρές Κυκλάδες, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Σημαιοφορίδης, Γ. (2002) 'Συλλογικά οράματα και μεμονωμένες διαδρομές' στο Αίσωπος, Γ. και Σημαιοφορίδης, Γ. (επιμ.) (2002) Τοπία εκμοντερνισμού: Ελληνική αρχιτεκτονική '60 και '90, Αθήνα: MetapolisPress

Σημαιοφορίδης, Γ. (2005) Διελεύσεις: κείμενα για την αρχιτεκτονική και την μετάπολη, Αθήνα: MetapolisPress

Σοφούλης, Κ. και Νταλάκου, Β. (1992) 'Η νησιωτικότητα στην ποίηση του Ελύτη: Το ποιητικό βίωμα στην υπηρεσία της περιφερειακής ανάλυσης' στο Αιολικά Φύλλα, τεύχος 27, Οκτώβριος 1992, Μυτιλήνη, σελ.: 181-194

[διαθέσιμο στο

www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/Dimosieuseis/elytis1.doc]

Σπιλάνης, Γ. (1993) 'Νησιωτική ανάπτυξη και δίκτυα συνεργασίας των νησιών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας' στο Τόπος, 6, 1993, Αθήνα, σελ.: 5-27 [διαθέσιμο στο https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/1547/4/spilanis_5_27_1993.pdf]

Στεφάνου, Ι. και Μιτούλα, Ρ. (2003) Η παγκοσμιοποίηση, η ευρωπαϊκή ενοποίηση και η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης, Αθήνα: Παπαζήση

Συμβούλιο της Ευρώπης (2000) Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο [διαθέσιμο στο <https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/greek.pdf>]

Τσαντίλης, Δ. (2003) 'Οι 3+1 διαστάσεις της αειφορίας στο Μοδινό, Μ. και Ευθυμιόπουλος, Η. (επιμ.) (2003) Οι δρόμοι της αειφορίας, Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.: 41-61

Τσάλτας, Γ. (2005) 'Οι νησιωτικές περιοχές στο διεθνές σύστημα - ανθρώπινο περιβάλλον και αειφορική προσέγγιση: Η Συνδιάσκεψη του Μπαρμπάντος' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι., Αθήνα: Σιδέρης, σελ.: 67-76
Αθήνα: Κριτική

Χατζηδάκης, Α. (1955) 'Επιπτώσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον: Ένα πλαίσιο ανάλυσης στο Σύγχρονα Θέματα, 55, Αθήνα, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, σελ.: 88-92

Χατζιωαννίδης, Γ. (2014) Η συμβολή του τουρισμού στα δημοσιονομικά μεγέθη, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Διοίκηση Επιχειρήσεων – Τραπεζική Χρηματοοικονομική, Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης: Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Θεσσαλονίκη [διαθέσιμο στο

<http://kypseli.ouc.ac.cy/bitstream/handle/11128/1533/%CE%A4%CE%A1%CE%91-%CE%A7%CE%A1%CE%97-2014-00139.pdf?sequence=1>

Χριστοπούλου, Ο. και Σαλάτα, Ι. (2009) 'Προστασία του περιβάλλοντος και οικονομική ανάπτυξη: Σύγκλιση και υπό ποιους όρους;' στο Συλλογικός τόμος (2009) 25 κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ.: 423-447

Ashworth, G.J. (1994) 'From history to heritage-from heritage to identity: In search of concepts and models' στο Ashworth, G.J. and Larkham, P.J. (eds) (1994) *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, London: Routledge, σελ.. 13-30

Ashworth, G.J. and Tunbridge, J.E. (1990) *The tourist-historic city*, London: Belhaven

Almeyda Zambrano, A. M., Broadbent, E., Durham, W., (2010) Social and environmental effects of ecotourism in the Osa Peninsula of Costa Rica: the Lapa Rios case, in *Journal of Ecotourism*, IX, 1/2010, pp. 62-83

Arabatsis, G., Grigoroudis, E., (2009) Visitors' satisfaction, perceptions and gap analysis: The case of Dadia-Lefkimi-Souflion National Park, in *Forest Policy and Economics*, XII, 3/2009, pp. 163-172

Baldacchino G., Niles D. (eds.), *Island Futures: Conservation and Development Across the Asia-Pacific Region*, Tokyo, Springer, 2011, p. 182

Blythe J., Silver J, Evans L. et al., (2018) The Dark Side of Transformation: Latent Risks in Contemporary Sustainability Discourse, in *Antipode*, 50, 5/2018, pp. 1206-1223

Byrd, E (2007) Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: applying stakeholder theory to sustainable tourism development, in *Tourism Review*, LXII, 2/2007, pp. 6-13

Byrd, E., Bosley H., Dronberger, M., (2013) Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina, in *Tourism Management*, XXX, 5/2013, pp. 693-700

Constaninidis S. E., (2000) Greek film and the national interest: a brief preface, in *Journal of Modern Greek Studies*, XVIII, 1/2000, pp. 1-12

Croes R. (2006) A paradigm shift to a new strategy for small island economies: Embracing demand side economics for value enhancement and long term economic stability, in *Tourism Management*, XXVII, 3/2006, pp. 453-465

Das M., Chatterjee B., (2015) Ecotourism: A panacea or a predicament?, in *Tourism Management Perspectives*, XIV, 3/2015, pp. 3-16

Diamantis D., (2000) Ecotourism and Sustainability in Mediterranean Islands, in *Thunderbird International Business Review*, XLII, 4/2000, pp. 427-443

Dinas E., Matakos K., Hangartner D., (2017) Waking Up the Golden Dawn: Does Exposure to the Refugee Crisis Increase Support for Extreme-right Parties? Technical report Oxford University, in *LSE – The London School of Economics and Political Science*, 2017, URL: <http://eprints.lse.ac.uk/100442/> [consulted on 18 November 2019]

Frangonikolopoulos C., (2018) Economic crisis and civil society in Greece new forms of engagement & ‘deviations’ from the past, in *Southeast European and Black Sea Studies*, XVII, 1/2018, pp. 150-153

Gavalas V., Socio-economic development and educational level: parallel roots or not always? the case of the borderline islands of the Aegean Archipelago (2018), in *Journal of Regional & Socio-economic issues*, VIII, 2/2018, pp. 16-28

Greek Ministry of Tourism (2013), *National Strategic Plan for Tourism 2014-2020*, 2013

Gospodini, A. (2001) ‘Urban design, urban space morphology, urban tourism: An emerging new paradigm concerning their relationship’ στο *European planning studies*, 9 (7), σελ.: 925-934

Gospodini, A. (2004) ‘Urban morphology and place identity in European Cities: Built heritage and innovative design’ στο *Journal of urban design*, 9 (2), June 2004, σελ.: 225-248

Hampton, M. (2005) ‘Heritage, local communities and economic development’ στο *Annals of tourism research*, 32 (3), σελ.: 735-759

[διαθέσιμο στο

https://www.depts.ttu.edu/museumttu/CFASWebsite/H7000%20folder/Readings%20Heritage%20Tourism%202010/H%20tourism_local%20econ_Hampton%202005.pdf

Hadjimichalis C., (2014) Crisis and Land Dispossession in Greece as Part of the Global ‘Land Fever’, in *City*, XVIII, 4-5/2014, pp. 502-508

Iakovidou O., Koutsouris A., Partalidou M., (2002) The Development of Rural Tourism in Greece, Through the Initiative LEADER II: the Case of Northern and Central Chalkidiki, in *New Medit*, I, 4/2002, pp. 32-38

Iakovidou O., Turner K., (1995) The female gender in Greek agritourism», in *Annals of Tourism Research*, XXII, 2/1995, pp. 481-484

Isaacs J. C., (2000) The limited potential of ecotourism to contribute to wildlife conservation, in *Wildlife Society Bulletin*, 28, 1/2000, pp. 61-69

Ivanov S., Stavrinoudis T. A., (2018) Impacts of the refugee crisis on the hotel industry: Evidence from four Greek islands, in *Tourism Management*, LXVII, 2018, pp. 214-223

Kaplanoglu G., Rapanos V.T., (2016) Evolutions in Consumption Inequality and Poverty in Greece: The Impact of the Crisis and Austerity Policies, in *The review of income and wealth*, LXIV, 1/2016, pp. 105-126

Karampela S., Kizos S., Spilanis I., (2016) Evaluating the impact of agritourism on local development in small islands, in *Island Studies Journal*, XI, 1/2016, pp. 161-176

Karampela S., Kizos, T., Spilanis I., Accessibility of islands: towards a new geography based on transportation modes and choices, in *Island Studies Journal*, IX, 2/2014, pp. 293-306

Kizos T., Iosifides T., (2007), The contradictions of agrotourism development in Greece: Evidence from three case studies, in *South European Society and Politics*, XII, 1/2007, pp. 59-77

Kousis M., (2007) Local environmental protest in Greece, 1974-94: exploring the political dimension, in *Environmental Politics*, XVI, 5/2007, pp. 785-804

Kutting G., (2010) *The Global Political Economy of the Environment and Tourism*, London, Palgrave Macmillan, 2010

Lickorish, L. and Jenkins, C. (1997) *An introduction to tourism*, Oxford: Butterworth-Heinemann

Maharana U.,Iyatta, Rai, Suresh Chand, Sharma, Eklabia, (2000) Valuing ecotourism in a sacred lake of the Sikkim Himalaya, India, in *Environmental Conservation*, 27, 3/2000, pp. 269-277

Mill, R.C. and Morrison, A.M., (1992) *The tourism system: An Introductory Text*, Λονδίνο: Prentice- Hall International, 2^η έκδοση

Sakellari M., (2014) Film tourism and ecotourism: mutually exclusive or compatible? in *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, VIII, 2/2014, pp. 194-202

Sakellari M., (2017) Film tourism and ecotourism: mutually exclusive or compatible? cit.; ID., «Mediation of a destination's environmental image: a consideration of a negative portrayal», in *Journal of Tourism and Development*, XV, 27/28, 1/2017, pp. 2137-2147

Sakellari M., Skanavis C., (2013) Sustainable tourism development: Environmental Education as a tool to fill the gap between theory and practice, in *International Journal of Environment and Sustainable Development*, XII, 4/2013, pp. 313-323

Sakellari M., (2019), «Ecotourism in the Greek islands: Lost in vagueness», *Diacronie* [Online], N 40, 4/2019, documento 1, online dal 29 décembre 2019, consultato il 21 juin 2022.

URL: <http://journals.openedition.org/diacronie/12206>; DOI:

<https://doi.org/10.4000/diacronie.12206>

Skanavis C., Giannoulis C. (2009) A training model for environmental educators and interpreters employed in Greek protected areas and ecotourism settings, in *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, XVI, 3/2009, pp. 164-176

SKANAVIS C., Sakellari M. (2011) International tourism, domestic tourism and environmental change: Environmental Education can find the balance, in *Tourismos*, 6, 1/2011, pp. 233-249

Sknavis C., Sakellari M. (2011) International tourism, domestic tourism and environmental change: Environmental Education can find the balance, in *Tourismos*, VI, 1/2011, pp. 233-249

Smith A., (2011) Obstacles to the growth of alternative tourism in Greece, in *African Journal of Hospitality, Tourism, and Leisure*, I, 3/2011, pp. 1-8, URL: <http://www.ajhtl.com/uploads/7/1/6/3/7163688/smith_a_article_5_13.pdf>

Schmandt, J. and Ward, C.H. (2000) Sustainable development: The challenge of transition, London: Cambridge University Press
Skiathos Business Association (2013) Βράβευση της Σκιάθου – Πιο δημοφιλής Προορισμός για το 2012' στο blog του Skiathos Business Association

Sotiropoulos D., Bourikos D., (2014), Economic Crisis, Social Solidarity and the Voluntary Sector in Greece, in *Journal of Power, Politics & Governance*, II, 2/2014, pp. 33-53

Svoronou E., Holden A., Avgerinou -Kolonias S., Toufengopoulou A., Spyropoulos I., (2016), Basic questions of ecotourism in Greece: Demand and supply, management bodies, enterprises, in *Tourismos*, 11, 3/2016, pp. 133-156

Tisdell C., Wilson C., (2005) Perceived impacts of ecotourism on environmental learning and conservation: turtle watching as a case study, in *Environment, Development and Sustainability*, 7, 3/2005, pp. 291–302

Tzanelli R., Korstanje, M, (2016) Tourism in the European economic crisis: Mediatized worldmaking and new tourist imaginaries in Greece, in *Tourist Studies*, XVI, 3/2016, pp. 296-314

Velegrakis G., Andritsos T., Poullos D., (2015) Uneven Development: Lessons from the Ongoing Greek Tragedy, in *Human Geography – A New Radical Journal*, VIII, 3/2015, pp. 79-82

Vogiatzakis I., Mannion A., Pugnetti G., (2008) *Introduction to Mediterranean landscapes*, in VOGIATZAKIS, Ioannis, PUGNETTI, Gloria, MANNION, Antoinette (eds.), *Mediterranean Island Landscapes: Natural and Cultural Approaches*, Dodrecht, Springer Publishing, pp. 3-14

Wall G. (1997) Is ecotourism sustainable?, in *Environmental Management*, 21, 4/1997, pp. 483-491

Williams, A., Shaw, G., (1998) *Tourism and the environment: sustainability and economic restructuring*, in HALL, Michael Colin, LEW, Alan A (eds.), *Sustainable Tourism: a Geographical Perspective*, New York, Addison Wesley Longman, 1998, pp. 49-59

Yu D. W., Hendrickson T., Castillo A., (1997) Ecotourism and conservation in Amazonian Peru: short term and long-term challenges, in *Environmental Conservation*, 24, 2/1997, pp. 130-138